

1945 — 1995

*Паўвека ўжо ёй, Перамозе вялікай,
Ды вёснам яе не паддацца падліку.
Стагоддзі з ёй будуць і тысячагоддзі,
Яна застаецца — жывой у народзе.
Яна застаецца ў вяках — маладою,
Бо свет ад вайны засланіла сабою.*

Васіль БЫКАЎ

ТО БЫЛО САПРАЎДЫ ФРАНТАВОЕ БРАТЭРСТВА

ПЯЦЬДЗЕСЯТ!

Вось і сустракаем мы Дзень Перамогі ў пяцідзясяты раз. Пяцідзясяты!

Можна было, вядома, зараз пагаварыць і пра фальш казінна-прапагандысцкіх міфаў, якія дзясцігоддзямі ўкараняліся савецкай уладай у свядомасць нашых сучаснікаў і якія павінны былі прадставіць перамогу над гітлераўскім адно як перамогу камуністычнага ладу.

Але не будзем сёння гаварыць пра гэтыя матэрыі. Проста схілім галовы перад памяццю мільёнаў людзей, што ахвяравалі сваім жыццём дзеля збаўлення нашай зямлі ад карычневай чумы, перад памяццю мільёнаў ахвяр Бухенвальдаў, Асвенцімаў і Хатыняў.

Сённяшні нумар "ЛіМа" цалкам прысвечаны пяцідзясятым угодкам Перамогі над фашысцкай Германіяй. Прызнаем, планавалі яго з чыста журналісцкага боку было не так ужо проста. За паўвека, што сплылі з тых векапомных майскіх дзён 1945 года, тэма перамогі ўладарыла на кіламетрах газетнай плошчы, і, здаецца, былі выкарыстаны ўжо ўсе здатныя для гэтай даты газетныя рубрыкі, жанры, журналісцкія падыходы і г. д. Таму мы вырашылі, не "мудрствуя лукава", звярнуцца да памяці найбольш вядомых прадстаўнікоў, так бы мовіць, чытацкага электарату "ЛіМа" — пісьменнікаў, артыстаў, музыкантаў, мастакоў, што перажылі ваеннае ліхалецце, каб яны падзяліліся ўспамінамі пра той незабыўны дзень 9 мая 1945 года, расказалі, які след пакінула ў іх жыцці, іх свядомасці і творчасці вайна.

Увесь красавік 1945 года мы вялі спарадычныя баі на тэрыторыі Аўстрыі і ў маі ўжо займалі палову цэнтральнай аўстрыйскай правінцыі Шцірыі. Наступленне прыпынілася; між намі і немцамі ішоў агнявы бой, працавала ў асноўным артылерыя.

Наш артопол займаў агнявы пазіцыі на ўскраіне горнага аўстрыйскага гарадка, разрэзанага бурлівай рачулкай. Ужо быў узят Берлін, з захаду паспяхова наступалі саюзныя арміі. Па ўсім было відаць, што вайна канчалася. Але вось зранку 7 мая мы атрымалі загад: у 19.00 атакаваць і прарваць абарону немцаў.

Тое было дужа непажадана, амаль дзіка: каму хацелася гінуць у апошнія дні вайны. Памятаю, тады я напісаў апошні ліст бацькам: калі загіну, каб ведалі, дзе і калі. І праўда, роўна ў

19.00 пачалася артопадрыхтоўка, пяхота паднялася з траншэяў, але калі дабегла да немцаў, аказалася, што нямецкія акопы пустыя. Немцы адступілі. Яны не хацелі абараняцца і спышаліся капітуляваць. Але не перад намі — перад амерыканскай арміяй, якая наступала з Заходняй Аўстрыі. Мы кінуліся наўздагон.

Усю ноч з 7 на 8 мая наша палкавая калона на "студабекерах" з гарматамі імчала па горных дарогах Шцірыі, абмінаючы нямецкія пяхотныя калоны, часам распачынаючы перастрэлку з эсэсаўскімі засадамі, але мы ўпарта імкнуліся насустрача нашым шляхам. Нам трэба было як мага больш адхапіць аўстрыйскае зямлі. У начных гарадках і паселішчах на нашым шляху людзі не спалі, нас сустракалі бэльмі сцягамі з усіх балконаў і вокнаў, сяброўскімі

воклічамі, а то і слязьмі радасці. Усё ж гэта былі не немцы, а акупаўныя семгадоў таму аўстрыякі.

Пад вечар наступнага дня мы выйшлі на раку Энс і ў гарадку Ротэнман спаткаліся з амерыканцамі.

Вялікае начальства кудысьці знікла, да нас на дарогу перад мостам прыйшло шмат салдат і малодшых афіцэраў — амерыканцаў, сярод якіх трапляліся выхадцы з польскай эміграцыі. Польская мова тады стала для нас моваю міжнацыянальных зносін. На вялікае радасці ўсе добра ўпіліся і пазасыналі хто дзе — на беразе рэчкі, у кузавах аўтамабіляў, упакат савецкія з амерыканцамі. Перад тым мы ўзаемна перадарылі, што ў каго было — ад зорак з пілотаў да пістолетаў і карабінаў. То было сапраўды франтавое братэрства, якое доўжылася,

аднак, не болей як суткі. Ужо назаўтра з'явілася начальства, і амерыканцаў вытуралі па той бок ракі, на мосце паставілі варту. Працверзеўшы, заварушыліся, зашчыравалі смершаўцы і паліторганы, і той сон упакат кепска для некаторых скончыўся.

Жалезная заслона між Усходам і Захадам апусцілася для нас сімвалічна рана — 9 мая 1945 года, хоць мы тады і не разумелі таго. Мы думалі, што так і трэба. Дзеля бальшавіцкай пільнасці, умацавання вайсковай дысцыпліны. Дзеля яшчэ большага ўзвышэння самай перадавой краіны ў свеце — вялікага Савецкага Саюза...

На святкаванні Дня Перамогі ветэраны выйдучь пад тымі сцягамі, якія ім дарагія. Васіль Быкаў, Артур Вольскі, Мікола Крукоўскі і іншыя горда панясучь дзяржаўны сцяг незалежнай Беларусі. Няхай ён і адрозніваецца ад таго, пад якім ваявалі яны ў акапах і пушчах, але ён быў і ёсць сімвалам незалежнасці, свабоды, светлай будучыні нашай Радзімы. А ці не за гэта змагаліся нашыя ветэраны? Ці не гэта даводзіцца адстойваць ім сёння? Тыя, хто хоча, як казаў Васіль Быкаў, "прыватызаваць Перамогу", і цяпер ідуць на канфрантацыю, адмаўляюць дзяржаўнаму сцягу Рэспублікі Беларусь у праве на ўдзел у свяце. Мы памятаем, як летась адстаўнікі і "афганцы" вырывалі з рук ветэранаў вайны сцягі тапталі іх, памятаем, як не давалі ім ускласці кветкі да помніка на пляцы Перамогі, як здэкаваліся з іх... І тым не менш, сёлета нашы сівыя ветэраны зноў выйдучь на сваё свята пад сваімі бел-чырвона-белымі сцягамі. Мы віншваем іх з вялікім юбілеем, дзякуем ім за вернасць Радзіме і сцілым галовамі перад іх мужнасцю.

ЗАКЛІК ТЫДНЯ

Прадстаўнікі патрыятычна-дэмакратычных сілаў Беларусі правялі ў Мінску нараду, падчас якой прынялі рашэнне аб аднаўленні дзейнасці Грамадзянскай кантрольнай камісіі. Мэта працы камісіі — недапушчэнне парушэнняў законаў у час правядзення выбараў і рэфэрэндуму. На нарадзе прадстаўнікі АДПБ, БСП, БСДГ, НДПБ, БХДП, ПАП, ГП, БЗВ, ТБМ назвалі сітуацыю з рэфэрэндумам палітычнымі гульнямі, заклікалі выбаршчыкаў не ўдзельнічаць у іх і закрэсліваць увесь бюлетэнь рэфэрэндуму. Дзіўны заклік... А ці не лепш прыйсці і прагаласаваць супраць?

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

"Ва ўсіх прамовах, пастановах, артыкулах высокіх кіраўнікоў і дасведчаных спецыялістаў самай вялікай сучаснай бядой і праблемай дружна называецца эканамічны крызіс, інфляцыя, катастрофічнае падзенне жыццёвага ўзроўню людзей. Вось бы над імі ўсім агулам і падумаць. А тут — мова, сімволіка. Што — цяперашні сцяг сур'ёзна замінае прадуманым глыбокім рэформам нашай гаспадаркі? Што — сённяшні герб непераадольны лёс на дарозе да росквіту краіны і народнага дабрабыту?.. Успомнім, за што найперш галасавалі выбаршчыкі на нядаўніх прэзідэнцкіх выбарах, аддаючы перавагу сённяшніму нашаму лідэру, — далёка не за змену сімволікі і новы статус рускай мовы, бо і ў Кебіча тут пазіцыі былі практычна такія ж, а за жорсткую барацьбу з раскраданнем народнага багацця, за рэзкае паляпшэнне дабрабыту, за ўключэнне ў працу прадпрыемстваў, што пачалі прастойваць, за спыненне шалёнага росту цен і г. д. Хіба гэтыя ўсе абяцанні ажыццёўлены ўжо? Хіба не працягваецца нахабнае будаўніцтва шыкоўных катэджаў і самаўпраўства чынавенства? Хіба спынены вал злачынасці? Хіба ломяцца паліцыі магазінаў ад высакаякасных і даступных прадуктаў і тавараў? Дык чаму трэба шукаць агромністыя сродкі на правядзенне ідэалагізаваных апытанняў, а не на павелічэнне пенсій, стыпендыяў, дапамогі абяздоленым? Пра гэта сарамліва і хітра маўчаць і маладыя дзеячы "вертыкалі", і шматслонныя, самазадаволеныя дэпутаты. Няўжо і тым, хто стаіць ля станка, хто працуе на трактары, хто выхоўвае дзетак, хто будзе дамы, гэта ўсё роўна?" (3 артыкула Генадзя БУРАЎКІНА "Давайце думаць", "Звязда", 29 красавіка г. г.)

ПАСТАНОВА ТЫДНЯ

Кабінет Міністраў Беларусі 26 красавіка прыняў пастанову "Аб павышэнні тарыфаў на жыллёва-камунальныя паслугі". Паводле яе, з 15 красавіка г. г. тарыфы на кватэрную плату павышаюцца ў 6 разоў, плата за карыстанне ацяпленнем і гарачай вадою — у 3 разы, за карыстанне вадою і каналізацыяй — у 8 разоў, за прыродны газ — у 5 разоў. Прэзідэнт пакуль не адмяніў гэтае рашэнне Кабінета Міністраў...

ЧУТКА ТЫДНЯ

Як паведаміла газета "7 дней", ужо некалькі дзён на руках прадпрымальнікаў і бізнесменаў ходзіць цікавы дакумент — праект Указа Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь "Аб мерах па забеспячэнні паступленняў у бюджэт, падаткаў і падаткавых плацэжаў", які будзе прыняты неўзабаве. У гэтым праекце гаворыцца аб перарэгістрацыі да 1 кастрычніка гэтага года ўсіх "юрыдычных асобаў, незалежна ад формаў уласнасці і прадпрымальнікаў, якія ажыццяўляюць дзейнасць без утварэння юрыдычнай асобы". Згодна гэтаму дакументу, да перарэгістрацыі не будуць дапускацца тыя, хто на працягу больш чым трох месяцаў на рахунках у банках не мае сродкаў, а таксама тыя, хто сістэматычна ўтойвае даходы. Будзе забаронена і рэгістрацыя прадпрыемстваў у жылых памяшканнях (па месцы жыхарства). Словам, прадпрымальнікі могуць знайсці шмат цікавага ў гэтым "дакуменце". Толькі вось хто і навошта пусціў яго гуляць па руках?..

ГОСЦЬ ТЫДНЯ

На мінулым тыдні Беларусь наведваў лідэр фракцыі "Выбар Расіі" ў Дзярждуме Расійскай Федэрацыі Ягор Гайдар. На прэс-канферэнцыі пасля міжнароднага сімпозіума "Эканоміка пераходнага перыяду: вопыт і перспектывы", у якім ён прыняў удзел, Я. Гайдар сказаў: "Ніколі не верыў у тое, што стабільныя адносіны паміж дзвюма дзяржавамі могуць быць пабудаваны на ідэі таго, што не надта багаты расейскі падаткаплацельшчык будзе шырокай рукою расплачвацца за неэфектыўнасць эканамічнай палітыкі Беларусі". Колькі ўжо пра гэта сказана і напісана, колькі разоў "старэйшы брат" адхрышчываў ад нас, а нас усё штурхаюць і штурхаюць у ягонія абдымкі...

ЛІЧБА ТЫДНЯ

Каля 13 тысяч крмінальнікаў будзе вызвалена паводле Закона "Аб амністыі ў сувязі з 50-годдзем Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гадоў", які прыняў напрыканцы сваёй работы Вярхоўны Савет. Крмінальная сітуацыя ў краіне і так абвостраная, а тут такі падарунак да свята... Вышэйшыя міліцэйскія чыны супакойваюць грамадзян: маўляў, штогод да 800 чалавек атрымліваюць умоўна-датэрміновае вызваленне і з іх "усяго" 17 працэнтаў зноў трапляюць за краты за злачыствы.

САМАВЫКРЫЦЦЕ ТЫДНЯ

Рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, акадэмік Фёдар Капуцкі надрукаваў у "Советской Белоруссии" 4 траўня г. г. артыкул з вельмі правільнай назвай: "Язык создан для того, чтобы объединять людей". Прачытаеш гэты артыкул і сумна станавіцца: з гэтакім рэктарам не хутка Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт стане сапраўды беларускім...

Шаноўныя ветэраны Вялікай Айчыннай вайны — рупліўцы на ніве беларускай культуры, літаратуры і друку!

Паўвека мінула з таго памятнага дня, калі адгрымеў апошні бой другой сусветнай вайны. Аднак Вялікая Перамога і вялікая радасць былі азмрочаны цяжкімі, незваротнымі стратамі. Беларусі на той страшнай вайне выпала мо найжэйшая доля. Але наша зямля, здратаваная і выпаленая, зноў і зноў паўставала на змаганне з ненавісным ворагам. Вызваленне яе ад акупантаў здабывалася і на полі бою, і ў партызанскіх лясах, і ў патрыятычным падполлі, і ў працоўным тыле. За шчасце мірнага жыцця поплеч змагаліся людзі розных нацыянальнасцей.

Грознай зброяй у барацьбе з фашысцкімі захопнікамі было і мастацкае слова — слова журналістаў, пісьменнікаў, артыстаў, кінадакументалістаў. Яно даходзіла да перадавой разам з франтавымі газетамі, гучала на змайстраванай са снарадных скрынак сцэне, несла праўду людзям, уздымала іх дух у глыбокім тыле ворага. У гераічным летапісе беларускай культуры назавуць застануцца імёны Ларысы Александроўскай, Янкі Купалы, Кандрата Крапівы, Аркадзя Куляшова, Фёдара Шмакава, Іосіфа Вейнштраха, тысяч іншых майстроў мастацкага слова, якія набліжалі свята Перамогі сваім талентам.

Дарагія ветэраны! Нізкі Вам паклон за ўсё, што Вы зрабілі для

Беларусі, для сённяшняга і будучых пакаленняў! Сваім подзвігам Вы раскрылі над Бацькаўшчынай чыстае неба, і Беларусь будзе памятаць пра гэта заўсёды. Як і пра Вашу стваральную працу, Ваша шчыраванне на ніве культуры, літаратуры і друку ў пасляваенны час. У сённяшнім няпростым жыцці мы павінны трымацца разам, разам будаваць будучыню сваёй дзяржавы — наша шматпакутная зямля заслужыла спакой на ўсе наступныя вякі.

Міністэрства культуры і друку гарача і сардэчна віншуе Вас са святам вялікай Перамогі. Добрага Вам здароўя і доўгіх гадоў жыцця!

Анатоль БУТЗВІЧ,
міністр культуры і друку
Рэспублікі Беларусь

Выставы

І РАДАСЦЬ, І СМУТАК, І БОЛЬ

Так называецца кніжная выстаўка, арганізаваная Міністэрствам культуры і друку Рэспублікі Беларусь у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. І назва яе, думаецца, надзіва дакладная. Менавіта гэтыя пачуцці перажываеш, калі знаёмішся са шматлікімі экспанатамі — кнігамі, альбомамі, паштоўкамі, што захоўваюцца ў фондах як самой бібліятэкі, так і Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, а цяпер сабраны разам, каб з імі маглі пазнаёміцца ўсе жадаючыя.

Радасць ад усведамлення, што, нягледзячы на незлічоныя ахвяры, люты вораг быў пераможаны. Смута, бо, як сказана ў знакамітай песні, — гэта і на самай справе радасць са слязамі папалам. А боль... Хіба можна быць спакойным, ведаючы, чаго каштавала Перамога, як дарага было за яе заплачана... Аднак боль адчуваеш і іншы... І ён

напактоўвае, калі спыняешся ля закрытых вітрын, пад шклом якіх знаходзяцца самыя унікальныя экспанаты, тыя, якім сапраўды цаны няма. Пажоўкля нумары газет, брашур, кнігі... Вось толькі асобныя з іх... Камплект газеты "За свабодную Беларусь", якую выдаваў палітдзел Калінінскага фронту і адказным рэдактарам якой быў І. Гурскі... "Зварот вайны беларусаў да партызан і партызанак, да ўсяго беларускага народа"... Нічога не забудзем, нічога не даруем" — зборнік дакументаў аб зверствах нямецкіх акупантаў на беларускай зямлі... "Партызанскі рух у Вялікай Айчыннай вайне" П. Панамарэнкі...

Усё выхадзіла ў 1942—1943 гадах... Кнігі, брашур, выпускала, як вядома, выдавецтва ЦК КП(б) "Саветская Беларусь"... І што важна — на беларускай мове! І газета "За свабодную Беларусь" таксама выходзі-

ла па-беларуску. Кажэце, умела была пастаўлена прапагандысцкая, партыйная работа? Дык чаму ж яна, гэтая прапагандысцкая работа, не пастаўлена сёння так, каб усё было на карысць Беларусі, а не наадварот? Балюча, вельмі балюча ўспрымае усё гэта!

Але — пра самую выстаўку. На ўрачыстым яе адкрыцці выступілі першы намеснік міністра культуры і друку Рэспублікі Беларусь У. Гілеп, удзельнік вызвалення Мінска ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў А. Піскуноў, мастак М. Гуціёў, дырэктар Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Г. Алейнік.

Гучалі чароўныя гукі музыкі, што надавала атмасферы і святочнасць, і той прыхаваны смутак, якога нам, бадай, ніколі не пазбавіцца, прыгадваючы тыя векапомныя гады...

Н. К.

Сустрэчы

НІХТО НЕ СУПРАЦЬ, АЛЕ...

Афіцыйная дэлегацыя Рады Еўропы ў складзе Старшыні Палаты мясцовых і рэгіянальных органаў улады Кангрэса мясцовых і рэгіянальных органаў улады РЕ сп. Й. Гофман і супрацоўніка сакратарыята Палаты рэгіянаў сп. Г. Мюдрых наведвала з 26 па 30 красавіка нашу краіну па запрашэнні Фонду імя Сапегі і Міністэрства замежных спраў. Гасці мелі сустрэчы з прадстаўнікамі ўлады розных узроўняў, палітычных партыяў, грамадскіх арганізацый, Інфармацыя, сабраная ў часе візіту, даць адказ на пытанне, ці можа Беларусь быць прынята ў Радэ Еўропы. Для гэтага трэба, каб у нашай краіне

выконваліся правы чалавека, здзяйсняліся дэмакратычныя пераўтварэнні, вяршэнстваў закон.

На сустрэчы з журналістамі гасці выказалі спадзяванне, што Беларусь стане 35-м членам РЕ (зараз Рада Еўропы аб'ядноўвае 34 краіны). Але пры гэтым у вельмі дыпламатычнай форме выказалі здзіўленне з некаторых нашых законаў, а таксама з таго, як тыя законы рэалізуюцца.

Журналістаў цікавіла, ці быў у час сустрэчы дэлегацыі РЕ з прадстаўніком Адміністрацыі прэзідэнта прыгаданы інцыдэнт, які меў месца ў Авальнай зале парламента ў апош-

нія дні сесіі Вярхоўнага Савета. Сп. Гофман адказаў, што яны гэта пытанне не ўздзімалі, але прадстаўнік прэзідэнта сам палічыў патрэбным пераказаць ім афіцыйную версію падзеі.

Спадары Гофман і Мюдрых падкрэслілі, што ніхто з тых, з кім яны сустракаліся, не выказваў супраць удзелу Беларусі ў Радзе Еўропы, але, акрамя дэкларацый, трэба яшчэ і рэальныя дзеянні кіраўніцтва краіны дзеля інтэграцыі ў Еўропу. Дарчы, у Радзе Еўропы ўжо прадстаўлена 10 посткамуністычных краін.

П. В.

З нагоды

ПЯРЭБАРЫ

Правадзір пралетарыяту вучыў, што шлях да камунізму ляжыць праз захоп мастоў, пошты, тэлеграфа і Зімянога палаца. У сённяшняй Беларусі знайшліся людзі, якія творча развілі ленінскае вучэнне і прыйшлі да высновы, што да гэтага спіса трэба дадаць тэлебачанне, радыё і Дом друку. Цяпер ужо гаворка ідзе пра тое, што і гэтага недастаткова: пралетарыят (у асобе сваіх лепшых прадстаўнікоў) павінен прыдбаць камерцыйныя банкі, інвестыцыйныя фонды і ўвогуле ўсялякую нерухомасць, на якой спыніцца ягонае пільнае вока. А паколькі адзіным крытэрыем праўдзівасці ідэі ёсць практыка, дык ўсе мы з'яўляемся сведкамі вялікага бальшавіцкага перадрэзу маёмасці.

Вось і колішні Дом ЦК КПБ, так і не стаўшы па-сапраўднаму будынкам Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, ператварыўся ў "прэзідэнцкі палац". Адрознае ад закончэння сесіі Вярхоўнага Савета прэзідэнт наклаў руку на парламенцкі будынак. Цяжка сказаць, якія былі для гэтага юры-

дычныя падставы, невядома, чым ён спадабаліся сп. Лукашэнка прэзідэнцыя апартаменты ў ДOME ўрада, але зараз у прэзідэнта і ягонай каманды ёсць падставы адсвяткаваць "пярэбары".

Мяркуючы па звестках дэмакратычнага друку, Лукашэнка некаторы час вагаўся, дзе ладзіць наваселле: у будынку парламента альбо ў будынку Міністэрства абароны. Вайсковыя ведамства займае некалькі манументальных гмахоў у цэнтры сталіцы, і калі б генералаў прымуслі крыху "уплотніцца", пазбавіў пабудаванага ў класічным стылі палаца, што над Свіслаччу, дык вялікай бяды не было б. Але — не сварыцца ж з генералітатам. Тыя, у адрозненне ад паслухмянага парламента, маглі б і вярхал узыць, а гэтым ужо ўсё роўна.

Прэзідэнтавы пярэбары ў колішні Дом ЦК з'яўляюцца актам сімвалічным. Калі пасля жніўнянскага путчу камуністы перасталі быць "кіруючай сілай грамадства" і законным шля-

хам былі пазбаўлены той часткі нарабаванага ў народа, якая была на паверхні (гэта найперш нерухомасць: цэкоўскія, абкамаўскія, райкамаўскія палацы, гаспадаркі, размеркавальнікі і гэтак далей), яны даволі ўпэўнена заўялілі: хай, маўляў, новыя гаспадары карыстаюцца гэтай маёмасцю акуратна — камуністы яшчэ вернуцца. І хоць, як сведчыць палітычная гісторыя XX стагоддзя, камуністы памыляліся з самага пачатку і памыляюцца сёння, гэтым разам яны як у вяду глядзелі. Сапраўды, у колішні Дом ЦК зноў засяляцца бальшавікі... А ягоная "вертыкаль" — ці ж гэта не тая самая піраміда, на чале якой ЦК, а над ЦК — "першы"? Колішні "галіновы" сакратар ЦК меў улады куды болей, чым "галіновы" міністр. Ці не такую ўладу маюць сёння людзі з прэзідэнцкай каманды? Так што пярэбары — дзея сімптаматычнае.

Варта сказаць і пра іншае. Мяркую, што рашэнне аб размяшчэнні ў колішнім будынку ЦК Вярхоўнага Савета было недастаткова прадуманым. Вярхоўны Савет — гэта найперш зала пасяджэнняў. Авальная зала ў ДOME ўрада амаль ідэальна прыстасавана для працы парламента. Да таго ж, яна вызначаецца вы-

1945-1995

"ДУШОЮ І СЭРЦАМ МЫ З ВАМІ, ГЕРОІ"

Пад такім дэвізам у Мінскім судоўскай вучылішчы прайшла літаратурная сустрэча, арганізаваная музеем Якуба Коласа і Цэнтральным Домам афіцэраў. Прысвячалася яна патрыятычнай дзейнасці народнага песняра ў гады вайны.

Гаворку пачаў вядучы пасяджэння Алякс Савіцкі, які запрашае да мікрафона народную артыстку рэспублікі Марыю Захарэвіч. Болею ў сэрцы аддаюцца шчылімыя словы "Голасу зямлі".

Абуджаюцца юнакі, пачуўшы імя наступнага выступаюча, — гаворыць сын Якуба Коласа! Даніла Канстанцінавіч прыгадвае пачатак вайны. Ужо на трэці дзень у "Правде" быў змешчаны верш Я. Коласа "Шалёнага пса — на ланцузі!" Без перакладу... Палымяным пачуццям публіцыстычным словам пясняр рабіў свой уклад у змаганне з ворагам.

Расхвалявала юных слухачоў дацэнт Белдзяржуніверсітэта Вольга Казлова. Яна прыгадала свае сустрэчы з легендарным дзедам Талашом падчас працягвання вайны парой у гасцініцы "Масква". Яна і сама з герайнага роду: бацька, Васіль Іва-

навіч Казлоў — Герой Савецкага Саюза, чыё імя носіць адна з вуліц горада Мінска (на ёй, дарэчы, размяшчаюцца Вайсковыя могілкі, дзе пахаваны і Колас, і Купала, і іх жонкі).

Пра свой асабісты лёс у гады вайны ліхалецця расказалі народны пісьменнік Беларусі Іван Шамякін і Аляксей Слесарэнка, прыгадалі і сустрэчы з незабыўным дзядзькам Якубам.

Пятро Прыходзька, падпалкоўнік у адстаўцы, што прайшоў вайну ад пачатку да канца, пачуццёва працягваў два вершы: адзін — пра баявых сяброў, другі — прысвечаны Коласу. Падагульненнем гаворкі з'явіўся верш самога народнага песняра "Зварот" — гэта гімн воіну-пераможцу, напісаны ў вёскавым 45-м. Яго ўзнёсла прачытала Марыя Захарэвіч.

А на заканчэнне сустрэчы выступіў са сваёй камандай няўтомны Іван Раманчук, кіраўнік ансамбля народнай музыкі "Мінскі гармонік".

Іван КУРБЕКА
Фота У. ГУЗОУСКАГА

І МЫ Б ЗРАЗУМЕЛІ...

Ніл ГІЛЕВІЧ

Для беларускіх падлеткаў майго пакалення вайна — калі папраўдзе — закончылася ў ліпені 1944-га, разам з канцом акупацыі. Бо вайна — гэта пастаянны страх за жыццё — сваё і сваіх родных, заўсёднае пачуццё трывогі, што могуць наляцець карнікі і забіць, ці спаліць жывымі, або забраць і вывезці ў Германію на катаргу — як вывезлі ажно пятнаццаць маіх стрыечных братоў і сячёр... І таму дзень Вызвалення для мяне застаўся больш яркім і памятным, чым дзень Перамогі. Можна, таму што ў блізкай канчатковай перамозе над Германіяй ужо ніхто не сумняваўся, што ўжо мы былі даўно гатовы пачуць радасную навіну, — дзень 9 мая нейкага асаблівага ўзрушэння мне, падлетку, не прынес. Да спелага асэнсавання гістарычнага значэння гэтай вялікай падзеі, як і да разумення невымернага трагізму вайны, яшчэ было далёка.

А што было 9 мая? Нічога асаблівага. Перад першым урокам зайшла ў клас настаўніца і сказала: "Закончылася вайна, Германія капітулявала. Заняткаў сёння не будзе, праз паўгадзіны пойдзем усе разам у цэнтр Гайны на мітынг..."

І быў зусім кароткі і нешматлюдны мітынг, з якога ўсе — і дарослыя, і падлеткі — разышліся дадому, каб упрэгчыся на сотках у плуг (коней не было) і садзіць бульбу... Вечарам у Слабадзе святкавалі — скупкою чаркай "муту" адзначалі Перамогу.

Адзін гурт жанчын (амаль усе ўдовы) сабраўся ў хаце Ганны Думанскай, другі — у хаце Васіля Барэйкі, дзе была і музыка — сляпы Мацвееч рыпаў сваё вечнае і незаменнае "тувар-ва". Мне тое першае святкаванне запомнілася тым, што ўпершыню ў жыцці на вачах у людзей танцаваў — на вальс выцягнула мяне дваюродная сястра, настаўніца Зінаіда Пятроўна. Адбыўся як бы афіцыйны пераход са стану хлапчукоў-пашавэлкаў у стан хлопцаў-кавалераў. Так з канцом вайны скончылася і дзяцінства. Пачыналася іншае, не па гадах дарослае, жыццё.

А пра што тады, у тыя першыя дні міру, думалася — не помню. Напэўна, пра тое, пра што заўсёды думае на парозе юнацтва малады чалавек. З пэўнасцю магу сказаць, пра што не думалася. Не думалася, што і за пяцьдзесят пасляваенных гадоў, да канца веку, мы не збыром на нашай зямлі і не пахаваем па-людску, у матілах, косці ўсіх ахвяр ліхалецця; што праз пяцьдзесят гадоў ацалелыя і пакалечаныя пераможцы, героі Вялікай Айчыннай, героі нацыі, будуць зайздросціць жыццю пераможаных; што праз паўстагоддзе пасля перамогі для былых дзятэй-катаржан мы будзем, не чырванючы, прымаць ад радзімы Гітлера падачкі — плату за іх дзятчына пакуты; што дакладны лік ахвяраў, пакалечаных на алтар перамогі, мы і праз паўстагоддзе ведаць не будзем — ад нас гэта будуць

хаваць, і хаваць, і хаваць: будучы мяняцца генсекі, прэм'еры, прэзідэнты, развальвацца і ўтварацца дзяржавы, перайначвацца эканамічныя сістэмы, — а гэту таямніцу будуць ад народа хаваць, і хаваць, і хаваць... А калі б не хавалі, калі б мы адразу на той алтар добра паглядзелі, ды задумаліся, і яшчэ раз задумаліся, у што абышлася нам перамога, — нас ахапіў бы на сто гадоў наперад жаж, і мы б зразумелі, чаму яна для нас такая дарагая, і зразумелі б, што нам, помнячы, вядома, пра Перамогу, трэба кожны год, вясною, не так свята святкаваць, як спраўляць горкія ўсе-народныя памінкі. Гэта было б лепш і для духоўнага здароўя кожнага з нас, і для таго, каб у будучым мы ніколі такою цаной за перамогу не плацілі: каб вышэй за ўсё, даражэй за ўсё цанілася ў нас Жыццё Чалавека.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

ТАКОЕ БЫВАЕ АДЗІН РАЗ

Розныя пачуцці перажывае чалавек на сваім вяку — першае каханне, пачатак творчага шляху, узнагароды за пэўную працу. Але такое пачуццё, якое давалася перажыць у першы дзень пасля вайны, бывае толькі адзін раз і не паўтараецца ніколі ў жыцці.

Для мяне асабіста дзень Дзевятага мая 1945 года застаецца ў памяці да канца маіх дзён. І сёння праз цэлае паўстагоддзе помніцца падрабязна, да кожнай драбніцы ўсё, што адбылася тады на апошніх рубяжах і пераправах той вайны.

Была ўжо надта позняя пара сутак, калі я — адказны сакратар дывізіённай газеты "Прывіт Родины" — усю ноч, да самага світання, сядзеў за рэдакцыйным радыёпрыёмнікам і запісаў зводкі Саўінфармбюро, якія перадаваліся спецыяльна для газет. Іх трэба было адразу ж здаваць у нумар.

Уважліва запісваліся адна зводка за другой. Раптам дыктар, які натаропка, членам здавальна перадаваў усё для запісу, аб'явіў, што зараз

будзе перададзены самы важны дакумент для ўсіх газет Савецкага Саюза. Я насцярожыўся, напружваючы слых, затаіўшы дыханне. "Што ж гэта можа быць такое — самае важнае?" — мільганула думка ў галаве. І калі дыктар па літарах, паўтараючы словы, пачаў дыктаваць Загад Вярхоўнага Галоўнакамандуючага аб тым, што ў Берліне нямецкім камандаваннем падпісана безагварочная капітуляцыя — гэта значыць — наступіў канец вайны, — рукі ў мяне аж задрыжэлі ад усхваляванасці, сэрца моцна забілася. Але пярэ не выпадала з рук ні на імгненне, працягвала запісваць слова ў слова на белы лісток паперы ўсё, што паўтараў дыктар. Нарэшце ён праддыктаваў матэрыял для газет па радыё закончыўся. Я, трымаючы іх у руках, устаў з-за стала, прайшоў па пакоях дома, у якім адпачывалі наборышчыкі, друкары, усе супрацоўнікі рэдакцыі, і ва ўвесь голас, як палкавы гарніст, падаў усім кліч: "Пад'ём! Вайна закончылася!". Усе байцы, сяржанты, афіцэры (а

нас было ў рэдакцыі больш дзесяці чалавек) ускочылі на ногі, пачалі абдымаць і цаляваць адзін аднаго. Я тут жа напісаў кароткую заметку ў нумар газеты, у якім назваў пайменна воінаў былой сваёй роты, у якой быў палітруком на пачатку вайны. Памяць аб іх заставалася ў нашых сэрцах на ўсё жыццё. Калі мы выпускалі ў свет апошні вайны нумар сваёй дывізіёнкі, наша 81-ая стралковая ардэна Чырвонага Сцяга калінкавіцкая дывізія яшчэ вяла баі на подступах да Прагі, затым прымала непасрэдна ўдзел у яе вызваленні. Вайна для нас яшчэ працягвалася. Але побач з намі апошнім полем бою ішла наша Перамога.

Пётр КРОХАЛЕЎ

НАРЭШЦЕ ЎСЁ СКОНЧЫЛАСЯ

Не магу сказаць, што ў дзень перамогі прыйшла да мяне радасць. Вайна столькі натварыла, што ачонацца ад яе было нялёгка. Хто загінуў, хто знік без вестак. Сам я быў двойчы паранены. Вядома ж, нібы цыжар які мы скінулі, нібы здолелі ўздыхнуць і наважыцца пра нешта памарыць.

У той дзень да мяне прыехала жонка, шукала мяне на вайсковым пункце, адкуль мяне муслілі перавесці ў іншую часть. Я сядзеў на прыступках і па звячцы замалеўваў усіх праходзячых. А тут — навіна: Перамога! І гэта было не проста нечаканнага радасцю, гэта было — як збавенне: нарэшце ўсё скончылася. Я ж быў прызваны ў армію ў 1939 г., «х вось і праслужыў да 1945 г.

У канцы службы я працаваў у агітпункце вайскавай часці мастаком.

Выпадкова патрапіў у Ленінград і паказаў свае замалеўкі выкладчыкам Акадэміі мастацтваў. Здаў іспыты, і рэктар Інстытута імя Рэліна (цяпер, здаецца, Расійскай акадэміі мастацтваў) даслаў ліст камандзіру з просьбай аб маёй дэмабілізацыі. Так на пачатку лістапада 1945 г. я стаў студэнтам, чым вельмі былі незадаволены мае сямейнікі.

На трэцім ці чацвёртым курсе мне прапанавалі паехаць працаваць на Беларусь, тым больш, што мой дыплом спадабаўся кіраўніку Саюза мастакоў Беларусі Андрэю Бембелю. Збіраліся са мной яшчэ колькі чалавек, але прыехаў я адзін. Далі май-стэрню каля сённяшняга Мастацкага камбіната. Побач са мною працавалі Мазалёў і Дарашэвіч, абодва выдатныя мастакі, непадалёк была май-стэрня Воранава. Так я паступова

ўліўся ў беларускі мастакоўскі калектыў.

Была ў мяне не адна карціна на вайсковую тэматыку — "Былыя паходы" і іншыя, браў удзел у стварэнні дыярамы апераций "Баграціён" у Музеі Вялікай Айчыннай вайны, але галоўнымі для мяне засталіся тэмы мірнага жыцця, партрэты, тое, што прывізняе чалавека, дае яму радасць.

РЭКВІЕМ ПА 6 МІЛЬЁНАХ АХВЯР

27 красавіка 1995 года ў Дзень катастрофы і герайзму еўрапейскага яўрэйства ў Ізраільскім культурна-інфармацыйным цэнтры адбылася цырымонія, прысвечаная памяці 6 мільёнаў яўрэйцаў — ахвяр гітлераўскага генацыду.

На сцэну адзін за адным падымаюцца былы партызан Якаў Негнявіцкі, ветэран вайны Арон Гольдзін, народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў, Прысвечаны свету Дзяніс Галахаў, першы сакратар ізраільскага пасольства Мошэ Міхліс, школьнік Саша Кікоін.

У скронь і сэрца б'е метраном. Вячужны жалобны яўрэйскі мелодыі. Гудучыя Марыя Захарэвіч і Валерыя Анісенка пачынаюць трагічны расказ пра Катастрофу і змаганне яўрэйцаў у гады другой сусветнай вайны. Пра пекла Бабінага Яру, варшавскага і мінскага гета (толькі на беларускай

зямлі фашысты стварылі іх больш за сто).

Пасол дзяржавы Ізраіль у Рэспубліцы Беларусь Эліяху Валк павінаваў прысутных са святам 50-годдзя Перамогі, выказаў вялікую ўдзячнасць народам краін антыгітлераўскай кааліцыі, якія разграмілі фашысцкую Германію, не далі здзейсніцца злавесным планам па канчатковым знішчэнні яўрэйскага народа. Ён паўтараў з прысуджэннем звання Пераможца свету Героя Савецкага Саюза Марыю Осіпаву і яе дачку Тамару, якія ў час нямецкай акупацыі выратавалі ад смерці яўрэйскіх дзятэй і дарослых. Высокія тытулы Пераможцаў атрымалі таксама Галіна Міхаліч з Бабруйска, сям'я Болтаў — муж і жонка Іван і Кацярына (пасмартна), іх сын Іван, Іван і Наталля Шпілені (пасмартна).

І. РЭЗНІК

разным архітэктурным абліччам, я б сказаў, урачыстым, нават велічным строем. Пабачыўшы яе ўпершыню на тэлеэкране, на фотаздымку альбо ў натуры, кожны адразу зразумее: гэта — парламент. У доме па К. Маркса, 38 такой залы няма, увогуле ў Мінску другой такой залы няма. Таму і не дзіўна, што дэпутаты не спяшаліся пераносіць свае пасяджэнні ў будынак колішняга ЦК. Шэраг служб, якія забяспечвалі работу парламента, пераехалі на К. Маркса, 38, а пасяджэнні па-ранейшаму ладзіліся ў Доме ўрада. А паміж гэтымі кропкамі сюды-туды ўвесь дзень ляталі машыны і аўтобусы... Не думаю, каб гэта было вельмі зручна. Усё ж лепей, калі ўсё пад адным дахам.

Аднак калі Вярхоўны Савет на К. Маркса, 38 — нелагічна, дык "прэзідэнцкі палац" па тым жа адрасе — тое ж самае. У гэтым будынку лепш за ўсё размясціцца бы не дзяржаўна-чыноўную ўстанову, а — нацыянальны культурны цэнтр. Колішні будынак ЦК КПБ мог бы стаць для Парыжа Цэнтр Пампіду. Асабліва, калі ўзяць да ўвагі, што побач — Нацыянальная бібліятэка, Нацыянальны мастацкі музей, тры тэатры, гасцініца, Палац прафсаюзаў, а з часам

збудуюць (калі-небудзь!) і Палац Рэспублікі.

Зрэшты, спадзяюся, што гэта ідэя калі-небудзь будзе рэалізавана... А пакуль наваселле ў будынку ладзіць сп. Лукашэнка.

Я не стану сцвярджаць, што сённяшнія пярэбары ў колішні Дом ЦК — гэта большавіцкі рэванш за жнівень 1991 года і за Віскулі, але тое, што звычайкі ў большавікоў засталіся такімі ж, як і раней, — відавочна. Адно ратуе сёння нашу дзяржаву — тое, што значная частка грамадства іншая. Можна, мы яшчэ не зусім народ, але ўжо не насельніцтва. Між тым як прэзідэнт пры кожнай нагодзе і без нагоды, спасылаючыся на "народ", мае на ўвазе менавіта насельніцтва. Найперш тую частку насельніцтва, чыя патрэбы мінімальныя: каб было сухо, зверху не капала і каб была кілбаса... Але час зараз такі, што забеспячэнне нават гэтага мінімуму становіцца ўсё больш і больш праблематычным. Гэта "нацыяналісты-бэнзэафайцы" гатовы ірзаваць і пакутвацца дзеля сваёй ідэі, люмпен — ніколі! Ды і якая можа быць у люмпена ідэя?

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

ЧАРНОБЫЛЬ — НАШ БОЛЬ

Так можна назваць выставу мінскага мастака Віктара Барабанцава ў Гомелі. Чарнобыльская тэма для Віктара Барабанцава, які нарадзіўся ў Гомелі, стала вяхой у яго творчасці. Неўзабаве пасля катастрофы на АЭС мастак паехаў у зону адсялення людзей. Маляваў з прыроды. Адлюстроўваў трагічны падзеі свайго народа, бяду роднага краю. Затым былі закончаныя і асэнсаваныя кампазіцыі карцін. Яны экспанаваліся ўжо ў мінскім Палацы мастацтваў, у Нью-Йорку ў час работы 45 сесіі Генеральнай Асамблеі ААН. Многія з іх увайшлі ў экспазіцыю Брагінскага гарадскога музея. Трыпціх "Зона", карціны "Пакінуты двор", "Эвакуацыя", "Ахвяра" і іншыя з драматычным сюжэтам. На гомельскай выставе гэта асабліва прыкметна.

А. ШНЫПАРКОЎ

"І ПАКУЛЬ НА ЗЯМЛІ ІСНУЕ ЛЮБОЎ..."

У цэнтральным ДOME афіцэраў у Мінску адбыўся канцэрт Ансамбля песні і танца Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь. Вядомы калектыў выступіў з новай праграмай "І пакуль на зямлі існуе любоў...", прысвечанай 50-годдзю Вялікай Перамогі.

У канцэрте прынялі ўдзел аркестр Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь — дырыжор Міхаіл Берсан і Аляксандр Фёдарэў, кампазітар Ігар Лучанок, вядомыя артысты.

На здымку: у час канцэрта.

Фота Аркадзя НІКАЛАЕВА, БЕЛІНФАРМ

СКРОЗЬ ТАЎШЧЫНІЮ СТАГОДДЗЯЎ

Як вялікага энтузіяста ведаюць на Мазыршчыне Віктара Валянцінавіча Шабасовіча. У мінулым выкладчык гісторыі, ён цяпер навуковы супрацоўнік Мазырскага краязнаўчага музея. Віктар Валянцінавіч шмат робіць па аднаўленні гісторыі палескага краю. Асабліва цікавіць яго Мазыр. Бо першае летапіснае ўпамінанне пра горад адносіцца да 1155 года.

На здымку: Віктар Шабасовіч са званамі, якія ўпрыгожвалі некалі званні размешчаных вакол Мазыра храмаў.

Фота Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА, БЕЛІНФАРМ

ЧАРГОВЫ НУМАР "ПРАЛЕСКІ"

Напачатку мусім прасіць прабачэння. Не па нашай віне гэта атрымалася, а ўсё ж... Некалькімі нумарамі раней мы паведамлялі пра змест другога нумара "Пралескі". Аказалася, гэта быў трэці нумар. Проста ў выдавецтве "Беларускі Дом Друку" пераблыталі вокладкі. Цяпер жа з вокладкай трэцяга нумара прыйшоў да падпісчыкаў... другі нумар. А ў ім змешчаны слова галоўнага рэдактара А. Сачанкі "Супермены пад'ездаў", гутарка Л. Забалоцкай з Р. Барадуліным "Вяртанне ў першы снег", праграма для педагогічных вучылішчаў і факультэтаў дашкольнага выхавання ВНУ "Беларускі фальклор", чарговы матэрыял з серыі А. Бадака "Маленькі чалавек у вялікім свеце" — "Пра смеласць, праўду і яшчэ сёе-тое", іншыя матэрыялы.

1945-1995

ПЕРШЫ САЛЮТ ПЕРАМОГІ

Зенітна-артылерыйскі дывізіён, у якім я служыў з 1940 года, з сакавіка стаяў у нямецкім гарадку Ландсбергу-на-Варце, за трыццаць кіламетраў ад Одэра. Афіцыйна: ахоўвалі чыгуначны мост, хоць немцы даўно ўжо не ляталі. Мнагавата нас, зенітчыкаў, для аднаго моста: акрамя нашых чатырох батарэй, яшчэ цэлы полк, батарэй шаснаццаць. Толькі пасля Перамогі даведаліся: прыкрывалі мы стаўку маршала Жукава, якая размяшчалася ў гэтым маляўнічым горадзе перад расшчым штурмам Берліна.

8 мая. Узяты Берлін. Канцаецца вайна. Настрой у салдат, афіцэраў незвычайна ўзніслы. У мяне ж ён — не лепшы. Не адышоў ад нядаўняй кантузіі, дрэнна чую, страшыць перспектыва застацца глухім на 25-ым годзе жыцця. Але не гэта гняло. Жалоба па людзях, якіх мы страцілі зусім нядаўна, — апошняя нашы ахвяры, іх, на шчасце, было нямнога за вайну ў

зенітнай часці.

Тры тыдні назад раптоўна ўзнялі нашу пражэктарную роту: "На фронт!". Дзіўна, незразумела. Гарматы фронту не патрэбны, а спатрэбіліся пражэктары. А рота — адны дзяўчаты. А я — камсорг дывізіёна. Не саромаюся сказаць, што быў я добры камсорг. Дзяўчаты мяне любілі. За спаведніка быў я ў іх. Не мог я не паехаць з імі. Ледзьве ўспрасіў камандзіра дывізіёна паслаць і мяне з пражэктарысткамі.

І бачыў я незабыўнае відовішча, калі ў ноч з 15 на 16 красавіка з правага берага Одэра сотні пражэктараў на фронце ў 20 кіламетраў асялілі нямецкую абарону на левым беразе. Але фашысты моцна агрызаліся. Білі дальнабойкі, свісталі фау-патроны. Адзін такі снарад пацэліў у наш пражэктар. Загінулі чатыры дзяўчыны, тры былі паранены, кантузіла мяне і камандзіра роты. Па іх, па гэтых няшчасных дзяўчатах,

была мая жалоба. Балюча я перажыў іх смерць.

8 мая пачулі англійскае радыё: яшчэ напярэдадні ў Рэймсе падпісаны акт аб капітуляцыі нямецкіх войск.

А Масква маўчыць. Чаму маўчыць Масква? Ніякіх загадаў па фронце, па арміі.

Цяпер мы ведаем, чаму маўчала Масква. Сталін не прызнаў капітуляцыі ў Рэймсе, падпісанай толькі саюзнікамі ў прысутнасці рускага сведкі — палкоўніка. Сталін патрабаваў падпісання акта аб поўнай безагаворачнай капітуляцыі вышэйшымі чынамі арміі усіх саюзнікаў. Толькі апоўначы з 8 на 9 мая такі акт быў падпісаны ў Берліне. Ад СССР яго падпісаў маршал Г. К. Жукаў.

Масква перадала паведамленне аб гэтым падпісанні, аб вялікай Перамозе гадзіны ў тры ночы. Ніхто не спаў. Пачаўся грандыёзны салют. Лупілі з гармат, з аўтаматаў, з пісталетаў. І — о цуд! — я пачуў гэты

салют: раптам, у адзін міг, адлажыла вушы. І я смела выпіў жасцяную кружку шнапсу — за Мір, за шчасце жыцця.

Я радуся, што дажыў да 50-годдзя Перамогі. Але і ў жалобе — што так бяздарна развалілі мы ўсё тое святое, за што змагаліся, за што аддалі свае жыцці 27 мільёнаў саветскіх людзей, што ў выніку пераможцамі аказаліся нашы ўчарашнія ворагі.

Адзіная радасць сёння, што ў незалежнай Беларусі трывала трымаецца заваяваны намі мір. Але... людзі! Будзем пільнымі!

Зінаіда БРАВАРСКАЯ

ПРА САМАЕ СВЕТЛАЕ — НЕ МАЎЧАЦЬ

"Пра самае цяжкае — не крычаць, пра самае светлае — не маўчаць..." — так кажуць у народзе. Ну дык вось, пра самае светлае. Для мяне гэта — Дзень Перамогі! Божа, колькі было святла ў душы, колькі сонца і надзеі! Якія раскрываліся краявіды!

Я помню гэты дзень эмацыянальна — мора шчаслівых людзей на вуліцах, віншаванні ўсіх знаёмых і незнаёмых, кветкі, усмешкі на тварах. І слёзы, слёзы шчасця.

Я дакладна не помню ўжо, як я даведалася пра гэтую вялікую падзею, думаю, што пачула па радыё "ад Левітана".

Вайна застала нас у Адэсе, дзе тэатр быў на гастролях, а ў Мінску засталіся мае дарагія,

родныя людзі.

Ніколі не забуду, як у 1944-ым, у верасні, здаецца, прыехала ў Мінск за мамачкай — яна тры гады пражыла ў чужых, добрых людзей, таму што наш дом на рагу вуліц М. Горкага і Я. Купалы быў разбіты. Разбіты быў і ўвесь горад. Я не адразу знайшла дарогу да нашага тэатра: вуліц не было, былі руіны... Я ішла па гэтых абвугленых руінах, і слёзы каціліся самі сабой. Божа мой! Мінск, што з табой зрабіла вайна! І вось радасць перамогі ўспрымалася праз боль, праз надзею, што чорныя трагічныя дні больш ніколі не вернуцца ў наша жыццё.

Тое, што напаткала нас потым, — было потым, а пакуль

— у сэрцы капіліся сілы для веры ў свято.

Я ніколі не забуду, што бачыла на фронце. У канцы 1942 года я выехала на Другі Украінскі фронт у складзе франтавога тэатра "Агеньчык". Сітуацыя была ў гэты час не з лёгкіх, але якую ўвагу і павагу мы сустрэлі ў франтавікоў. На вайне людзі выяўлялі сябе з найлепшага боку. Дабрыня, шчодрасць, увага да нас хвалявалі і прымусалі працаваць для гэтых людзей, не шкадуючы сіл.

Мілья, дарагія байцы і камандзіры! Вялікі дзякуй вам за ўсё, што вы зрабілі для Перамогі, для гэтага самага светлага дня!

Людзей заўсёды аб'ядноўваюць агульныя справы, агуль-

1942 год. 2-гі Украінскі фронт. Зінаіда Браварская, артыстка франтавога тэатра "Агеньчык".

ная радасць і нават агульная бяда. Дай Бог, каб у нас і зараз знайшліся агульныя інтарэсы, агульнае імкненне да стварэння, для жыцця, для чалавечай еднасці.

Алена ВАСІЛЕВІЧ

Я ПАМ'ЯТАЮ ВАШЫ ТВАРЫ

О Байрон!
За Грецыю не умирай.
За Англию тоже не надо!
Вл. СОКОЛОВ

... У тры гадзіны ночы — голасам Левітана — грымнула — нарэшце! — радыё: — Перамога! Перамога! Перамога!

У адно імгненне, з імгненна расчыненых насцеж вакон і дзвярэй, па дварах, на вуліцах, над недалёкай плошчай Свабоды вырвалася і раскацілася адчайна-радасна-апантанае: — Ур-р-р-а-а-а! Ур-р-р-а-а-а!

Нібыта суровае палатно, распорвалі рэшту соннай цішыні адна за другой аўтаматныя чэргі і адзіночныя стрэлы, паліла ўся зброя, якая толькі ў каго знаходзілася ў горадзе. — Перамога! Ура!

Людзі беглі з кватэр на вуліцу, у абдымкі незнаёмых людзей, цалавалі адзін аднаго... — Перамога! Перамога! Перамога!

... Дробна барабаніў спорныя вясновыя дожджы, нібыта імкнуўся да раніцы змыць у горадзе апошнія крокі вайны.

... А калі развіднела, нашы салдацікі — Пераможцы! — смяшлівыя маладыя хлопцы — цэлы дзень неяк вельмі будзённа вялі па Нямізе палонных немцаў. Палонныя рухаліся бясконцым брудна-зялёнашэрым натоўпам-калонаю. Унураныя. Абыякавыя. Зацятые. Стомленыя. Змізарнелыя. І гладкія, яшчэ добра ўкормленыя фрыцы. З выклікам, з цікаўнасцю, страхам, прыніжанаасцю, спадзяваннем, пакураю ў позірках... Пераможныя немцы!..

... І цэлы дзень людзі не адыходзілі ад расчыненых вокнаў. Праклён са слязьмі, зладасны здэклівы смех, а то і дзіўнае спачуванне ("І яны ўсё ж людзі, салдаты...") гучала ўслед палонным немцам.

Не адыходзілі ад вокнаў і мы. Заняткаў ва ўніверсітэце, вядома, не было. Няміга, 1 — студэнцкі інтэрнат — святкавала Перамогу!

Быў месяц Май сорок пятага. Мне было 22 гады.

... Яны ішлі па нашай Нямізе. Ішлі з вайны. Палонныя,

але жывыя.

А вы, мае аднагодкі... Вы ішлі насустрэч вайне.

Я і сёння памятаю вашы твары.

Памятаю яшчэ з Асекееўскага эвакуацыйнага лагера, куды вы трапілі ў канцы сорок першага, часцей, са сваімі падмаскоўнымі ранамамі. Не кожны з вас ірваўся далечваць іх. Рваліся, наадварот, хутчэй зноў назад, на фронт, у ненажэрную яе пашчу — у вайну.

За Радзіму!..

... Адна за другой, адна за другой кіраваліся на фронт маршавыя роты з Тоцкіх лагераў у сорок трэцім годзе. І ў сваёй "Стравай запісцы", назаўтра пасля адпраўкі, я адзначала (пісар стравай часці 3643 СП — Запаснога Стралковага палка...): "Рота выбыла на фронт..." І здымала вас, хлопчыкі, "с довольствия"... Ніводзін з вас не вярнуўся і тым больш не паскардзіўся, што не паспеў дакурыць, і ў сорок чацвёртым годзе, калі я давала вам "у дарогу" на курыва газеты са сваёй бібліятэкі (пасля дыслакацыі нашай вайскавай

часці з Тоцкіх лагераў у вызвалены Харкаў у мяне, вольнанаёмнай, ужо было "павышэнне ў чыне": начальнік бібліятэкі...)

Ніводзін не вярнуўся. Вы палеглі на Сандамірскім плацдарме. Вы гінулі на возеры Балатон. Вы засталіся пад Варшавай... А пані Варшава сёння як быццам і не чуе і не ведае, што вы паклалі за яе свае маладыя галовы... Ды ці адна яна толькі "не ведае", не хоча сёння ведаць пра гэта!

Ды вам ужо ўсё роўна. Я памятаю вашы твары, хлопчыкі!.. І я сёння плачу па вас...

НЯМА Ё ПАЭЗІІ ЗАМЕЖЖА

На працягу многіх гадоў на старонках кастрамскіх абласных газет у перакладзе на рускую мову з'яўляюцца вершы беларускіх паэтаў. Перакладае іх паэт-сатырык, былы франтавік Вячаслаў Смірноў.

Нарадзіўся ён у 1923 годзе ў сялянскай сям'і, якая ў гады калектывізацыі была раскулачана. Закончыў сярэднюю школу. З вясны 1941 г. у арміі. Вялікую Айчынную вайну прайшоў ваенным карэспандэнтам газеты "За пераду". Шмат пісаў пра ратныя падзеі салдат, пра масавы герызм, пра герояў барацьбы за Днепр. Часта друкаваў сатырычныя подпісы да карыкатур.

Удастоены шэрагу баявых узнагарод. Пасля дэмабілізацыі працаваў у органах культуры, доўгі час узначальваў абласны Дом кнігі.

Шмат часу аддае грамадскай працы ў абласной арганізацыі Саюза журналістаў. Актыўны ўдзельнік творчых сустрэч і вечароў "Хадзі веселай, Кастрама!"

В. Смірноў валодае рэдкім дарам сатырыка. Піша сатырычныя вершы, байкі, гумарэскі, пародыі, эпіграмы. Яго смех трапіна пападае ў цэль, паражваючы бюракрату, падхалімаў, хабарнікаў, паказушнікаў, хулігану. Яго творы пастаянна друкуюць "Крокодил", "Смена", "Мурзилка", "Барвінок", "Театральная жизнь" і іншыя выданні. Выйшлі яго сатырычныя кнігі "Видная шея", "Лыко — в строку", "Как трепать нервы", "Липовая связь", "Веселый букет".

Паэт часта перакладае сатырычныя вершы, байкі, гумарэскі, фельетоны, эпіграмы. Робіць пераклады балгарскіх, польскіх гумарыстаў. З украінскай мовы пераклаў творы П. Красюка, П. Рабра, П. Валесіка, М. Карпенкі, П. Грушка і інш. Пераклаў ваенныя вершы А. Ганчара.

У творчым актыве В. Смірноўа шмат перакладаў з беларускай паэзіі. Ён пераклаў вершы С. Грахоўскага, В. Зуёнка, Р. Барадуліна, Г. Бураўкіна, М. Скоблы, вершы і байкі Э. Валасевіча. Некалькі дзесяцігоддзяў В. Смірноўа звязвала моцнае творчае сяброўства з А. Бачылам. Нядаўна ў газеце "Костромской край" ён апублікаваў цёплы ўспамін пра сябра і яго вершы ў сваіх перакладах. Часта знаёміць сваіх землякоў з літаратурнымі падзеямі ў Беларусі, раскажае пра выйшаўшыя ў нас кнігі.

Актыўна выступае В. Смірноў за садружнасць братніх народаў і літаратур. У апошнія гады вядзе ў памянёнай газеце рубрыку "В поэзии нет зарубежья!", назву якой сам і сфармуляваў.

Да 50-годдзя Вялікай Перамогі перакладае вершы беларускіх паэтаў — удзельнікаў Вялікай Айчынай вайны. У лютым апублікаваў падборку новых перакладаў: "Паштоўка" М. Сурначова, "Перад боем" А. Пысіна, "Ружа" А. Жаўрука, "Чорныя косы..." А. Астрэйкі, "У Белаежскай пушчы" П. Пранузы. Цяпер на яго рабочым стала ваенныя вершы Я. Коласа, К. Крапівы, А. Бялевіча, З. Астапенкі, П. Глебкі, А. Вялюгіна, М. Засіма.

І як натуральна загучалі на рускай мове класічна-крылатыя для нашай паэзіі радкі і строфы. Вось даверлівы, шчымы да слёз напамін А. Пысіна нашчадкам:

Будет все равно на том кургане
Шелестеть знамен победных шелк!..
Вспомните, когда меня не станет, —
Я в свою дивизию пошел.

Або ўрачыста-ўзнёслая, з глыбокім адчуваннем сваёй вайскавай праваты заява салдата П. Пранузы:

Есть дата — не чета всем датам:
Победный Май! Чеканя шаг,
Не экскурсантом, а солдатом
Я шел в поверженный рейхстаг.

Сапраўды, няма ў паэзіі замежжа!
Георгій ЮРЧАНКА

ХТО Ж НЕ ЛЮБІЦЬ СТАРЫХ КНІГ

Нядаўна ў выдавецтве "Беларусь" выйшла кніга беларускага фалькларыста, этнографа, бацькі М. Багдановіча Адама Ягоравіча Багдановіча "Перажиткі старажытнага светасузірання ў беларусаў". Аснову зборніка, як вядома, склалі матэрыялы, сабраныя самім аўтарам у розных мясцовасцях Беларусі. А ў выніку прыводзіцца цікавыя звесткі, што тычацца светапогляду беларусаў, іх абрадаў, звычайу...

Кніга вярнулася да чытача роўна праз сто гадоў і ў такім выглядзе, у якім пабачыла свет у 1895 годзе. З адной толькі розніцай — слова пра яе і аўтара прамаўляе на супервакладцы А. Бяляцкі.

НА ДУШЫ БЫЛО СВЕТЛА І РАДАСНА

Вярнуўшыся пасля партызанкі ў свой родны Віцебск, мой сябар начальнік штаба нашага атрада Максім Васілеўскі прыгледзеў на паўночнай ускраіне горада, на Пескаваціку, напярэдадні драўляны дамок, які страціў у вайну гаспадара, і абсталіваў адзін з яго пакойчыкаў сабе пад жылло. Пад вясну сорак пятага, стаўшы віцэ-афіцэрам, з добрай ласкі сябра знайшоў сабе тут прытулак і я. Паміж грубкай і сцяною мы змайстравалі тапчан. Даўжыня яго — чвэрць метра на паўтара — не адпавядала майму росту, але ўсё ж было не горш, чымся ў партызанскай зямлянцы.

Сябар працаваў у ахове, часценька дзяжурыў у начную змену, і я тады расквашаў у пакойчыку адзін. Так было і ў тую майскую ноч. Натаміўшыся ў камандзіроўцы, я рашыў вечарам у рэдакцыю не заходзіць, каб, як звычайна, далажыцца рэдактару, і заваліўся спаць. А ноч, між тым, была незвычайная, гістарычная...

Раніцою, бадзёры і гатовы не марудзячы сесці за стол, каб адпісацца па камандзіроўцы, я падаўся ў цэнтр горада сваёй звычайнай дарогай — паўз Смаленскі рынак. Тым часам над рынкам, перакрываючы бязладную гаману натоўпу, ужо зычна гучаў даўно знаёмы і блізкі покліч, які ўздзейнічаў на малады арганізм мацней гіпнозу:

— Чай гарачы, сладкі чай!
Сладкі чай, гарачы чай!

Паклаўшы моўкі на прылавак каля пузатага самавара чырвонец (яна тут трымалася стабільная), я ўзяў з рук прыветлівай цёткі шклянку кіпеню на сахарыне і лустачку хлеба такой таўшчыні, што праз яе добра было б назіраць зацьменне сон-

ца, як збоку пачуўся басавіты голас яшчэ аднаго сталага наведвальніка гэтага "міні-кафэ" — маладжавага мужыка з каўчэўскай, на гімнасцёрцы якога барваеў ордэн Чырвонай Зоркі і адліваў сталёвым бляскам медаль "За адвагу":

— Сёння не грэх разарыцца і на дзве порцыі! Мне дзве шклянкі! Гуляць дык гуляць!

— А што сёння за свята такое? — павярнуў я голаў у бок "гулякі".

— А божацкі, хіба яшчэ не чулі? — здзівілася наша карміцелька.

— Гітлер капут! — секануў рукой паветра мой субсяседнік. — Здалося, нарэшце, гэта сцэрва — Германія. Спаць, брат, моцна любіш. Усю ноч нашы з аўтаматаў лупілі і ракеты пускалі.

— Ну, а тым больш не да банкету, — похапкам даліваючы чай, як мог, пажартаваў я і ўподбег пашыбаваў на Ленінскую. У рэдакцыі была завядзёнка: калі што якое незвычайнае, на працу трэба з'яўляцца неадкладна, не чакаючы выкліку, бо тэлефонаў жа на кватэрах, кашне, не было.

Рэдактар "Віцебскага рабочага" Аляксей Сцяпанавіч Крушынін адраваў позірк ад стала з паперамі толькі на момант — пэўна, каб я па вагах убачыў, што ноч у яго была бяссонная, а потым, працягваючы працу нейкага рукапісу, коротка кідаў да мяне:

— Добра, што паспелі вярнуцца, — ён, між іншым, да ўсіх, у тым ліку і да нас, яшчэ "зялёных", звяртаўся толькі на "вы".

— Зробіце рэпартаж. У нумар.

— Куды ісці? — спрабаваў я ўдакладніць заданне.

— Куды хочаце. У горад. На

вуліцы. На заводы. Дзень аб'яўлены святам, але ж людзі ўсё роўна будуць збірацца ў сваіх калектывах. На Сянной плошчы маецца быць гарадскі мітынг — не правароньце. І давайце з настрем, з натхненнем... Пішыце і здавайце мне па старонцы...

Назапашваць матэрыял, ясная справа, вялікага клопату не было, ён сам прасіўся ў блакнот на кожным кроку. Адно што нагам хапала нагузкі звыш усяякай нормы: хацелася ж павываць усюды — ад фабрыкі "Сцяг індустрыялізацыі" да фабрыкі "КІМ". І наконт настрою ды натхнення не магло быць праблем — толькі слухай выбухі песень ды глядзі, як віруюць людской радасцю вуліцы, як палашчацца чырвань сцягоў, ад якой і руіны знявечанага горада здаваліся не такімі ўжо змрочнымі і гнятлівымі...

За пісьмовым сталом у рэдакцыі, памятаецца, таксама ўсё пайшло адразу, без запінкі, словы выплывалі з-пад пяра самі сабой. Але калі я прынес рэдактару чарговую старонку і убачыў, што сталася з папярэдняй, у мяне пацягнула ў вахач — ад майго тэксту заставаліся рожкі ды ножкі. Заўважыўшы маю збянтэжнасць, Аляксей Сцяпанавіч прабурчаў:

— Не зяртайце ўвагі. Усё ў норме. Перастараліся трохі з гучнымі словамі і таннай лірыкай мнагавата. Давайце далей...

Так ці інакш, але пад вечар апошняя старонка рэпартажу пайшла ў набор. Цяпер можна было даць сабе перадых да вычыткі гранак. І тут я адчуў, што, акрамя стомленасці, да мяне як мае быць падступіўся голод (гэта добра яшчэ, што ўчора старшыня калгаса, дзе я быў у камандзіроўцы, на развітанне пачаставаў мяне нескупым абедам, бо ка-

рэспандэнцыя аб ходзе веснавой сяўбы складвалася, як ён зразумее, хвалебная). Падумалася, апроч таго, што я ж таксама маю права на свята. Словам, ногі зноў панеслі мяне на Смаленскі рынак.

Прабгаючы на рынку ўздох гандлёвых прылаўкаў, я нарэшце з радасцю убачыў, як адна з гандляраў налівае мужыку з вялікай бутылкі знаёма мутнаватаў вадкасць, і выхаліў з кішэні сваю паўлітровую пасудзіну, тут жа адліваючы трыста рублёў. Але мяне чакала горкае расчараванне:

— Усё, мілы, усё. Вось на дзе засталася якой паўпляшкі, але ж я і сама сёння павінна ў губу ўзяць.

Скончылася тым, што першае Свята Перамогі мы адзначылі ў карэктарскай бутэробродамі, запіваючы іх чаем, які прыгатавалі дзяўчаты. Але ўсё роўна на душы было светла і хораша. Памалу да самых глыбін свядомасці даходзіў санс таго, што адбылося ў жыцці кожнага з нас, у лёсе ўсяго чалавецтва.

Мікалай ГУЦЬЕЎ

ПРАПААНУЮ ОРДЭН ЗА ЎЦЁКІ З ЛАГЕРА

Можна лічыць, што першыя свае вайсковыя веды атрымаў я ў фінскую кампанію. Удаля тады была ў праціўнікаў абарона. І спатрэбілася ўсё гэта мне як урок на будучае.

З першых жа дзён вайны быў я ў арміі. Тады здавалася нам, што разаб'ём ворага імгненна, — з такім пачуццём ехалі мы на фронт. Але раптам замест захаду звярнулі на поўнач, аказаліся пад Смаленскам. І вялікая вайна скончылася для мяне акружаннем пад Вязьмай. Далей быў палон, калона 19-ай арміі ад гарызонту да гарызонту ў пяць шэрагаў, лагер ваенна-палонных. З лагера мы ўцякалі ў партызаны. Але я хачу засяродзіць увагу на нашых уцёках. Бо гэта не была справа адзінак. Мы ўцякалі масава, па дзесяць чалавек. Яшчэ ў палоне мы зрабілі сваю сістэму — падраблялі прапускі з пячаткаю і подпісамі. З такімі дакументамі мы досыць хітра пранікалі за першую агароджу разам з тымі, хто ішоў на працу ў лес. Вылічвалі, як хадзіў часавы, і надзвычай спакойна сыходзілі з лагера. Прычым адбывалася гэта выключна ўдзень, а не так, як гэта паказваецца ў мастацкіх фільмах, — уначы, з сабакамі, з вялізнымі складанасцямі. Такі варыянт, паспраўднасці, быў немагчымы.

Я даўно задаваў сабе пытанне, чаму мы маем дзяржаўныя ордэны перамогі, партызанскія ўзнагароды, чаму ніхто дасюль

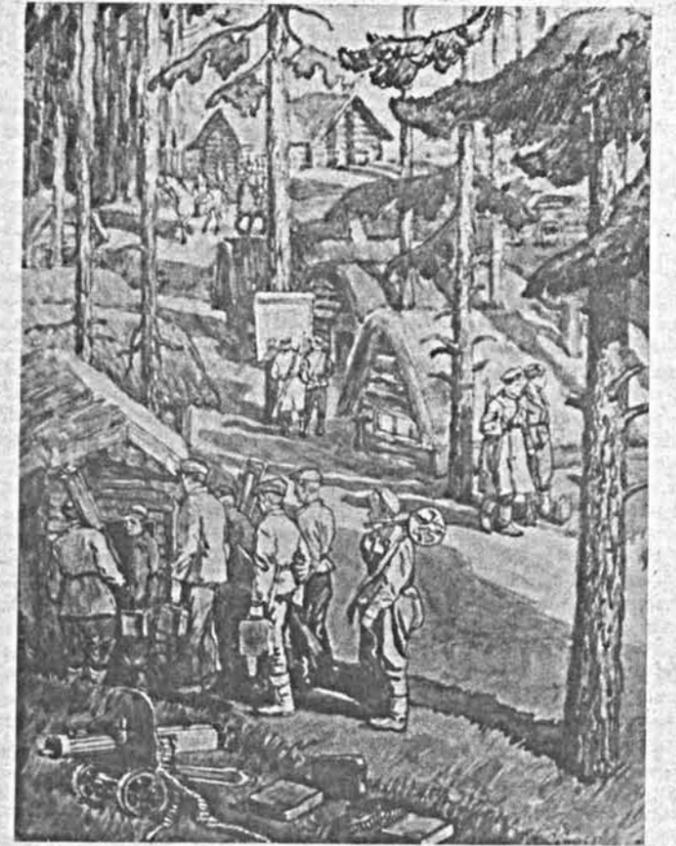

не прапанаваў ордэн ці медаль за ўцёкі з лагера? Чаму гэта не лічылася і не лічыцца цяпер подзвігам?

Да 1944 г. быў я ў партызанскім атрадзе, многае запаміналася, многае занатаваў у малюнках. Але заўжды і цяпер здзіўляе мяне, чаму вайна ў нас успрымаецца толькі як атака, смерць пад танкам і г. д. Вайна — гэта асабісты перажыванні чалавека, гэта тыя дробязі, якія дазвалялі нам не толькі выжываць, але і проста жыць. У нашым партызанскім атрадзе было электрычнае святло, быў джаз-ансамбль, былі вяселлі, нават імправізаваная "карцінная" галерэя. Вось тое, што, складзенае ў апошні час альбо звычайны аповяд, магчыма, дасць уяўленне пра сапраўдную вайну, не гераізаваную ідэалогіяй.

М. Гуцьеў. "З гарматы па цягніку".

М. Гуцьеў. "Партызанскі лагер".

А. М. Алесь Лявонцэвіч, здаецца, ідэя стварыць шматтомную гісторыка-дакументальную Хроніку Памяці ўзнікла недзе ў 1985 годзе...

А. П. Ідэя нарадзілася намнога раней, але была задушана, а дакладней, прыдушана на ўзроўні сакратароў ЦК КПСС Суслыца і Зімяніна. Выдавецтва "Беларуская савецкая энцыклапедыя", дзе я тады працаваў намеснікам галоўнага рэдактара, з ЦК КПБ было рэкамендавана спецыяльную рэдакцыю хронік ліквідаваць, але ідэю не губіць. Рэдакцыю для формы рэарганізавалі, а рукапісы хронік паціху рабілі, спадзеючыся на лепшыя часы. У 1985 годзе яны прыйшлі. І мы ў гэты ж год выпусцілі першую кніжку, прысвечаную Шумілінскаму раёну. А затым пачалі выпускаць іх кожны год і па адной, і па дзве.

— Вы пра гэта раней не гаварылі...

— Не было чым хваліцца...

— А якімі былі матывы забароны?

— Думаю, што па тым часе Суслыца—Зімянін перапалохаліся беларускага "сепаратызму", а мо і таго, што Беларусь сама паіменна падлічыць свае ахвяры ў вайне.

ХРОНІКІ ПАМЯЦІ — ГЭТА СУР'ЁЗНА!

НАШ КАРЭСПАНДЭНТ АЛЕСЬ МАРЦІНОВІЧ ГУТАРЫЦЬ
З ДРАМАТУРГАМ АЛЕСЕМ ПЕТРАШКЕВІЧАМ, ЯКІ ЎЗНАЧАЛЬВАЕ
РАБОТУ ПА ВЫДАННІ ГІСТОРЫКА-ДАКУМЕНТАЛЬНЫХ ХРОНІК ПАМЯЦІ

ратызму", а мо і таго, што Беларусь сама паіменна падлічыць свае ахвяры ў вайне. Потым, мы з хронікамі вытэрнуліся раней бацькі..., а гэта не "поощрылось". Пермогшая дзяржава хавала свае ахвяры ў вайне. Дарэчы, і зараз яны не адкрыты да канца.

— Выходзіць, улады Беларусі падтрымалі ідэю стварэння Хронік Памяці насуперак "бацьку"?

— Спачатку яны падтрымалі толькі ідэю стварэння Летанісу баявой славы, і было гэта на ўзроўні Машэрава—Кузьміна. Пра раскрыццё трагізму народа падчас вайны і тым больш паказу ўсёй гісторыі Беларусі гаворкі не было. Тэрмін "Хронікі Памяці" ды яшчэ гісторыка-дакументальная тады нават не ўжываўся. Пра Хронікі Памяці, якія б ахоплівалі шырокую панараму гістарычных падзей на Беларусі, энтузіясты гэтай справы тады толькі марылі.

— Гэта было пры Броўку? Пры Шамякіну?

— Шамякін гэтаму выданню не спрыяў, калі гаварыць мякка. Відаць, ён яго баўся, бо разумее, што яно падсвечыць праўду нашае гісторыі і пакут народа ад бесперапынных войнаў і генацыду. Перад сваім зыходам з выдавецтва БелЭН Іван Пятровіч ахвотна пагаджаўся з энцыклапедычнымі "рыначнікамі" наогул прыпыніць выданне серыі, як стратнае. Давялося разам з сакратаром ЦК КПБ Аркадзем Русецкім апырацца яго ў Саўміне, які прыняў наш праект пастановы аб выданні 130-томнай Хронікі Памяці, прыцягнуўшы да гэтай справы 8 дзяржаўных выдавецтваў. Як бачыце, даводзілася не толькі марыць, але і абыходзіць начальства на крутых віражах. Праўда, гэта каштавала мне пасады ў БелЭН. Там рашылі сэканоміць і на пасады намесніка галоўнага рэдактара.

— Пра што ж вы марыце сёння, калі за спіноў ў вас ужо 16 гісторыка-дакументальных хронік?

— Беларусь вяртаецца да Беларусі і гэта, натуральна, адбіваецца на кнігах. Сёння мы працуем над 130-томным выданнем гісторыка-дакументальнай Хронікі Беларусі. Дэвіз стваральнікаў выдання просты і вычарпальны: кожнаму гораду і раёну рэспублікі — сваю Хроніку Памяці, якая ўвекавечвала б подзвігі і трагедыю нашага народа праз усе войны і няшчасці. Вядома ж, не забываючы пра тое і пра тых, чым і кім ганарыцца нацыя праз усю сваю пакручастую гісторыю. Але пры ўсім пры гэтым прыярэт аддаецца асвятленню падзей апошняй вайны і ўвекавечанню яе ахвяр.

— Сапраўды, гэта відаць і па першых і па апошніх кнігах. Відаць і тое, што выданне набывае грунтоўнасць, пазбаўляючыся палітызацыі і так званых класовага падыходу да гістарычных падзей... Але я хачу сказаць пра іншае. У апошні час можна працягчы і пачуць выказванні пра неверагодна вялікія людскія страцы ў вайне. Як гэта ўплывае на вашу

работу над такім неардынарным выданнем?

— Гэта не лёгкае пытанне. Калі гаварыць пра нашу работу і пра тое, што і як на яе ўплывае, то перш за ўсё трэба мець на ўвазе, што ёй займаюцца больш за 120 гарадскіх і раённых грамадскіх камісій па зборы матэрыялаў да рукапісаў хронік, шэсць абласных і Мінскі гарадскі арганізацыйна-метадычныя цэнтры па стварэнні рукапісаў кніг. Яны аб'ядноўваюць вакол сябе каля 5 тысяч краязнаўцаў, гісторыкаў, журналістаў, супрацоўнікаў архіваў, бібліятэк, ваенкаматаў і інш. Гэта самыя розныя людзі па адукацыі, па сваіх прафесійных, палітычных арыентацыях і т. п.

— Вось яны і складаюць хронікі на свой густ?!

— Не трэба палюхацца. Людзі збіраюць, знаходзяць і прыносяць дакументы, самыя розныя матэрыялы. З самых розных эпох і перыядаў. Яны кладуць у хроніку. На іх аснове прафесійныя гісторыкі робяць аб'юльняючыя артыкулы да тых самых эпох і

найважнейшых падзей на нашай зямлі. Дадайце да гэтага даўно надрукаванае з нашай гісторыі і сённяшні ўспамін ветэрана вайны, вязня нямецкага канцлагера і вязня савецкага гулага. Гэта мазаіка і дае хроніку, з якой чытач будзе ведаць і сваіх герояў, і сваіх катаў, і сваіх знакамітых суродзічаў, якія ўзбагацілі і ўзбагачаюць культуру і навуку як сваю, так і тых краін, дзе знайшлі прытулак ці былі закінуты воляй лёсу. Вядома ж, што каля трох мільянаў беларусаў жыве за межамі Бацькаўшчыны. Многія сваім талентам праславіліся ў сусветнай навуцы і культуры.

— Ці адчуваюць выдаўцы Хронік Памяці ціск з боку дзяржаўных структур і палітычных партый?

— На месцавым узроўні бывае і ад дзяржаўных структур, а найбольш ад структур грамадскіх. А палітычныя партыі і групы ведаюць, што выдавецтвы і выданне ў цэлым не абслугоўваюць амбіцый ні адной з 33 партый, а то гэта была б не гісторыка-дакументальная хроніка, а Бог ведае што...

— Алесь Лявонцэвіч, вядома, што першая шумілінская Хроніка Памяці рабілася талакою. Не ўбаку стаялі і беларускія пісьменнікі. І гэта паўплывала на яе літаратурную годнасць. Скажыце: як сёння літаратары ўдзельнічаюць у стварэнні Хронік Памяці хоць бы па тых гарадах і раёнах, дзе яны нарадзіліся ці да якіх прыраслі душою?

— А ніяк не ўдзельнічаюць, за выключэннем чацвярх, двое з якіх, на вялікі жаль, нядаўна памерлі. І тым не менш, з павагі да ўсіх астатніх пісьменнікаў, мы ў кожнай кніжцы даём і будзем даваць іх творчыя біяграфіі, партреты, кароткія творы, прысвечаныя малой Радзіме. З малых вялікая складаецца.

— Дык, можа, вы не звярталіся да пісьменнікаў? Мне здаецца, кожны палічыў бы за гонар быць укладальнікам такой кнігі. Кажуць, што раёны і ганарар не благі за гэта плацяць...

— Звяртаўся да кожнага. Пісьмова. Яшчэ ў 1991 годзе. Адгукнуліся чатыры... Я і сёння звяртаюся да кожнага, за выключэннем двух. Мой тэлефон у даведніку СРБ...

— 16 кніг выйшла. Што наперадзе?

— Выйшла яшчэ і семнаццатая. Выдавецтва БелЭН выдала рэспубліканскую Кнігу Памяці. Гэта энцыклапедычны даведнік па ўсіх пахаваннях ахвяр Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Беларусі. Па абласцах, гарадах, раёнах і сельскіх Саветах кніга дае вычарпальныя звесткі аб брацкіх і паасобных магілах, з указаннем колькасці забітых і закатаваных. Без паіменных спісаў. Паіменныя спісы ахвяр вайны і ахвяр сталінскіх рэпрэсій будуць дадзены ў раённых і гарадскіх гісторыка-дакументальных хроніках... Хочаце, я здзіўлю вас адной лічбай?..

— Паспрабуйце!..

— Калі надрукаваць на пішучай машыцы

3 мільёны прозвішчаў ахвяр нашага народа, а потым склеіць гэтыя аркушы ў стужку, то яна складзе... 60 кіламетраў. Крышку не дацягне ад Мінска да Барысава...

— ?..

— Даруйце, што адхіліўся ад вашага пытання. У самы бліжэйшы час з друку выйдзе хроніка горада Бабруйска. У выдавецтвах — хронікі Клімавіцкага, Чашніцкага, Валожынскага, Горацкага, Петрыкаўскага, Мазырскага, Глыбоцкага, Клічаўскага і іншых раёнаў. На рэцэнзаванні і дапрацоўцы ў нашым цэнтры — каля дваццаці рукапісаў. У зборы матэрыялаў паспяхова работай вылучаюцца прыкладна 60 раёнаў і гарадоў. Да выпуску хронік далучаюцца два кааператывыя выдавецтвы...

— Даруйце, што перапынаю, але вернемся да 60-кіламетравага спіса ахвяр... Гэта сапраўды ашалоўлівае! Колькі ж трэба тамоў кніг, каб змясціць толькі адны спісы?!

— Прыкладна 90-100 тамоў па 60-70 выдавецкіх аркушаў.

— Тады мне незразумела, як гэта знаходзяцца людзі, і нават сярод вядомых журналістаў, якія выступаюць з "ініцыятывамі" выдаць усе спісы загінуўшых за адзін месяц і не пазней 9 мая і нават пішуць адкрытыя лісты Прэзідэнту з прапановай сваіх паслуг, але за кошт дзяржавы.

— Небаракам трэба галасы выбаршчыкаў-ветэранаў і родзічаў тых, хто загінуў у вайне і ад неабгрунтаваных рэпрэсій. А іх нямала. Трэба "засваціцца" і перад Прэзідэнтам... Раздзьмухаць мякіну для некаторых становіцца прафесіяй.

— Але ж ветэраны сапраўды незадаволены тым, што ўвекавечанне ахвяр вайны ідзе марудна, а ахвяр рэпрэсій — асабліва. А на дварэ 1995 год і 50-годдзе Перамогі...

— А я згодзен з ветэранамі, а яшчэ больш з роднымі і блізкімі тых, хто не вярнуўся з вайны ці быў жывым спалены ў сваёй хаце. Што да прэтэнзій да ветэранаў, то іх трэба скіраваць не да дзяцей вайны, якія сёння ўвекавечваюць яе ахвяры, а да генштаба Савецкай Арміі, да маршалаў і генералаў, якія да гэтага часу не толькі не падлічылі страт арміі і ахвяр апошняй вайны, але і не ўсіх пахавалі па-людску. Косці тысяч і тысяч салдат да гэтага часу мочаць дажджы і сушачь ветры. Не так ужо і даўно мне давялося быць сведкам ганебных паводзін прадстаўнікоў генералітэта арміі Рэспублікі Беларусь, калі яны хацелі свой святы абавязак зваліць на грамадзянскую абарону. На тую самую, якая не здолела свечасова паведаміць нам аб чарнобыльскай катастрофе...

Хронікі Памяці трэба было пачаць ствараць не ў 1985, а ў 1945 годзе. А да гэтага, усе гады вайны і пасля яе трэба было ў газетах друкаваць спісы загінуўшых — і ваенных, і цывільных, як гэта робіцца ва ўсіх цывілізаваных краінах. Гэта нават фашысты рабілі... А нашаму народу на працягу паўвека хлусілі, а потым па крысе сталі адкрываць "тайну" яго ахвяр. Спачатку мы даведаліся, што ахвяры Савецкага Саюза ў вайне з гітлераўскай Германіяй склалі 7 мільянаў. Немцы страцілі 10 мільянаў. Па тэорыі вайны ўсё балансавалася — наступаючыя заўсёды трацяць больш за тых, хто абараняецца... Потым краіна даведваецца, што насуперак тэорыі, нашы ахвяры складаюць 10 мільянаў, потым — 16, потым — 21, потым — 26-27 мільянаў. А сёння гісторык Валкагонаў называе лічбу страт у 40 мільянаў... Паглядзім, ці паставяць канчатковую кропку на стужцы ахвяр у час святавання 50-годдзя Перамогі на Краснай плошчы і Паклоннай Гары?!

Якія камісіі, якія выдавецтвы, якія паліграфічныя прадпрыемствы, якія энтузіясты-адзіночкі змогуць у пажарным парадку да чарговага юбілея, якім бы ён важным ні быў, управіцца з гэтай неймаверна вялікай і затратнай работай? І не проста з работай,

а навуковай, адказнай, скрупулёзнай работай.

— Дык дэвіз "нішто не забыты, нішто не забыта" пакуль застаецца дэкларацыяй?

— Добрай, але ўсё ж дэкларацыяй. У значнай ступені. Баюся, што "ад'юбілеем" у добрых старых традыцыях і зноў забудзем пра дэвіз...

— Алесь Лявонцэвіч, ну, а свае, беларускія ахвяры і вайны, і рэпрэсіі мы падлічыць, нарэшце, зможам?

— Ахвяры вайны ў хуткім часе — зможам, хоць яны ўжо ніколі не будуць поўнымі. Не поўнымі застаюцца і спісы загінуўшых, якія ўжо складзены на гарадах і раёнах і надрукаваны ў мясцовым друку. Пяцьдзят паспяваных год знеслі ў нябыт цэлае пакаленне сведкаў народнай трагедыі. Калі гіне кожны трэці, а гэта бліжэй да праўды, то гаварыць трэба менавіта аб трагедыі, якая, вядома ж, не прыніжае і гераізму.

Падлічыць ахвяры рэпрэсій, нават прыблізна, не здолеем ужо ніколі, калі гаварыць пра канкрэтных людзей. Агульная лічба закатаваных уласна ўладай, можа, калі-небудзь і высветліцца. На 600 тысяч рэпрэсаваных нашых суайчыннікаў звесткі ёсць у Беларусі. На людзей жа высланых, вывезеных і знішчаных за межамі рэспублікі звестак ніхто пакуль не дае.

— А чаму?

— Няма міждзяржаўнай дамовы пра тое, каб, скажам, Расія ці Казахстан перадалі Беларусі ўсе справы пра вязняў гулагаў, якія былі знішчаны на іх тэрыторыі. А лагераў гэтых "на прасторах Родины чудесной" было больш за 2000... Я не раз звяртаўся ў адпаведную камісію Вярхоўнага Савета, каб тая ініцыявала неабходную дамову з краінамі СНД. Адтуль паралі не лезці туды, куды не трэба. Будзе новы Вярхоўны Савет, паспрабую зноў "палезці", бо кроў людская не вадзіцца.

— Вядома ж, паняцце Памяць, а тым больш гістарычная, — вельмі аб'ёмнае, шырокае, яно павінна заклячаць у сабе глыбокі сэнс Праўды Гісторыі ў самым высокім сэнсе гэтых слоў, якія мы пішам з вялікай літары. Адсюль і неабходнасць як мага шырэй і глыбей ахапіць падзеі і сёваў даўніны, і так звананага нядаўняга мінулага... Наконт сёваў даўніны, здаецца, усё прасцей, хоць разам з тым і складаней. Прасцей — бо матэрыяламі, якія адкліліся ў даўняй гісторыі, можна пакарыстацца. Складаней — бо іх не так проста знайсці. А многае ж і не збераглося...

— Складанасці яшчэ і ў тым, што наша старая гісторыя, якая стагоддзямі замоўчвалася ці перакручвалася, і сёння не ўсім падабаецца. Сучасныя "істныя рускія патрыоты" ў сваіх ацэнках гісторыі часам ідуць далей царскіх каланізатараў. Паратунак ад іх у тым, што Хронікі Памяці Беларусі не месца для гістарычных фальсіфікацый. Яе старонкі не для панегірыкаў імперскай Расіі і Рэчы Паспалітай ці так званаму нядаўняму мінуламу, або "слаўнай" перабудове. Ад шматвяковых "вызваленняў", "далучэнняў" і "перабудоваў" ад нашай краіны і так адзін друг застаўся.

Наш жанр — гістарычная хроніка. Яе аснова — дакумент, гістарычны факт, жывы ўспамін, жывая ява нашых дзён — ці яна асная, ці яна чорная.

— Але ж цяжкасці, відаць, непазбежныя і з пазвазам у кнігах нядаўняга мінулага, звязанага непасрэдна з савецкім часам?.. Узяць, для прыкладу, раёны, што прымыкаюць да Слуцкіна ў яе гістарычным разуменні. З аднаго боку — панегірычныя тэлеграмы працоўных Слуцкіна Леніну. З другога — цяпер ужо добра вядомае Слуцкае паўстанне. З аднаго боку — 14 герояў-партызан, якія тады загінулі, з другога — ахвяры падаўленага бальшавікамі паўстання. Калі ёсць спісы загінуўшых паўстанцаў і спісы іх душачеляў, дык выходзіць, што ў кнігу трэба даваць і тых і другіх?.. І як быць з тэлеграмамі Леніну і іншымі правадырамі і палкаводцамі? Па логіцы, па жанры кнігі іх трэба даваць. Але ж знойдуцца і праціўнікі тагога падыходу. Маўляў, складаліся тыя тэлеграмы ці не па прымуся. А іншыя напамінаць пра чарговую ўгодкі свята Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, а то і яе слаўны юбілей.

— Паколькі рукапісы Слуцкай хронікі мы яшчэ не чыталі, я выкарыстаю магчымае выказацца толькі, як кажуць, у прынцыпе. Так, дадзім і тэлеграмы Леніну, і загады на падаўленне паўстання, і адозвы кіраўнікоў паўстання, і іншыя дакументы, што тымацца Слуцкай трагедыі. Дадзім і кароткі каментарый да названых дакументаў, які не будзе ні партыйным, ні класавым. Паўстанне было. Яно належыць гісторыі. Людзі павінны пра яго ведаць. Ведаць горкую праўду...
(Працяг на стар. 9)

НЕВЯДОМЫМ
ВЕРШАМ
УЛАДЗІМІРА
КАРАТКЕВІЧА

"Віншую Цябе, Беларусь, з вялікім 1000-годдзем... адкрываецца дзевяты нумар часопіса "Полацк". Гэты твор рэдакцыя атрымала ад М. Канаша са Жлобіна, які разам з Л. Геніюш адбыў пакаранне ў сталінскіх лагерах.

Змешчаны першая частка артыкула В. Пуцько "Полацк у гісторыі старажытнарускага мастацтва", заканчэнне артыкула У. Міхнюка і Я. Паўлава "Як знішчалі гонар беларускай нацыі", нарыс У. Адамушкі "Шляхі жыцця Язэпа Гаўрыліка", рэпартаж А. Грыцкевіча "Як святкавалі дзень Аршанскай перамогі", падборка матэрыялаў А. Белага "У гонар слухачаў паўстанцаў", карэспандэнцыя А. Старадарожскага "Памяці Аўгена Калубовіча", працяг рамана М. Кавыля "Із агню ды ў полым", вершы А. Чымера, справаздача С. Менскай з вечарыны, прысвечанай альманаху "Спадчына Спадчыны", і рэцэнзій на яго Л. Лыча, заканчэнне ўспамінаў Ан. Адамовіча пра М. Равенскага "Лірыкі краіны ветлаў", тэкст і ноты песні "Восень" (словы А. Гаруна, музыка М. Равенскага).

На развароце нумара — рэпрадукцыя карціны Г. Ціхановіча "Бітва пад Оршай". Пра творчасць гэтага майстра прамаўляе слова С. Белага — "Бітва..." Генрыха Ціхановіча".

ВЕЧАРЫНА
САТЫРЫ І ГУМАРУ

"Трохі смяшынак на адпачынак" прайшла на пачатку красавіка ў Магілёўскай абласной бібліятэцы. Ад душы пасмяяліся на ёй студэнты і навучэнцы абласнога цэнтра. Вельмі спадабаліся ім кампазіцыя па творах беларускіх пісьменнікаў-гумарыстаў у выкананні заслужанага работніка культуры В. Ермаловіча, урывак з купалейскіх "Прымакоў", які паказалі артысты аблдрамтэатра А. Пітровіч і В. Аніяльчэня, а таксама выступленне з уласнымі гумарыстычнымі творамі пісьменнікаў В. Карпечанкі і У. Дуктава.

У. САСНОЎКІН

"БЕЛАРУСКАЯ
ДУМКА", N 3

Адкрываецца "БД" гутаркай Г. Булыкі з Р. Баравіковай "Творчасцю трэба жыць штодня". Тут жа змешчаны вершы Р. Баравіковай. У Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь М. Грыба ўзяла інтэрв'ю Л. Пітрова — "Наш парламент упаўне прагрэсіўны". Г. Булыка і І. Гуляжэнка працягваюць рубрыку "Мова дзру". Гэтым разам раскажваецца пра вярбу. В. Ліс знаёміць з мастакамі Ляліяй і Валянцінам Варэцамі — "Агмень, большы за дом". Арыгінальны матэрыял В. Чаркасавай — "Мода на добрых жонак ніколі не праходзіла".

Акадэмія навук Беларусі сумесна з рэдакцыяй "БМ" правялі "круглы стол", прысвечаны ролі ААН на сучасным этапе. Справаздачу з яго "Тварам да чалавека" падрыхтаваў У. Вялічка.

Пра беларускага памешчыка і вучонага Я. Наркевіча-Эдка, які першым адкрыў радзеі, раскажвае А. Марціновіч ("Святы адкрыццёў Наркевіча-Эдка"). "Стаяў над Гарынным замак" — роздум У. Глушакова падчас наведвання родных мясцін. Праблемы выхавання вучняў закранае ў артыкуле "Знаганне за маладую душу" Б. Зубкоўскі.

З ЧАЦВЁРТАГА
НУМАРА

памяню свой фармят часопіс "Роднае слова", ён стаў падобным на "Маладосць".

Праблемы нармавання лінгвістычнай тэрміналогіі ўзімае ў артыкуле "Родная мова — мова навук" П. Сцяцко. Жыццё і творчасць А. Карпюка ("Адсея праўдалюбца") асэнсаввае М. Тычына. Па-новаму разглядае некаторыя творы Я. Купалы Г. Праневіч ("Радзод маладой Беларусі"). Традыцыі нацыянальнага фальклору ў ранняй пазіі М. Танка цікавяць М. Мікуліца ("Крыніцы нашай творчасці..."). Клопат пра мову непакоіць М. Лужаніна ("З шэфляды пісьменніка"). Трагічныя старонкі жыцця С. Некрашэвіча перагортвае В. Шчэрбін ("Ідэалы навукі не здрадзіў").

Годна прадстаўлены ў нумары раздзелы "Методыка і вопыт", "Калі закончыўся ўрок", "Культура Беларусі", "На ростанях". В. Чамярыцкі гаворыць слова пра А. Клышчу ("Самародак"), С. Галоўка працягвае падарожжа ў Коласавы мясціны. Да 50-годдзя з дня адкрыцця музея Я. Купалы выступаюць І. Абламская — "Янка Купала ва ўспамінах Вацлава Ластоўскага" і Л. Астапкевіч — "На цябе, наша моладзь, надзея..."

1945-1995

ГЭТА І ВАША ПАХОДНЯ, МАЛАДЫЯ

Дзень Перамогі, пакуль яшчэ жывыя (не ўсе, праўда) ветэраны, будзе адзначацца ўрачыста, песенна, бо ён нарадзіўся ў пару хрысціянскага Вялікадня і па сутнасці стаў другім Вялікім днём. Вялікая была перамога, вялікае свята, і добра, што яго такое святкуецца штогод. А тут яшчэ і падтрымка дзяржавы — медаль да 50-годдзя Перамогі ды такія-сякія грошы. Так што будзе што і выпіць, будзе чым і закусіць, ды прыгадаць тыя векапомныя дні.

Перамогу мы (я працаваў на Беларускім радыё) сустракалі ўжо тут, на руінах Мінска. Яны яшчэ не паспелі астыць з лета 44-га года — вызвалення Беларусі, нават курыліся, толькі не дымам пажараў, а цяпельцамі будаўнікоў і іх памагачаў — жанчын. Дружна выходзілі на разборку руін.

А тым часам усё большала ды большала людзей — вярталіся з эвакуацыі цэлымі заводамі, часцей — сем'ямі. Вярталіся з фронту, хто ўжо адстраляў ці падлячыўся ў франтавых шпіталях. Мінск ужо меў электрычнасць, выратавалі замініраваную электрастанцыю, падагналі энергапаязды... Яшчэ з мінулага лета працаваў, праўда, не на поўную магутнасць, перадаючы радыёцэнтр у Калодзішчах, гітлераўцы не паспелі яго ўзарваць, ці, можа, думалі адбіць горад назад.

Радыедом, той, стары, што быў на Койданаўскай (Рэвалюцыйнай) вуліцы, таксама ацалеў.

Шкада, што не захаваліся многія (жывыя) помнікі вайны. Пісаў я некалі пра тую абсмажаную снарадам у парку імя Горкага бярозу, што стаяла, выцягнуўшы ў неба чорныя рукі, просячы аб дапамозе... А дапамога ішла. Усім, чым маглі, дапамагалі рэспублікі былога Савецкага Саюза. Ну сапраўды, не верылася, што такім велічымым па-еўрапейску амаль нанова спланаваным будзе выглядаць наш горад Мінск праз якіх дзесяць гадоў. Што будзе здзіўляць нашых суседзяў — блізкіх і далёкіх. Здзіўляў бы і сёння, каб больш раіліся з народам, які не забудзе, пакуль будзе жыць, Перамогу 45-га, прызнаную ўсім светам. Бо быў зрынуты фашызм у Еўропе, як дзяржаўная ідэалогія.

Ужо адно тое, што праз паўгода вызвалення Мінска Новы год тут сустракалі прэм'ерамі Першы Беларускі драматычны тэатр (імя Янкі Купалы) і Operny тэатр, якому тагачасны ўрад Беларусі пайшоў насустрач, дазволіўшы адкрыць першае на Беларусі харэаграфічнае вучылішча, якое на першым часе месцілася ў памяшканні пад глядзельнай залай.

Цяжка перадаць словамі той непаказны энтузіязм, якім жылі наша літаратура, наша мастацтва.

1941 г. У. Юрэвіч вядзе радыёрэпартаж з першамайскага парада ў Мінску. Да пачатку вайны заставалася менш як два месяцы.

Саюз пісьменнікаў Беларусі туліўся спачатку ў ДOME ўрада, потым на кватэры М. Лынькова на вуліцы Берсана. Спакваля, марудна аднаўляўся творчы саюз, але з надзеяй на будучае. І сапраўды, саюз за паўвека вырас, крыва замарудзіўся рост літаратуры, асабліва публіцыстычнай. Старыя публіцысты пастарэлі, усё радзей бяруцца за пяро, а моладзь не надта каб гартвала сваё публіцыстычнае бойкае пяро. А яго чакае грамадскасць менавіта цяпер, распачаўшы новы паход у будучыню. Вопыт пасляваеннага адраджэння пісь-

менніцкай творчасці, якое забыліся і ўспамінаць, сведчыць, што і цяперашняе, новае адраджэнне, хай сабе і з вялікімі цяжкасцямі, але будзе здзейснена. Ёсць вопыт старэйшых пакаленняў. А ён, памножаны на нястрымную энэргію творчай моладзі і галоўнае — на іх сучасную адукацыю, начытанасць, імкненне пашырыць свой круггляд, дасць багаты плён. Хай Дзень Перамогі, здабыты бацькамі і дзядзямі, ператворыцца і для іх у вечную, незгасальную Перамогу. Мы здабывалі яе для наступных пакаленняў.

Эдзі АГНЯЦВЕТ

У ЛІХАЛЕЦЦЕ

Чорнае ад "месершмітаў" неба. Прастрэленыя сцены цяплюшкі. Плач дзяцей. Мая маці дзеляцца кавалкам хлеба з хворай жанчынай, якая задыхаецца ад кашлю... Горкая, душная дарога ад Мінска...

Эшалоны з дзэцмі, жанчынамі прыбывалі на ташкенцкі вакзал з пекла вайны. Крык сэрца ўзбекскага народа прарваўся праз верш народнага паэта Гафура Гуляма "Ты не сірата". Ён пісаў аб змучаных, счарнелых ад бамбёжак дзэцяц.

Я прыпомню спалох гэтых сінх вачэй, Я прыпомню забойцам, як выйду на бой, І слязу, што па твары дзіцячым цячэ,

І руіны, і здэек над матуляй тваёй.

Я плакала, перакладаючы гэты верш. Потым чытала яго ўзбекскім жанчынам-маці, якія прытулілі сірот і назвалі іх сваімі роднымі. Чытала я на дварах і па радыё. Беларускую мову зразумелі многія. Аб гэтым нядаўна нагадала мне Соф'я Бухараева — тагачасны рэдактар літаратурных перадач.

З яе ліста ад 25 сакавіка 1995 года:

"Па тэлефоне я раскажала вам аб радыёперадачах Узбекістана, прысвечаных 50-годдзю Вялікай Перамогі. У іх часта ўспаміналіся імёны беларускіх паэтаў, якія ў вайну жылі, працавалі ва Узбекістане. Хамід Гулям і я гаварылі пра вас".

Дзякую вам, дарагія людзі! Помню вас, помню ваенны Ташкент, які жыў вельмі напружаным жыццём. "Усё для фронту, усё для Перамогі!" Баваўнаробы, канструктары баявых машын, ткачыкі, пра якія я пісала нарысы, працавалі горача, самааддана.

У тыя векапомныя дні Узбекскае радыё арганізавала спецыяльны цыкл беларускіх перадач. Многія з іх даручалі весці мне. Такое адказнае даручэнне я ўспрымала з вялікім хваляваннем і ўдзячнасцю.

На ўзбекскай радыёхвалі гучалі палымныя радкі Купалы, Коласа, Танка, Куляшова, Панчанкі, Броўкі, Астрэйкі, Глебкі, баявое публіцыстычнае слова Крапівы, Чорнага, Лынькова. Усё, што было напісана Якубам Коласам у Ташкенце ў канцы 1941 года, у 1942 і, часткова, у 1943, ён чытаў па радыё сам. На маю долю выпаў вялікі гонар весці ўсе яго радыё-сустрэчы са слухачамі.

За гады жыцця на зямлі нашых сяброў — Гафура Гуляма, Зульфій, Айбека, Уйгуна, Кахара, Хаміда Гуляма — мне давялося выступіць па радыё трыццаць восем разоў. Адчувала, што слова даходзіць да чалавечых сэрцаў. Так, у ваенных шпіталях, сустракаючыся з раненымі, не раз чула: "Перадайце, калі ласка, Якубу Коласу ўдзячнасць за вершы. Мы шчаслівыя былі, слухаючы яго па радыё. І вам салдацкі дзякуй!"

Амаль кожны дзень хадзіла я ў шпіталі: і ў спакотны поўдзень, і вясчэрнімі, цёмнымі завулкамі. Чытала творы Пушкіна, Лермантава, Някрасава, вершы любімых беларускіх паэтаў і сваё ўласнае. (На той час складаліся мая першая дзіцячая кніжка "Міхасёк", зборнікі "Другі на фронце", "Край мой родны").

Запомнілася адна вельмі драматычная сустрэча. Стая на маленькай сцэне, а ўсе мае слухачы ляжаць на насілках — без руц, без ног! Мае аднагодкі, мае магчымыя напарнікі па нядаўніх, даваенных танцах... Хачелася крыкам крычаць! Але трэба было чытаць, чытаць!

Цяпер, праз столькі гадоў, — зноў і зноў успамінаю збалелыя твары хлопцаў на насілках. І прак-

1943 г. Ваенны шпіталь. Э. Агняцвет разам з беларускай партызанкай Ф. Струй.

лінаю войны!

... У красавіку 1945-га па шчаслівым супадзенні я апынулася ў Маскве. Цэнтральны Палац дзяцей чыгуначнікаў рыхтаваў да пастаноўкі дзіцячую оперу-казку "Джанат" па маім лібрэта.

Увольныя хвіліны я хадзіла па вуліцах і плошчах, якія бурлілі ў прадчуванні блізкай Перамогі.

І вось нарэшце надыйшло 9 мая. Мільёнам людзей ва ўсім свеце вядомыя кінакадры Краснай плошчы, запоўненай неверагодна радасным натоўпам, які святкаваў вялікую Перамогу. Сярод гэтых шчаслівых людзей была там і я.

Васіль ВІТКА

ТОЙ ДЗЕНЬ

Мабыць, у памяці большасці з нас той дзень паўстае перш за ўсё ў грандыёзных маштабах самой гістарычнай падзеі — у магутным урачыстым голасе Левітана, у салютах над гарадамі, у людскіх натоўпах на плошчах і вуліцах, у самым незабытым слове — лікаванні, як тады пісалі і нашы беларускія газеты. Хаця пазней, калі ў вясковых дзядзечай пятаўся, што такое "лікаванне", усё мне тлумачылі: "лічаць людзей, перапісваюць, колькі засталася". У дзядзечай болей чуйны зтымалагічны слых, чым у нас дарослых. Дый і памяць.

Дзіва што, калі мне пазванілі з рэдакцыі і спыталіся: дзе я быў таго дня, калі скончылася вайна, натуральна, сумееўся. Не мог адказаць. Госпадзі, паўвека таму. Дайце падумаць. Доўга думаў,

усё ніяк не могуць вызваліцца ад стэрэатыпу кананізаванага вобраза "лікавання". Добра, што запыталіся, дзе быў?

Успомніў-такі — сядзеў на вышках, ці інакш сказаўшы, на гарышчы матчынай хаты пад саламянай страхой пры маленькім акенцы і пісаў вершы. Цяпер, звернуўшы па датах іх напісання, прыгадаў і самае галоўнае. Як прыбеглі настаўніцы і, паведаміўшы радасную навіну, павялі мяне ў школу. Звычайную хату на дзве палавіны: меншая — настаўніцкая, а большая — вучнёўская, на ўсё тры класы.

Каля школы ўжо чакалі дзеткі, спяшаліся з розных канцоў вёскі дарослыя. Прадстаўнікі з раёна, дый мясцовыя не ўпраўляліся ахмяціць кожнае паселішча, тыя болей кожную школу. У

гэтым разе я мусіў быць за прадстаўніка.

Пачаўся мітынг, ці як здаўна казалі ў нас — "міцін". Як умеў, я гаварыў прамову. Мабыць жа, узнёслую, урачыстую, добра разумеючы, што і дзедзі, і дарослыя стаяць і плачучы не ад маіх слоў, а таму, што ў кожнага свой боль, свая жывая рана. У кожнай сям'і — ахвяра, дзве. Намагаючыся не паказаць слёз, плакаў і сам прамойца. У слускай турме фашысты закатавалі майго бацьку.

Гэта быў горкі ўражанні звароту на бацькаўшчыну, у матчыную хату, куды я прывёз паказаць бабулі яе першых унукаў — сваіх дзядзечай. А сам, аблюбаўшы на вышках "творчы кабінет", штодня па лясвіцы падымаўся туды, як на седала, выседжваў свае радкі. Там, дарэчы сказаў-

шы, я далучыўся і да дзіцячай літаратуры, годам пазней напісаўшы сваю першую казку.

Вось так пры дапамозе дзюгарадных арыенціраў, чыста асабістых, прыгадаў я і самую галоўную, вялікую падзею — Той Дзень.

“НЯВАРТЫ НАСІЦЬ ГЕРМАНСКУЮ ЗБРОЮ”

Антыфашысцкае Супраціўленне ў час Другой сусветнай вайны было міжнародным. У партызанскім руху на тэрыторыі Беларусі прымалі ўдзел прадстаўнікі многіх паняволеных фашыстамі народаў Еўропы: палякі, славакі, чэхі, балгары, французы, бельгійцы... Былі сярод іх і немцы, выхадцы з Германіі. Кожны з іх ішоў у партызаны на сваім уласным шляхам, і часамі ён быў даволі пакрытым — з такімі хітрымі павароткамі, як у самых сапраўдных дэтэктыўных аповесцях.

... У 1942 годзе ў Пінск прыбыло падраздзяленне нямецкіх сувязістаў. У складзе яго быў салдат, які, на першы погляд, нічым, не вылучаўся сярод іншых — той жа шэра-зялёны палявы мундзір (“фельдграу”), той жа шырокі рамень са спражкай і словамі на ёй “гот міт унз” (“з намі Бог”), такая ж пілотка набакір — паводле патрабаванняў зухаватай вайскавай “моды” — словам, стандартны вермахтавец, гэтакі ж, як і сотні тысяч іншых, якія ў трыццатыя — саракавыя гады запаланілі амаль усю Еўропу.

Але гэтае стандартнае падабенства да іншых знікала, як толькі салдат называў сваё імя і прозвішча: Юрый Брэзан. Паходжаннем сваім салдат належаў да невялікага славянскага народа, самага заходняга з усіх славян, што захавалі сваю мову, сваю культуру, сваю нацыянальную адметнасць ва ўпарта, шматвяковай з германскімі прыгнятальнікамі-асімілятарамі, — лужыцкіх сербаў. З XII стагоддзя ім, “сербам”, было забаронена карыстацца роднай мовай у дзяржаўных установах, а назвы іх гарадоў і вёсак перакручваліся на нямецкі лад: Будзішын на картах значыўся як Баўцэн, а Рэчыцы — як Рытцэн. І ўсё ж, нягледзячы на шматлікія хвалі нямецкай каланізацыі, самы заходні куточак славянства ўсё ж захаваўся. Гітлераўскія гаспадары жыцця і смерці народаў распрацавалі было праект высялення ўсіх лужычан на землі акупіраванай Польшчы, ды пераходзіў крах самога “тысячагадовага рэйха”. “Можа, цуд нашага сённяшняга існа-

вання, якое заключаецца ў тым, што мы, лужычане, жывём, а не паміраем, — вынік не чыстай выпадковасці, а наступства невядомых законаў, што дзейнічаюць на працягу стагоддзяў!” — усклікну праз многа гадоў пасля вайны Юрый Брэзан, якому наканавана будзе стаць заснавальнікам сучаснай лужыцкай паэзіі, а затым і прозы, членам Акадэміі мастацтваў, двойчы лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі сваёй краіны.

У 1942 годзе да гэтага было далёка. Салдат гітлераўскай арміі Юрый Брэзан быў нетыповы яшчэ і тым, што... не меў права насіць зброю! Аказваецца, у гітлераўскім зводзе законаў існаваў і такі, на падставе якога можна было залічыць таго ці іншага грамадзяніна Германіі да ліку асоб, што “няварты насіць германскую зброю”. Такі прысуд можна было зарабіць “нелаяльнымі адносінамі да ўлад” трыцяга рэйха, і менавіта гэтую рэпутацыю Брэзан і зарабіў яшчэ ў школьныя, гімназічныя гады. “Калі мае аднакласнікі”, — успамінае Ю. Брэзан, — надзелі карычневыя сарочки “гітлерюгенда”, я схваў сваю гімназічную шапку ў шафу і ўсю зіму хадзіў толькі ў старым шынялі свайго бацькі... У семнаццацігадоў і быў чужынцам і ў вёсцы, і ў горадзе і самотны так, як бываюць самотнымі толькі ў семнаццацігадоў. Я стварыў сабе асаблівы свет, які распасціраўся ад Сафокла да Верлена і Рыльке, і называўся ён Свет чыстага мастацтва. Праўда, рэальнасць умешвалася ў чыстае мастацтва, і адноўчы я напісаў свой першы верш, увесь пранізаны сапраўднасцю, і пісаў я яго не для чыстага мастацтва, а для каменясоў і батрачак”.

Такі шкаляр нячыстых арыўскіх крывей ды з сімпатыямі да простых людзей працы, якіх ён пачаў апяваць у першых лірычных вершах, не прыйшоў да двара гімназічнаму начальству, і за шэсць тыдняў да выпускных экзаменаў Брэзана за “палітычную няспеласць” выключваюць з “малагасцінай школы”, як пісьменнік потым назваў сваю першую вучэльню. Каб завяршыць адукацыю, давялося ў 1937 годзе

эміграваць у Чэхаславакію, потым у Польшчу, дзе сабралася нямаля лужыцкай моладзі, якая не пагадзілася з гітлераўскімі парадкамі на сваёй славянскай радзіме. Тут, у Торуні, Брэзан уступае ў адну з груп Супраціўлення.

“Я вярнуўся з гімназічным атэстатам і з даручэннем ад групы Супраціўлення, гэта значыць з атэстатам сваёй палітычнай сталасці; такім вольным чынам для мяне, абітурыента, адчыніліся дзверы не ўніверсітэта, а абабітыя жалезам дзверы турмы, якая замкнула мяне сам-насам з маім страхам і мужнасцю, адчаем і перакананасцю, а дома гестапа спустошыла мае паліцы, паставіўшы, такім чынам, кропку пад усім мною напісаным...”

У Дрэздэнскай турме Брэзан сядзеў за слуханне радыёперадач з Лондана і пашырэнне пачутых звестак сярод лужыцкага і нямецкага насельніцтва, і гэта ў той час, калі ўсе радыёпрыёмнікі былі рэквізаваны і мець іх забаранялася.

Але вермахту патрабавалася гарматнае мяса, і ненадзейнага сорба мабілізуюць і скіроўваюць на Усходні фронт. Так Юрый Брэзан апынуўся ў Пінску без зброі, з адзіным правам нацягваць тэлефонны дрот. Аднойчы камандзір часці, вялікі знаўца садоў і агародных раслін і па сумяшчальніцтве аматар пінскага самагонкі, выклікаў свайго падначаленага Юрыя Брэзана і загадаў што б там ні было знайсці ў горадзе саджанцы нейкага адмысловага гатунку цыбулі. Нельга сказаць, каб гэта надта ўсцешыла салдата: у навакольных лясах было тлумна ад беларускіх і польскіх партызан, а ў яго не было нават заваляшчага пісталеткіка. Але што зробіш — “бефель іст бефель” (загад ёсць загад) — і, выпіўшы прапанаваны камандзірам некалькі чарак пінскай акавіты, Брэзан скіраваўся на пошукі цыбулі. Шукаць давялося доўга, але ўрэшце салдат усё ж патрапіў на нейкі агародны аб’ект і гэтыя саджанцы набыў.

Гэты малазначны сам па сабе факт меў, аднак, даволі важныя наступствы. Па-першае, камандзір, прызнаўшы агародніцкія заслугі Брэзана, перавёў яго ў тэлеграфнае ўпраўленне, і падазроны сорб атрымаў доступ да лініі, па якой ішлі размовы высокіх чыноў арміі і жандармерыі, паліцыі і гестапа. Па-другое, людзі, з якімі дзіўны немец вёў не толькі дробны гандаль, але і яшчэ больш дзіўныя размовы на нейкай блізкай ім славянскай мове, не забыліся пра яго. І калі той зноў паявіўся ў горадзе і праходзіў міма нейкага пахілага збудавання на ціхай ускраінай вуліцы, яго аклікнулі. Пажылая жанчына загаварыла з ім на мове, якую ён зразумеў, нават не заглядваючы ў руска-нямецкі слоўнік, з якім прыехаў у Пінск: “Пан быў у нас, купляў цыбульку... Дык, можа, зойдзеце да нас, мой сын будзе рады пазнаёміцца з вамі...”

Для Брэзана гэта была вялікая неспадзяванка. Як палітычна падазроны, ён асцерагаўся выдаваць сваё веданне славянскіх моў перад людзьмі, якіх добра не ведаў. А тады, за торгам, ён, пэўна не змог дамовіцца з гэтай немаладой кабетай панямецку і, будучы на падпітку, няўзнак перайшоў на сваю родную лужыцкасербскую, і два “ізгоі славянскай сям’і” (гаворачы словамі Барадуліна) прыйшлі да паразумнення. А нехта яшчэ і чуў гэтую размову

з другога пакоя...

У тым другім пакоі сядзеў тады сын гандляркі агароднінай, аграном Качмарак, ён працаваў у сельскагаспадарчым аддзеле павятовай управы, мог бесперашкодна раз’язджаць па ўсім павеце, а на яго дарогах часта трапляліся лясы... Яго і зацікавіў памяркоўны немец, што размаўляў нібы “па-нашаму”. Пазнаёміліся, разгаварыліся, знайшлі нават агульнае захапленне — шахматы.

З таго дня Брэзан пачаў заходзіць да Качмаркаў цацяком, але шахматныя партыі іх выглядалі, як на заўятых ігракоў, дзіўнавата: тут не столькі гаварылася пра мітэльшпілі і ракіроўкі, колькі пра перамоў, што вяліся па тэлефонных лініях вермахта і гестапа. Між двума хадамі Брэзан паведамляў Качмарку, якія загады праходзілі ў гэты дзень па армейскіх часцях, якія — па жандармерыі. Задумаўшы над фігурай на дошцы, гаспадар уважліва слухаў, ніколі, аднак, нічога не дапытваючыся і не даючы “немцу” ніякіх даручэнняў. Але калі карныя экспедыцыі вырушалі ў прызначаны ім тэрмін у лясы, на партызан, то заставалі там пакінутыя стаянкі. Зрэшты, не заўсёды. Калі аднойчы з Берліна прыйшоў загад пачаць буйную аперацыю супраць партызан у лясах паміж Брэстам і Кобрынам, Брэзан мімаходзь, за чарговай партыяй шахмат, паведамляў Качмарку, дзе будучы размешчаны батальёны вермахта і адкуль будзе накіраваны галоўны іх удар. Карнікі, сапраўды, выявілі партызан, але добра падрыхтаваных для ацпору. У бітве, што разгарэлася па ўсім прасцягу ляснага фронту, фашысты панеслі вялікія страты.

А быў і выпадак, калі аграном Качмарак, можа, выратаваў Брэзана жыццём. Камандзір нямецкага падраздзялення загадаў таму выехаць у невялікае мястэчка пад Пінскам за вырабленай скурай жарабяці. Брэзан ведаў, што мястэчка гэтае было вядома не толькі нізкімі цэнамі на скуры, але і тым, што было пад кантролем партызан, і немцы ніколі не патыкаліся туды ў адзіночку. Падзяліўшы сваім клопатам з Качмаркам. Той параіў адкласці выезд на два-тры дні і ў час наступнай сустрэчы сказаў: “Цяпер можаце ехаць. Волас з вашай галавы не спадзе”. Брэзан паехаў і вярнуўся жывы-здоровы.

У 1943 годзе часць, у якой служыў Юрый Брэзан, перакінуў у Францыю. Там яго знайшоў ліст ад дачкі Качмарка — яна паведамляла, што бацька яе пад канец вайны загінуў.

Зараз, праз паўвека пасля заканчэння вайны, дзіву даешся, як дзейнічалі падпольшчыкі на нашай зямлі: пінская дзяўчына піша ў Францыю нямецкаму салдату славянскага паходжання ліст, і ён даходзіць да адрасата!

Перажыванні вайны гадоў знайшлі сваё мастацкае ўвасабленне ў трылогіі Юрыя Брэзана пра Фелікса Гануша, асабліва ў другой яе частцы “Семестр страчанага часу” і ў лірычных вершах, у якіх паэт аддае даніну Вялікай Перамозе: “Ад смерці, ад немінучай, Нас уратавалі барты: Праклалі ў баях дарогу, Якой сёння сербы ідуць” (пераклад А. Зарыцкага). Ведае яго наш чытач і па аповесці “Крыста”, якая выйшла ў перакладзе А. Зарыцкага ў 1966 годзе.

Алесь МАЖЭЙКА

Расправа

Фота з архіва Белінфарма

ХРОНІКІ ПАМЯЦІ — ГЭТА СУР’ЁЗНА!

(Пачатак на стар. 7)

Ці дадзім спісы ахвяр варагуючых бакоў? Дойдзе справа да рэдагавання кнігі, тады і вырашым з дапамогай грамадскасці Слуцкіны. Ідзе час, людзі набываюць інфармацыю, раскрываюцца сакрэты і таямніцы. Яны даламагаюць прымаць адзіна правільнае рашэнне. Урэшце, цэлыя катэгорыі так званых “ворагаў народа” даўно рэабілітаваны. Цэлыя некалі варагуючыя краіны прыходзяць да ўзаемнага паразумнення, даравання, а мы ў сябе дома ніяк прымірыцца і даравач адзін аднаму не можам. Найвышэйшая справядлівасць кіліча нацыі і народы да прымірэння на людской, чалавечай аснове, а не на вядомых нам ужо “прынцыпах” “обострэння класовай барацьбы”. Беларускаму народу таксама трэба жыць сваім розумам і надалей берагчы сябе ад класава-палітычнай дурноты. А то зноў некалі з “ласкі” суседзяў

не далічымся мільёнаў...

— Наколькі сёння вырашана пытанне з фінансаваннем серыйнага выдання?

— Вырашана ў поўным аб’ёме. Згодна з Рашэннем кіраўнікоў урадаў краін СНД аб выданні Кнігі Памяці, кожная краіна — удзельніца дамовы ўзяла на сябе ўсе фінансавыя і матэрыяльна-тэхнічныя затраты на выданне кнігі, што ўвекавечыць ахвяры вайны. Крыніцамі фінансавання выдання ў Беларусі з’яўляюцца дзяржаўны і мясцовыя бюджэты. Тыражы, як правіла, выкупляюць заказчыкі, г. зн. выканкамы.

— Якія адносіны Міністэрства культуры і друку да выдання хронік?

— Самыя прыязныя і зацікаўленыя. А прыклад гэтаму даюць і міністр Анатоль Бутэвіч і куратар выдання намеснік міністра

Станіслаў Нічыпаровіч.

— І на заканчэнне... Хто, акрамя вас, працуе ў рэспубліканскім арганізацыйна-метадычным цэнтры?

— Галоўным рэдактарам — доктар гістарычных навук Уладзімір Лемяшонок, галоўным метадыстам — вопытны выдавецкі работнік Анатоль Ярохін, вядучым рэдактарам — вядомы паэт Міхась Башлакоў, рэдактарам — знакаміты краязнаўца і спецыяліст архіўнай справы Зміцер Яцкевіч.

— Адчуваю, што праца ў цэнтры забірае ў вас, Алесь Лявонцэвіч, шмат часу? І сіл, але ж вы да ўсяго (ці, можа, найперш?) драматург, якому, дарэчы, 1 мая споўнілася 65 гадоў...

— Калі штотыднёвік і ў сувязі з гэтым праявіў да май асобы сваю цікавасць, то дзякуй яму... А што да драматургіі, то некалі

праца ў энцыклапедычным выдавецтве навяла мяне не на адзін сюжэт. Будзем спадзявацца, што і Хронікі Памяці навядуць на пэўны драматычныя тропы...

— А калі народзіцца нешта канкрэтнае для тэатра?

— Хаджу на “сносях” і маўчу пра тэатр. Ёсць такая прыкмета: ніхто не ведае, што будзе ў тэатры праз пяць хвілін. А 27 красавіка ў Доме літаратара справіў прэм’еру спектакля па п’есе “Дагарэла свечка...” Прэм’еру прысвяціў 20-годдзю Беларускага ўніверсітэта культуры, дзе мне пашчасціла быць першым рэктарам. І дзе зусім нядаўна маім спектаклем адкрыўся тэатр.

— Дзякуй вам за цікавую гаворку!

— Узаемна!

ГРОДЗЕНСКАМУ МУЗЫЧНАМУ — 25!

Так, менавіта столькі споўнілася навучальнай установе, адкрытай у Гродне ў 1969-м. Трохі спазняем адзначыць юбілей, але ж, па-першае, — лепей пазней, чым ніколі, па-другое — вельмі ўжо хацелася адсвяткаваць у новым будынку, ды, праўда, наваселля не дачакаліся...

25 год — тэрмін немалы, аднак з пэўнымі агаворкамі ўзрост можна і павялічыць. Справа ў тым, што яшчэ ў 1959 годзе ў Гродне, на базе культасветвучылішча было заснавана музычнае аддзяленне, якому з часам меркавалася надаць асобны статус (нават планавалася пабудаваць сваё памішканне). Але штосьці не атрымалася, і аддзяленне было пераведзена ў музычна-педагагічнае вучылішча, дзе і рыхтаваліся кадры музыкантаў да стварэння ўласна ГМВ (абрэвіатура, здаецца, зразумелая). Дарэчы, кадры былі вельмі добрыя, многія з выхаванцаў — вядомыя сёння на Беларусі асобы: намеснік міністра культуры і друку У.Рылатка, прарэктар Беларускай акадэміі музыкі В.Яканюк, тэлежурналіст Д.Яканюк, кампазітары В.Войцік, Л.Захлеўны, В.Іваню, У.Кандрусевіч, М.Ліцівін. Сярод выпускнікоў 70—80-х — таксама шмат талентаў, якімі можа ганарыцца не толькі Гродзеншчына: кампазітары А.Бандарэнка і Я.Паллаўскі, баяніст І.Атраднаў, гітарысты В.Жывалеўскі і У.Захараў, дырыжор С.Бурак і В.Дмухоўскі ды інш.

З першых дзён заснавання ГМВ калектыву браў і барэ актыўны ўдзел у мастацкім жыцці Прынёмання, якое цяжка сабе ўявіць без духавога і народнага аркестраў, жаночага хору, салістаў вучылішча. Створаная нядаўна Гродзенская гарадская капэла таксама большай часткай укамплектавана былымі выпускнікамі і выкладчыкамі.

Педагагічны патэнцыял калектыву даволі моцны. Тут плённа сумяшчаецца багаты вопыт ветэранаў (іх нямала, некаторыя маюць па 30 і болей гадоў стажу) з энергіяй маладых. Сярод апошніх — шмат былых вучняў, так што з перамясцю пакаленняў і захаваннем традыцый тут таксама ўсё ў парадку.

Адным словам, да юбілею гродзенцы падышлі годна — з поспехамі і дасягненнямі, з перамогамі і здабыткамі, але не без праблем, безумоўна.

І галоўнае з іх — матэрыяльная база. Зразумела, усім цяпер цяжка, усім бракуе гэтых грошай, аднак калі ўсё ж не дабудаваць (падрэсліваю: не пабудаваць, а дабудаваць) доўгачаканы новы дом для вучылішча, які ўжо зрабіўся сапраўднай доўгабудовай, то наступнага юбілею можа і не быць. На жаль... Але не хочацца заканчваць на мінорнай ноте і таму — шчырыя віншаванні ўсім, хто ў розныя гады меў і мае сёння дачыненне да Гродзенскага музычнага! Са святам вас! І давайце ўсе разам спадзявацца на лепшае, бо ўсё ж музыка — вечная!

Аляксей САЛАДУХІН

АКЦЁР ТЭАТРА І КІНО

Генадзь Шкуратаў — акцёр Віцебскага акадэмічнага драматычнага тэатра імя Я. Коласа. Ён ужо сыграў на сцэне дзесяткі роляў. Адначасова Генадзь паспяхова здымаецца ў кіно. Яго першая роля — у фільме Барыса Іўчанкі "Пад сузор'ем блізняцоў", затым былі "Цяжкая вада", "Страх" і трохсерыйны "Пяшчота да равуцага звера".

Прадаўжае акцёр і актыўную работу на коласавскай сцэне. У чарговай прэм'еры тэатра па п'есе Альбера Камю "Непараўменне" ён іграе ролю Яна.

Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛІНФАРМ

"КАЛІ АБВЕШЧАН МІР..."

Тым ранкам... Напярэдадні ўвечары я дачытваў пры святле карасінкі нейкі раман Рычарда Олдзінгтона. Пра тую яшчэ — Першую сусветную — вайну. Мо таму на досвітку дзевятага, пачуўшы голас старшыні Казака: "Пад'ё-ом-мі! Усё! Мір...", — я тут жа прыгадаў эпіграф да таго рамана. Вершаваны. І словы эпіграфа раптам ператварыліся ў мае адчуванне і свайго "я", і навакольнага свету. Мне захцелася праспяваць тыя два радкі. Вось яны ў маім перакладзе на беларускую мову: "Упіцца асалодай можна ранкам, калі абвешчан мір, і рай сапраўдны — заставацца маладым..."

Сёння і словы гэтыя, і той мой настрой выглядаюць напышліва-рытарычнымі. Сапраўды, экзальтацыйна павявае! Але... Старажоўка, дзе я тады стаяў на пастой і прадзьмутаў ветрам з Камсамольскага возера і прагрэтай ужо ранішнім сонцам хаціне, нібы азвалялася на старшынскае: "Усё!". Узнікаючы залаты пыл, беглі па Мопраўскай (колішняй Міхайлаўскай, цяпер... Камуністычнай) басыногія хлопчыкі і вышэй таполяў лунаў, падхоплены хвалямі

рэха, шчаслівы дзіцячы дыскант: "Перамога-а-а! Перамо...га-га...мога!".

Перш чым умыцца зялёнай з сонечнай пазалотай вадой Свіслачы, я ўгледзеўся ў яе, у гэтае жывое люстра. І ўбачыў хістка адбітак свайго твару, які свяціўся ўсё тым жа адчуваннем.

Сапраўды ж, яно так: "Упіцца асалодай можна ранкам, — спявала мае сэрца, — і рай сапраўдны — заставацца маладым, калі абвешчан мір..."

Недзе блізка застракацелі аўтаматныя чэргі. І каля маёй хаціны адгукнуўся стрэл з пісталета "Вальтэр". Трафейнага. Яго мы старанна хавалі разам — я і старшыня Казак.

Залаты ад майскага сонца пыл. Басыногія хлопчыкі ў нашых пабялелых ад сонца пілотках. Стрэланы над возерам. І ціхамірны бег зеленаватай вады ў Свіслачы. Няўжо якраз так і павінен нараджацца першы дзень міру на зямлі?

Для мяне — так. З мелодыйнага сэрца: "І рай сапраўдны — заставацца маладым..."

Мінск толькі пачынае адбудовацца. У цэнтры горада руіны — груды бітай цэглы. Муры, за якімі

пустаха, і толькі прагалы там, дзе калісьці, "да вайны", былі вокны з шыбамі і дзверы. Сярод каменняў і перакручаных рудых бэлек сівей бур'ян.

Стоячы над пазалочанай сонцам Перамогі Свіслаччу, адчуваючы спеў уласнага сэрца, я перажываў нешта неверагоднае. Скурай адчуваў, не розумам: больш мне не пагражае і не будзе пагражаць смерць, больш нікога з нас не заб'е чужынец. Не будзе гэтага ўсёго больш ні-ко-лі. Разумеце: ні-ко-лі!.. "Упіцца асалодай можна ранкам, калі абвешчан мір..."

Пераступіўшы парог хаціны, я трапіў у застолле. Гаманілі ўсе разам. Спявалі. Смяяліся. Плакалі. Узнімаліся тосты — і першы за тых, каго няма з намі і не будзе ўжо ніколі!.. Ні-ко-лі!.. Наш вусаты капітан даставаў з кабуры свой "ТТ" і ў расчыненае насцеж ваконо страляў — у гонар жывых... у памяць пра тых, хто загінуў...

А я ўсё адчуваў сабе ў раі. Залатым ад сонца. Цёплым ад усмешак жанчын. І ад слёз іх — таксама.

Насупраць мяне раз-пораз крыху адлівала самагонкі светлазорная маладая жанчына. У яе чыс-

тым позірку загаралася ўсё нешта і загаралася, калі ў чорнай талерцы-рэспрадуктары зноў гучаў голас нашага ўлюбёнца-дыктара Уладзіміра Юрзвіча, які ці не ў соты раз паўтараў ранкам разнесенае па Мопраўскай хлапчукамі слова "Перамога!", яна нібы пачынала якуюсьці песню і паўтара-ла адно толькі: "Ай-ай-ай... які май! Ай-ай-ай..."

Цямнела, калі я здагадаўся, што і гэтая запёка — таксама пераклад таго "майго" эпіграфа: "Упіцца можна асалодай..."

На ганку я спытаў светлазорную суседку з прамяністымі вачамі, як яе завуць.

— Ева. Ай-ай-ай! Які май!.. Такім вось чынам я пабываў у раі. Дзевятага мая. У векапомным сорака пятым.

Валянцін ТАРАС

ЖЫЦЦЁ І СМЕРЦЬ НА ГЭТЫМ БЕЛЫМ СВЕЦЕ...

...Калі ў ліпені 1944 года наш атрад прыйшоў у Мінск, перад самым знакамітым партызанскім парадам, я адразу ж папрасіў у свайго камандзіра ўзводу дазволу збегаць дахаты, на Пушкінскі пасёлак, адкуль паўтара года назад сышоў з дому і дзе жылі мая бабуля, сястрычка Таечка і цётка Люся. Толькі яны там больш не жылі. Ад суседзяў даведаўся, што немцы вывезлі іх у Германію. Знайшліся яны аж праз семнаццаць год пасля вайны, адшукалі мяне праз Міжнародны Чырвоны Крыж. Аказалася, што яны жывуць у Польшчы, што мая сястрычка Таечка даўно ўжо не Таечка, а пані Тэрэса Бжэзіцка, маці дваіх дзяцей. Чаму так здарылася, што мы сустрэліся аж праз семнаццаць год — асобная гісторыя, а я раскажаю пра той ліпень 44-га, пра той дзень, калі сустрэўся з бацькам.

18 ліпеня мы літаральна сутыкнуліся лоб у лоб на вуліцы 7-я Лінія, якая знаходзілася ў раёне цяперашняй вуліцы Сурганава — старшы лейтэнант з медалём "За баявыя заслугі", з пышна-най шавялюрай, якая вольнай

хваляй выкатвалася з-пад фуражкі, з пісталетам "ТТ" у карычневай кабуры на баку, і хлапчук з партызанскім медалём на трафейным нямецкім фрэнчы, у разбітых ушчэнт ботах, — зброі ў хлапчука ўжо не было, бо атрад ягоны расфарміравалі пасля партызанскага парада.

Бацька не пазнаў сына, збочыў крыху, каб даць яму прайсці, а сын адразу пазнаў бацьку, пазнаў па той пышняй шавялюры, і нема крыкнуў: "Тата!". Той збялеў і нейкі час моўчкі глядзеў на хлапчука, варушыў губамі, а ў вачах быў дзіўны жах — жах раптоўнага неверагоднага шчасця. Вядома, гэта я цяпер, глядзячы на тую сустрэчу здала і збоку, да таго ж, вокам літаратара, магу сказаць, якія ў той момант былі ў майго бацькі вочы, а тады, крыкнуўшы "Тата!", я таксама анямеў, мне таксама зрабілася аж страшна ад шчасця. Я ўвесь дрыжэў, калаціўся, як ад холаду, і пякучы камяк плачу стаяў у горле. Але вось бацька кінуўся да мяне, сціснуў у абдымках, пачаў чалаваць мяне як апантаны, і твар яго зрабіўся мокрым ад слёз. Заплакаў і я, не

стрымліваючыся, зусім па-дзіцячы, як не плакаў ужо даўно. Ды што там даўно — за ўсё гэтыя тры гады не праліў ні слязіны. Нас акружылі нейкія людзі, вайскоўцы і цывільныя, жанчыны, дзеці, глядзелі, як мы стаім і плачам, і многія таксама плакалі — і жанчыны, і мужчыны, усміхаліся нам праз слёзы.

Вось у той дзень бацька мяне і сфатаграфавалі — перад тым, як зніць з мяне трафейнае, смардзючае зрэб'е, абуць у новыя чаравікі, памыць і пастрычыць. Перад тым, як вярнуць мяне ў дзяцінства з жорсткага мужчынскага свету вайны...

Я гляджу на гэты здымак і думаю аб тым, што хлапчук на ім не проста аддаліўся ад мяне, але і аддзяліўся, застаўшыся ў гісторыі, на баззе далёкага часу, у зруйнаваным Мінску 1944 года. Аб тым, што хлапчук гэты зусім не я. Бо я даўно ўжо не веру ў тое, ува што ледзь не з пялюх несвадом верыў ён, — у "светлую будучыню ўсяго чалавецтва" і ў вялікага Сталіна. Не веру таму, што правярну веру веданнем, і роздум над тым, што дало мне ве-

данне, плынь самога часу спаваля, але жорстка разбурылі сталінскую казарму ў маёй душы, прывялі да новых цявросоў, здабытых пакутамі сэрца і розуму перакананняў, да новага разумення Бацькаўшчыны, дзе ў мяне ёсць адрас, у якім пазначаны і краіна, і горад, і вуліца, і дом: Беларусь, Мінск, Трамвайны завулак, дом N 7/1, хоць і згарэў ён у страшным палымі, гэты мілы, ціхі Трамвайны завулак. Згарэў — і застаўся. Як мая Бацькаўшчына. Як застаўся той хлапчук, хоць і зрабіў зусім іншым чалавекам. І я — гэты іншы чалавек — паважаю гэтага хлапчука-партызана. Бо што б там ні было, а гэта яго ваеннае дзяцінства дапамагло мне зразумець, што такое жыццё і смерць на гэтым белым свеце...

Леанід ШЧАМЯЛЁЎ

ТОЛЬКІ ПРЫГАЖОСЦЬ ДАЕ СУЦЯШЭННЕ

Вядома ж, складана аднавіць зараз, якой на самай справе была вайна. Безумоўна, яна была жудаснай і прынесла з сабою вялізныя ахвяры, асабліва для нашай рэспублікі. Але, калі мы гаворым пра кожнага чачвэртага, гэта не зусім адлюстроўвае, колькі матэрыяльных і асабліва маральных страт было, колькі загублена душ, колькі людзей не перажыло ўспамінаў пра загінуўшых родных.

Таму Дзень Перамогі — не проста свята. Гэта сумны ўспамін пра вялізную трагедыю. Спаленыя хаты, знішчаныя творы, разбураныя гарады. Колькі унікальных помнікаў было ў музеях Віцебска, Мінска, Магілёва! І многае з гэтага знікла ў невядомасць. Дзень Перамогі — ён заўжды

са слязамі. Так, наш народ паказаў сабе як гераічны і сціплы, чысты ў сваёй маралі. Але для гісторыі Беларусь чарговы раз стала палігонам падзей, што адбываліся ў Еўропе. Да таго ж, паглядзіце на нашых ветэранаў. Мне давлялася быць у многіх вёсках, на раёнах — колькі там людзей, зняважаных гэтай жахлівай вайною і не абласканых ані адміністрацый, ані мясцовымі кіраўнікамі. Я сам памятаю, як цяжка прыйшлося пасля вайны, калі, дэмабілізаваўшыся ў 1947 г., знайшоў свой дом у Віцебску разбураным. Не было я дамагчыся нармальнага жылля. У тыя гады ніхто не звяжаў, ці прайшоў ты вайну, ці ветэран, ці знішчана твая сям'я. Толькі з сямідзесятых гадоў пача-

ліся больш-менш уважлівыя адносіны да ветэранаў. І такое доўгае забыццё, здаецца мне, нанесла вялікія маральныя страты народу і самім удзельнікам вайны. Несправядлівым быў падзел на "абласканых" і "забытых" ветэранаў. Мяне асабіста ўсё гэтыя гады трымала творчасць. Менавіта яна не давала расслабіцца.

Падзеі той вайны зараз успрымаеш іначэй, перадумваеш, укладаеш сваё разуменне ў творчасць. Але мне ніколі не забыць тое калектывнае захваленне, той дзіўны стан, калі ты нібыта скідаеш з сябе ярмо і адчуваеш феерверк радасці. Для мяне як чалавека творчасці гэта трансфармавалася ў вобразнае ўяўленне. Пра многае я не здольны апавядаць не

толькі ў карцінах, але і сябрам, бо гэта жахлівая ла сваёй сутнасці рэчы. Але галоўнае, што адчуваю, бою за нашу рэспубліку, за тое, што цяперашняе кіраўніцтва можа імкнуцца не ствараць процідзейнае ў грамадстве. Бо вайна — рэч не прадказальна. І на многія гады ў душы чалавека застаецца трагедыя, нянавіць. А мы павіны жыць, бачыць прыгажосць, якая адзіна нараджае ў душы суцязненне.

Чалавек на вайне. Са сваім характарам, сваёй псіхічнай і душэўнай арганізацыяй, стаўленнем да таго, што адбываецца вакол яго, нарэшце, са сваім адчуваннем пагрозы смерці, да якой, як спявалася ў вядомай песні часоў Айчыннай вайны, "только четыре шага".

Пра ўсё гэта напісана шмат кніг. Розных. Таленавітых і не вельмі. І такіх, дзе псіхалогія чалавека на вайне вывучана да драбніц, і такіх, дзе героі, нібы тыя алавяныя салдацікі, мала чым адрозніваюцца адзін ад аднаго.

І ўсё-такі, як бы і што ні пісалі літаратары пра вайну, пра яе ўдзельнікаў, нішто так не раскрывае іх існасць, іх душу, як легендарныя ў гады мінулай вайны салдацікі трохкутнікі-лісты з фронту родным і бліжкім.

Зразумела, што і там, на варажым беразе, і салдаты і афіцэры фашысцкага вермахта трымалі паштовую і іншую сувязь з роднымі ў Нямеччыне і з чыста нямецкай акуратнасцю і ўнікліваасцю апісвалі сваё франтавое жыццё, атрымліваючы, у сваю чаргу, такія ж падрабязныя паведамленні аб тым, што робіцца, як жывецца ў самім фатэрляндзе.

Сённяшняя падборка лістоў з пазнакай "палявая пошта, нумар...", адпраўленых з франтоў Айчыннай вайны і з Усходняга фронту ў Нямеччыну, падрыхтаваная навуковым супрацоўнікам Музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны Наталляй Іосіфаўнай Філіповіч і доктарам гістарычных навук, галоўным навуковым супрацоўнікам БелНДЦ дакументазнаўства, архіваграфіі і архівазнаўства Расціславам Пятровічам Платонавым, уваскрашае ўжо схаваныя за смугой гадоў падзеі небывалай па сваёй жорсткасці ў гісторыі чалавечтва вайны.

ПАЛЯВАЯ ПОШТА, НУМАР...

"Дарагая мама, пішыце пра сваё здароўе, дзе вы жылі да прыходу Чырвонай Арміі, дзе цяпер жывяце, нахонт прадуктаў. Пішыце, якія навіны адбыліся з таго часу, як мяне не стала дома, не крыўдуйце, што так атрымалася, будзем жывыя, то нажывём. Мама, не хвалюйцеся за мяне, будзем жывыя, то будзем дома, увогуле які лёс.

Дарагая мама, я вам яшчэ паведамляю, што я хутка атрымаю ўрадавую ўзнагароду, г. зн. званне Героя Савецкага Саюза за свае баявыя заслугі перад радзімай, г. зн. за вызваленне Савецкай Беларусі ад нямецкіх людоедаў. На гэтым я сваё маленькае паведамленне пра сваё жыццё канчаю. Чакаю адказу ад вас, застаюся жывы і здаровы. Пакуль да пабачэння.

Мой адрас палявая пошта 08984 "Ф".
Пісаў ваш сын
З прывітаннем С. П. Анішчанка.
Прышліце мне адрас Паўла Фядосавіча, бо я ведаю, што яго дома няма, і Аляксея Юлькіна, калі прыслаў пісьмо, і Мірона Максімавіча Брушкова.

21-7-44 года".
Анішчанка С. П. Герой Сав. Саюза (24.03.45) 1923 г. н. в. Сцельны Жлобінскага р-на Гомельскай вобл. На фронце з 1943 г. Радавы. Стралока 16 стр. палка 102 стр. дыв-і 48 арм. 1 Бел. фронту. Загінуў 31.07.1944 г. у баях за вызваленне Польшчы.

"Добры дзень, мае мілыя мамачка, татка і Ніначка. Шлю я вам, мае родныя, сваё сардэчнае прывітанне і самыя добрыя пажаданні ў вашым жыцці, здароўя і самаадчування.

Я здаровы, бадзёры і адчуваю сябе добра ва ўсіх адносінах. Нядаўна я выконваў загад радзімы. Яго мы выканалі з гонарам. За што атрымалі падзяку ад таварыша Сталіна, а ад радзімы наша частка атрымала ордэн Чырвонага Сцяга. Цяпер мы можам спакойна адпачыць. Сёння перашлю вам грошы. Памыюся ў лазні, пераапрагнуся і буду адпачываць спакойна. Пра тое, які мы ўзялі горад два дні таму назад, вы чулі вялікі салют з Масквы. Ад вас пісем чамусьці ўжо даўно не атрымліваю, пэўна, у гэтым вінавата пошта, якой, вядома, цяжка за намі ўгнацца. Спадзяюся, што ўсё ж хутка атрымаю ад вас, мае мілыя, пісьмы. А пакуль застаюся здаровы і бадзёры. Пі-

шыце часцей і падрабязней. Чакаю вашых пісем з вялікай нецярпліваасцю. Цалую і абдымаю вас моцна-моцна, ваш Коцік. 16. 10. 43".

Шохон К. Я. 1923 г. н., бел., урадж. с. Пухавічы Мінскага р-на. Лейтэнант, кам. роты 3 танк. брыгады 23 тан. корпуса. Загінуў 22 кастр. 1943 г. у баі за г. Чапліна Дняпроўскага вобл.

"Добры дзень, дарагія бацькі.
Па-першае, паведамляю, што я жывы і здаровы, чаго і вам жадаю. Новага нічога няма. Чамусьці доўга няма ад вас пісем. Справы ідуць нармальна. Спачатку ваяваў на Паўночным Каўказе, вызваляў Новарасійск, Таманскі паўвостраў, потым Керч, Крым і Севастопаль. З камандай з Куйбышава паляцеў на Прыбалтыку, дзе цяпер і ваюю.
Цалую ўсіх. Косця.
Прывітанне ўсім. Папярэджаю зрабіць тое, што я вам пісаў, інакш пра мяне нічога не даведаецца.

Вось і ўсё.
Дасылаю кепскую фотакартку, на справе я не такі ўжо страшны. Але лепшай няма. 15.8.44".
Абазыскі К.А. Герой Савецкага Саюза (26.10.44) 1919 г.н., в.Абыхава Бешанковіцкага р-на Віцебскай вобл. Л-т, камандзір з'яна 190 штурм. авіяпалка 214 штурм. авіадывізіі 15 Паветр. Арміі 2 Прыбалт. фронту. Загінуў 26.10.44 г. у Латвіі.

"Усходняя Прусія. 9 мая 1945 года.
Добры дзень, дарагі тата!
Я пісаў табе, што больш маіх пісем не будзе. Але падзеі змяняюцца вельмі хутка, і сёння я зноў маю магчымасць напісаць табе.
Сёння для нас радасны, незабыты дзень — дзень Перамогі! Мы чакалі яго пад гул "скрыпачоў", пад выбухі снарадаў і выццё мін. Мы моклі пад дажджом, спалі ў снезе. Мы пераадолелі ўсе цяжкасці і нягоды. І вось вынік — перамога. Германія капітулявала. Пра гэта мы даведаліся ноччу, а днём адбыўся грандыёзны парад. Выпілі, ўспомнілі таварышаў і нашы слаўныя баявыя справы!
З гвардзейскім прывітаннем! Віншую цябе з днём Перамогі!
Твой сын Леанід Дубар".
Дубар Л.П. 1925 г.н., беларус, урадж. г.Магілёва. У гады Вял. Айч. вайны падполь-

шык г.Магілёва, потым — радавы, разведчык 91 гв. стр. дыв-і 5 гв. стр. корпуса 39 арміі 3 Бел. фронту, удзельнік вызв. Беларусі, Латвіі, штурму Кёнігсберга, вайны з Японіяй. Пасля вайны — мастак. Памёр у 1978 г.

"9 мая 1945 г.
Добры дзень, дарагі Валодзя!
Шлю гарачае брацкае прывітанне і віншую цябе з Усенародным святам 9 мая — Днём Перамогі.

Няма слоў, каб перадаць табе сваю радасць у сувязі з аб'яўленнем заканчэння вайны. Ззаду засталіся цяжкія дні ваенных выпрабаванняў. Пройдзены вялікі шлях — ад Сталінграда да Берліна. 8 мая ў ўвайшоў у гэты пракляты ўсім светам горад. Адны руіны засталіся ад гарадскіх будынкаў, мастоў і вуліц. Доўга будуць помніць немцы вайну, якую яны пачалі і прайгралі. А мы па-ранейшаму пойдзем наперад да шчаслівага і радаснага жыцця.

Шкада тых, каго няма сярод нас у жывых. Вечная слава загінуўшым за нашу Радзіму!
Да хуткай сустрэчы, дарагі браток. Моцна цалую М.К.Грак".

Грак М.К. 1918 г.нар., беларус, урадж. Ушацкага р-на Віцебскай вобл., капітан, камандзір батарэі 748 арт. палка.

"Добры дзень, дарагая мамачка і Маня!
Па-першае, паведамляю, што я жывы і здаровы, чаго і вам жадаю. Пазаўчора атрымаў тваё пісьмо, за якое вялікі дзякуй. Напісаў татку пісьмо па адрасе, які ты мне дала. Напісаў яму, што ён думае нахонт таго, каб узяць вас, але я думаю, што спяшацца вам туды пакуль не трэба, таму што адтуль, дзе ён, яшчэ недалёка лінія фронту, і могуць быць лішнія турботы ад бамбёжак. Праўда, ведаю, што вам кепска, ну нічога не паробіш, буду вам прысылаць патрохі грошай і вы іх асабліва не шкадуйце, праядайце ўсе.

Немка, мама, б'ю някеска пакуль: мне шанцавала, хутка атрымаю другі ордэн, ну сама ведаеш, што вайна цяпер цяжкая, усё можа здарыцца, магчыма, і табе давядзецца паплакаць, як і многім іншым, але ты ведай, што дарма сваё жыццё я не аддам і ўжо не адна немка, а дзсяткі ламаюць рукі, аплакваючы сваіх сьняноў, што загінулі ад кулі майго штурмавіка, і мая расплата з імі яшчэ не закончана. Я яшчэ думаю пабыць у Берліне.

Атрымаў ліст ад цёткі Ксені, піша, што знайшоўся Куляшоў і едзе ў Мінск на сваю старую ірацу і яна туды паедзе, дала свой адрас: Мінск, Беларуская кантора сельгас.банка.

На гэтым пакуль да пабачэння, моцна цалую цябе.
15/VIII.44 г.
Я.Луначоў".

Луначоў Я.А. 1919 г.н., беларус. Мал. лейтэнант. Лётчык-штурмавік 233 штурм. авіядывізіі 4 Паветр. Арміі 2 Беларус. фронту. Загінуў 10.10.44 г. у Польшчы. За гады вайны — 77 вылетаў, узнаг. орд. Айчыннай вайны II ст. і Чырвонай Зоркі.

"1 ліпеня 1942 г.
Добры дзень, любімыя Марусечка, Мішутка і Воўка!

Я ведаю, што вы з нецярпеннем чакалі гэты ліст, бо канец мінулага ліста не быў дапісаны, бо я накіроўваўся знішчаць праклятых фрыцаў і гансаў. Павер, мілая, што ім моцна ад мяне дастаецца, ужо шмат тон смертаноснага грузу

я адвёз на галовы фашысцкай погані і сотні немцаў знайшлі сабе магілу на нашай зямлі, і ўсіх астатніх будзе такі ж лёс.

Вы, вядома, турбуецеся за мой лёс, за мае жыццё. Дык вер, дарагая, што я так не аддам яго, яно будзе дорага ім каштаваць. А ўвогуле менш (дапісаю 2.7.42) думаў кепскага. Працуй, выхоўвай сьняноў хоць бы так, як выхаваны іх татка, а я тут пастаю за ўсіх вас. Жыццё наша, як бачыш, "вясёлае". Праўда, пасля баявой работы бывае шмат цікавага, размовы, абмен вопытам, жарты і інш. і асабліва пасля прыняцця 100—200 грамаў віна бываюць вясёлыя хвіліны. Нішто так не збліжае людзей, як баявая работа. Наш калектыў — гэта адна сям'я. Нягледзячы на тое, што я ў новым палку, я хутка прывык да людзей, зблізіўся, пасябраваў.

Здароўе па-ранейшаму добрае, настрой добры.

Даўно бачыў вас, як хочацца пагаварыць аб усім, падзяліцца думкамі, убачыць усіх вас і асабліва Воўку, які ён?

Пішы, любява Маруська, не чакаючы ад мяне пісем. Ты не ўяўляеш, як радасна тут чытаць пісьмы любімай, як саграе, надае сілы і адвагі кожнае слова; рассяваецца смутак і журба па добрых таварышах і сябрах, што тут і нярэдка бывае, калі аддаюць сваё жыццё за Радзіму.

Я з вамі буду дзяліцца баявымі справамі, бо ў мяне іншых няма, думаю, што гэта вас цікавіць. Ну, да хуткай сустрэчы!

Гарача цалую ўсіх вас. Ваш Міша. Прывітанне ўсім знаёмым. Мой адрас: 2092 Паштовая палявая станцыя 723, авіяпалк, Куліку М.П.". Кулік М.П., 1914 г.н., беларус, в.Грэск Случкага р-на Мінскай вобл., лейтэнант, нам.камандзіра эскадрылі, лётчык-штурмавік на Зах. Бран., Варонеж. і 1 Укр. франтах у складзе 213, 723 і 138 бамбардзір. авіяпастой. Узнаг. орд. Леніна. Інавалід вайны з 1943 г. Жыве ў Капылі.

Остмарк, Лесбен-Гес.
Іосіфу Брунеру.
Ад унтэр-афіцэра Альберта Колера,
п.п. 47896/С

Я ўсё яшчэ здаровы, што тут на Усходзе трэба разглядаць як выключнае шанцаванне, бо часта бываюць моманты, калі знаходзішся на валаску ад смерці.

...Прадаўжам вялікія пераходы. Так, нядаўна мы за 6 дзён прайшлі пешкі 200 км. Да гэтага яшчэ і стан дарог. Бясконцы лясы, спаленыя масты, каб перашкодзіць нашаму руху. Вядома, такія перашкоды мы пераадоляем за адну-паўтары гадзіны, і можна зноў рухацца. Пра сон і адпачынак у такіх дні няма чаго думаць. Сумна тут, на Усходзе, з-за бабў з гэтымі каварнымі партызанамі. Гэтыя свінні хаваюцца на дрэвах і ў земляных умацаваннях у велізарных балоцістых лясах, нападаюць з засад на асобныя групы і атрады нямецкіх салдат і потым часта беспакарана знікаюць. Або мініруюць нашы дарогі, дзе часта каторы храбры салдат вымушаны расстацца з жыццём. На жаль, і наша частка можа паскардзіцца на такія ахвяры нападения.

Пані Марыі Мурфальд,
Грац, Нойсмарк.
Ад унтэр-афіцэра Ружгары,
п.п. 47896/С 18.8.42 г.

Я спадзяюся, мая мілая, табе і Францыску даставіць маленькую радасць, бо сабраў для вас шмат цудоўных рэчаў, аднак павінен цягаць іх з сабою, пакуль не паеду ў водлук. Аднаму з таварышаў я ўручыў ужо поўны партфель, магчыма, да моманту атрымання гэтага ліста ён будзе ў вас. Мілачка, ты пішаш, што я павінен дастаць табе валенкі. Канечне, калі ў цябе ёсць такое жаданне, то ты павінна іх атрымаць, бо я маю футравыя паўкажушкі, то і ты павінна мець футравае паліто, каб ты не мерзла. У мяне для цябе ёсць яшчэ і іншыя цудоўныя рэчы. Я падрыхтаваў чарговы пакет, накірую, пры выпадку, з таварышам. У пакеце, які я пасылаю, галоўным чынам воўна. На шчасце, пакуль ніводны пакет не згубіўся.

Жазэфіне Шылінг у г.Ольсберг,
Вестфалія.
Ад капітана В.Обертрыфтэн,
п.п. 12203. 18.11.43 г.

Я са сваімі салдатамі знаходжуся ў глухой мясцовасці — партызанскім раёне, дзе мы прадастаўлены самі сабе. Нам часта даводзіцца весці барацьбу з бандытамі. Гэта мне вельмі падабаецца. Некалькіх з іх мы ўжо знішчылі. Гэты народ нападае толькі з засады. Я цяпер камандзір роты, адначасова з'яўляюся камандзірам апарнага пункта і мясцовым камандантам. Кожны дзень, а часта і ноччу мы павінны праследаваць партызан. Але пакуль мы трымаем гэтых хлопцаў у руках.

Тут мы зусім ад усяго адарваны. Раз у дзесць дзён нам дастаўляюць прадукты і пошту; гэта залежыць ад абставін. Святла ў нас няма; ноччу мы корпаемся ў нашых дамах у поўнай цемнаце. Гэта сапраўдная вайна, я да яе прывык і гэтым задаволены. Цяпер у мяне ёсць сапраўдная работа, і мне няма калі і няма чаго ламаць сабе галаву.

Салдату Кадай ад яго знаёмых
Гартвін і Шумахер
Ростак, 16.8.43 г.

...Вы не можаце сабе ўявіць, што яны зрабілі з Гамбургам. На вуліцах ляжалі тысячы трупаў. Да нашага гаспадара прыехалі сваякі; (Працяг на стар. 15)

Л.ДУБАР, "Пошук".

В.САХНЕНКА, "Пераможца".

А.КАВАЛЁЎ, "Давай закурим".

"ЯНЫ ПРАЙШЛІ ПА ТОЙ ВАЙНЕ..."

Франтавы малюнак... Бадай, гэта асобная з'ява ў мастацтве — творчасць у экстрэмальных умовах. Франтавыя малюні ахопліваюць самыя разнастайныя старонкі баявога жыцця і, думаецца, іх аўтары і не меркавалі, што створанае імі з цягам часу стане хвалючым гістарычным дакументам, помнікам гісторыі і вайны.

Сёння ў фондах выяўленчага мастацтва Белдзяржмузея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны калекцыя франтавых і партызанскіх малюнкаў складае 350 адзінак. На іх мы бачым разбураныя вайной гарады, партрэтны салдат, афіцэраў і партызан, характэрныя эпизоды вайны.

Значнае месца займаюць сярод іх малюні, зробленыя беларускімі мастакамі Л.Лейтманам, В.Сахненкам, С.Андруховічам, Л.Дубарам, М.Гуціевым і іншымі.

Н.ФІЛІПОВІЧ,
заг.сектара аддзела фондаў
Белдзяржмузея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны

АДЧУВАЎ ДУШУ НАРОДА

Спаўняецца 150 гадоў з дня нараджэння вядомага беларускага этнографа і фалькларыста Мікалая НІКІФАРОУСКАГА (5 (17) мая 1845—28.5 (10.6) 1910). Працаваў настаўнікам народных вучылішч і гімназій у Віцебску і Віцебскай губерні, а таксама ў Свіслацкай і Маладзечанскай семінарыях. Захапіўся вывучэннем побыту і культуры Беларусі, на працягу дваццаці гадоў з'яўляўся карэспандэнтам П.Шэйна, а затым пачаў запісваць, вывучаць фальклор самастойна.

Апублікаваў каля дваццаці прац па этнаграфіі, фальклору і гісторыі Віцебшчыны. І па сённяшні дзень не страцілі свайго навуковага і пазнаваўчага значэння такія з іх, як "Нарысы Віцебскай Беларусі" ў васьмі частках, "Нарысы прастароднага жыцця-быцця ў Віцебскай Беларусі і апісанне прадметаў ужытку", "Простародныя прыметы і павер'і, прыхлівя абрады і звычай, легендарныя паданні пра асобы і мясціны", "Простародныя загадкі", "Нячысіці. Збор прастародных з Віцебскай Беларусі паданняў пра нячыстую сілу", "Беларускія песні і частушкі" і іншыя.

СЯМ'Я МАСТАКОЎ

Сямейную мастацкую майстэрню Рамейкі ў Баранавічах ведаюць многія. Яе арганізавалі галава сям'і Уладзімір Паўлавіч, яго жонка Вольга Івановна, а да іх далучыліся іх дзеці Уладзімір і Алесь.

Мастакі не адчуваюць недахопу ў кліентах. І гэта не здзіўляе. У сямейнай майстэрні могуць выканаць любы заказ: зрабіць вітражы, фрэскі, металаластыку, батык, габелен, адліць памятную медаль, зрабіць разьбу па дрэве, з густам аформіць інтэр'ер...

Шырокі спектр работ, якія звычайна выконваюцца на высокім мастацкім узроўні, дазваляюць сям'і мець зручны набыццё на правах прыватнай уласнасці цудоўнай майстэрні і дзвюх невялікіх выставачных залаў.

На здымку: сям'я Рамейкі — Уладзімір Паўлавіч і Вольга Івановна, іх дзеці Уладзімір і Алесь і самы маленькі член творчага калектыву — шасцігадовая ўнучка Аня.

Фота Эдуарда КАБЯКА,

БЕЛІНФАРМ

НЕ ТОЛЬКІ ЛАЗА...

Татцяна Цімошкіна з Браслава — майстар па лазапляценні. Пасля заканчэння браслаўскай школы паехала ў Рыгу і паступіла ў політэхнічны інстытут, адначасова з вучобай здолела закончыць курсы мастацкай вышэйшай школы.

Вось ужо дзесяць гадоў, як Татцяна Цімошкіна змяніла месца жыхарства і вярнулася ў родны Браслаў. Цяпер яе асноўны занятка — вышыўка і пляценне з лазы.

Яўген КАЗЮЛЯ,
БЕЛІНФАРМ

На здымку: Татцяна Цімошкіна і яе работы з лазы. Мастацкая машынная вышыўка Татцяны Цімошкінай.

СВЯТЛО ТАГО ДНЯ

Гэта ўжо далёкая гісторыя — дзень 9 мая 1945 года. Разам з чалавекам старэюць і яго даўнія думкі і перажыванні. Старэюць і падзеі, удзельнікам ці сведкам якіх ён быў. А яшчэ ж, у дадатак, стаіць перад табою і над табою ява сённяшняга, якая няўхільна ўплывае на твае адносіны да мінулага. І ўсё ж, успамінаючы той дзень, я і цяпер быццам адчуваю яго святло, цеплыню і першароднасць.

Тады я служыў у заходнеўкраінскім горадзе Драгобычы. Яс-крава помню, што ў той дзень увесь горад быў на вуліцах — ад старога да малаго. На каго ні глянеш — ззяла на твары радасць. Гэта было ўсеагульнае, усенароднае свята. Вайскоўцы салютавалі тым чым мог. Я расстраляў у неба ўсе патроны свайго пісталета. А пасля таварышы па службе сабраліся на гасціну. Шумная яна была. Тосты, звон чарак, песні, размовы... Усё пра вайну; дзе хто пачаў яе і дзе скончыў; як бралі нейкую вышыню ці горад і якая цяжкая нявыкрутка была

тады... У кожнага ж, як кажуць, вайна была свая, адметная. У маім жа ўяўленні з гэтай, вялікай, вайной злівалася другая, неславутая, як назваў яе А. Твардоўскі; паўставала ў маім думках лютая зіма саракавога на Карэльскім перапытку, "лінія Манергейма", "язюлі" ў настывлым варажым лесе, і востра абзывалася ўва мне тадышняе адчуванне: як не хацелася мне памерці, не пражыўшы і дваццаці гадоў, і я, ужо змірыўшыся з тым, што загіну, гаварыў сабе (па-цяперашняму дык скажаў бы: прасіў у Бога): дажыць бы да дваццаці, а там... Здарылася ж так, што праз тры дні пасля таго, як мне споўнілася дваццаць, савецка-фінская вайна скончылася. У красавіку саракавога дывізія, у якой я служыў, вярнулася з-пад Выбарга ў Тулу, а праз нейкія два месяцы зноў пагрузілася ў эшалон і рушыла на захад, які тады казалі — у вызваленчы паход у Прыбалтыку. Роўна праз год дывізія, толькі паспеўшы асталявацца ў летнім лагеры пад Вільняй, была паднята па трывозе і накіра-

Аркадзь Марціновіч

валася бліжэй да граніцы. У мяне было такое адчуванне, што гэта мы збіраемся прыступіць Гітлера на яго тэрыторыі... Праз тыдзень было 22 чэрвеня...

На фронце мне выпала быць у самы горкі час вайны. Пякельныя дарогі адступлення ўлетку сорок першага. Можна, яшчэ больш цяжкі год вайны сорок другі; летам я быў на Бранскім фронце, а ў канцы года — на Цэнтральным, на Ржэўскім напрамку. Адны няўдачы ў баях, незлічоныя ахвяры. Жывуць у маёй памяці таварышы, з кім быў полеч у тых баях і якія палеглі там. Ах, колькі чалавечых жыццяў забрала вайна! На гасціне, пра якую я тут раскажваю, мы памянулі іх шчырым словам і чаркай. Нам ненавісна была вайна, і нікому з нас не хацелася б звадаць новую бойню. Але мы — сыны свайго часу, і ў нашых галовах сядзела вядомае палажэнне аб немінучасці вайны, пакуль існуе капіталістычны свет. І ўзнікла ў нас размова, падобная на гульню: а калі ж станецца новая вайна — хто адгадае? Маўляў, некалі

пабачым, хто з нас прарок. Помніцца, я назваў 1963 год. Самы далёкі па часе быў кімсьці названы 1974 год. Мы, вядома, мелі на ўвазе вялікую вайну: так што ніхто з нас не стаў прарокам, і гэта добра. Праўда, была "афганская" вайна, была "халодная" вайна, якая доўгія гады высмоктвала багаці краіны і сілы народа, што з'явілася адной з прычын гіблага стану эканомікі.

Нахай бы не было на зямлі ні "гарачых", ні "халодных" войнаў. Кажу так і думаю найперш пра нашу Беларусь: хаця б не ўцягнулі яе ў крывавае канфлікты, якія палыхаюць там-сям; хаця б не прыйшла на нашу зямлю вайна; бо хіба можна забыць мільёны палеглых на той, далёкай, вайне.

Генрых ВАГНЕР

МУЗЫКА СМУТКУ, ЧАКАННЯ І РАДАСЦІ

У раён Кенігсберга наша канцэртная брыгада прыехала ў канцы красавіка. Кіраўніком брыгады быў выдатны музыкант Іосіф Жыновіч, а ў яго складзе — таксама вядомыя беларускія майстры мастацтваў: салісты оперы Мурамцаў, Лапін, Друкер, балерына Майсеенка, артыстка філармоніі Плоткіна, кампазітар Лукас, скрыпач Бяссмертны, піяніст Жэзмер і я, на той час студэнт Беларускай кансерваторыі, якому даводзілася выступаць і як піяністу, і як акардэаністу-акампаніатару. У артыстаў, музыкантаў быў свой нялёгка чын: выступаць перад воінамі, не маючы ніякіх гарантый ад варажых налётаў і нечаканых абстраляў; выступаць у шпітальных, старажытных падбэдзёрычч нават цяжка параненых і знявечаных вайною маладых салдацкаў. "Трымаць усмешку", дайце веры, і артыстам не заўсёды бывае лёгка...

Праўда, у тых дні ў нашай брыгадзе панавала сапраўднае натхненне. Мы былі ўжо, як тады казалі, у логаве ворага, канец фашызму, канец вайны імкліва набліжаўся, мы з пачуццём асаблівай радасці, удзячнасці сустракаліся з воінамі роднай арміі. Сапраўды, нашы канцэрты адбываліся як сустрэчы родных людзей. Нас прасілі выканаць "Зямлянку", разам з намі спявалі пес-

ню "Бывайце здаровы" і "Наш тост", воіны-беларусы, — а іх нядарка бачылі і ў войску, і ў шпітальных — з трывогай, з хваляваннем распыталі: а што ж там, на радзіме, а ці былі мы на Віцебшчыне, а як выглядае Мінск, а ці ёсць надзея, што не спалена родная вёска і засталіся жывымі сваякі?... Часта па просьбе землякоў мы выконвалі беларускія песні, і тады асабліва адчувальным быў смутак вайны, трывога чакання, радасць ад усведамлення таго, што хутка скончыцца ўвесь гэты кашмар...

Ведаецца, для мяне вайна пачалася на некалькі гадоў раней, у 39-м, калі разам з іншымі бежанцамі я пакідаў палаючую Варшаву і рушыў на ўсход. На Беларусі мяне сустрэлі надзвычай шчыра, тут я знайшоў сваю другую радзіму — а гэта значыць, знайшоў усё, што трэба, каб спраўдзіцца чалавечаму жыццю. Адным з першых маіх беларускіх сяброў стаў Уладзімір Уладзіміравіч Алоўнікаў, для мяне проста Валодзя, з якім мы жылі побач у інтэрнаце кансерваторыі. Па-рознаму пралеглі нашыя дарогі ў вайну: Алоўнікаў быў артылерыстам, ваяваў у чыне капітана, пачынаў на астраханскім беразе Волгі, а закончыў вайну на аўстрыйскім беразе Дуная... Гэтыя драматычныя старон-

Здымак зроблены 5.05.45 г. у Дамнау (Усходняя Прусія). Генрых Вагнер у складзе брыгады беларускіх артыстаў (другі рад, трэці справа, побач з І. Жыновічам).

кі жыцця кампазітара-франтавіка ярка адлюстраваліся ў яго творчасці пасляваенных гадоў. Мне ж выпала іншы лёс: удзел у франтавым тэатры, якім кіраваў вядомы савецкі артыст Георгій Менглет, праца поруч з такімі карыфеемі мастацтва, як мастак Мікалай Акімаў, кінарэжысёр Сяргей Юткевіч, спявак Леанід Уцэсаў. Пісаў музыку, выступаў як канцэртмайстар, пабываў разам з франтавымі артыстамі і ў Малдове, і ў Румыніі, і пад Курскам... Ну, а май 45-га пакінуў успаміны пра вызваленчы паход нашых войскаў, пра парад пераможцаў ва Усходняй Прусіі 7 мая, які прымаў генерал арміі Баграмян, а побач на трыбуне былі і мы, беларускія артысты. Запомніліся сустрэчы з генера-

лам танкавых войскаў Бурдзёным, які пасля вайны адшукаў нас ужо ў Мінску. Запомніўся зруйнаваны, але ўсё ж цудоўны Кенігсберг, у якім праз многа гадоў, падчас калінінградскіх гастроляў нашага тэатра оперы і балета, гучала і мая музыка...

Я шчаслівы, што ў дні перамогі — так, для мяне гэта не адзін, а некалькі майскіх дзён! — апынуўся на самым фронце, сярод салдат-вызваліцеляў. Магчыма, тыя веснавыя ўражанні дапамаглі мне справіцца з трагічнымі перажываннямі ваенных гадоў, з аптымізмам уключыцца ў мірную працу, ніколі не забывацца пра вялікую каштоўнасць чалавечага жыцця і раскажваць пра ўсё гэта ў сваёй музыцы...

Аляксей РУСЕЦКІ

З ВАЙНЫ — НА ВАЙНУ

Палявая пошта 70670 — вайсковая часць: крытая машына з адным акном. У гэтай часці чатыры афіцэры, два салдаты ды Барон Курляндскі — шчанюк-аўчарка, якога мы ўзялі з сабой на нейкім хутары; скрынкі, прабірка, марскія свінкі ды мікраскоп... Цяпер мы ў 10-й арміі за Рыгай, каля Тукумса, дзе яна, як сказаў Сталін "докалячвае" групу нямецкіх войскаў на паўвостраве, прыпертых да мора. Мы месцімся на апусцелым хутары. Па начах дзяжурым па чарзе на падворку з аўтаматам. Уночы на тылы арміі нападаюць латышскія "лясныя салдаты" "айсаргі".

І вось, мяне штурхаюць, будзяць на доўгіх:

— Таварыш начальнік, са штаба — веставы, навокал страляніна...

Выскакваем на падворак. Наўкола ў небе — імклівыя ніткі трасіруючых куляў, агністыя стужкі ракетай. Неба густа пераплецена імі над перадавой. Гул і трэск... Перамога!.. Капітуляцыя!.. Мы таксама далі залп, крычалі, і нават

нешта нецэнзурнае, абдымаліся...

Паслаў машыну ў "ваенторг". Ад'ехала метраў сто, спынілася. Падбег паглядзець шафёр: "паляцела" нешта ў каробцы перадачы хуткасці. Колькі дарогаў франтавых прабегла, а тут...

Бедавалі нядоўга. У скрыні лабараторыі было чым падвесціцца. Прышлі з суседняга хутара латыш з маладой жонкай і жанчынай-ленінградкай. Прынеслі падмацаванне. Потым спявалі даўнюю песню "Вячэрні звон", гаманілі, успаміналі франтавых сяброў, свае бядоты, думалі, як яно ўсё цяпер будзе.

А праз дзень мы ўжо працавалі сярод капітулянтаў-палонных. Людзі, коні, машыны... Нас цікавілі коні. Важна было не прапусціць інфекцыю...

У сярэдзіне чэрвеня атрымалі "сухі паёк" на сорок дзён і, па загаду, прыехалі на станцыю Рэзекне. 22 чэрвеня платформу з нашай машынай прычалілі да вайсковага эшалона, што ішоў з-пад Кенігсберга. Аказалася, едзем з часцямі 39-й арміі, у якой у 1944

годзе я быў пад Віцебскам. Едзем расфарміроўвацца? Едзем суткі, другія, трэція — ужо за Уралам. І чуюцца п'янаватая песня: "Эх, прападай-д моя телега — все четыре колеса..."

Кожная станцыя забіта эшалонамі, не хапае паравозаў, стаім 5-6 сутак. Паміж вагонамі — жанчыны, дзяўчаты з кошыкамі бутзлек. І ляцяць з адчыненых дзвярэй вагонаў "трафеі", узятых на апусцелых хутарох Усходняй Прусіі. Ад Урала і да Чыты, Манголіі — жанчыны адзеліся ў шыкоўныя сукенкі, плашчы, абублі вабныя чаравікі...

А нам далей — Манголія, горы Хінган. За ім, у Кітаі, быў невялікі японскі заслон, казалі — адна кавалерыйская дывізія, а на іншых франтах ішлі працяглыя баі. Ехалі ў эшалонах да самага Порт-Артура, усюды абапал дарогаі стаялі кітайцы, крычалі, узяўшы вялікі палец над галавой: "Шан-го!" (добра, цудоўна!).

У Порт-Артуры давалася шмат і доўга працаваць. Мабыць, і таму, што пад Харбінам у японцаў была

біяфабрика, у якой рыхтавалася бактэрыялагічная зброя, пад апекай генерала Ісіі. Японцы скідавалі ў асобных мясцінах на Кітай бактэрыялагічныя бомбы. У Хабараўску ў 1950 годзе быў суд над палоннымі, гэтымі злачынцамі.

Вярнуўся ў Мінск у ліпені 1947 года. Са смуткам цяпер часам чытаю паведамленні, што ў некааторых дзяржавах вырабляецца біялагічная зброя ды іншая халера, апрача той, што выбухнула ў Хірасіме.

А мы думалі, што тая вайна была апошняй і чалавецтва адумаецца...

Было гэта, калі не памыляюся, недзе ў годзе 1968-м. Адным днём прыходжу на службу (я тады працаваў адказным сакратаром рэдакцыі "Сельской газеты"), і толькі сеў у крэсла — званок. З ЦК партыі. Знаёмы голас інструктара па друку: "Тэрмінова прыязджай!". Еду. Чакаюць, аказваецца, трое. Акрамя інструктара, таксама знаёмы мне рэдактар выдавецтва "Беларусь" і чалавек, якога бачу ўпершыню. З ім мяне і знаёмяць — Стэфан Іванавіч Касьянаў, з Гомеля. Інструктар ЦК сціслы:

— Да цябе просьба, лічы — даручэнне ЦК. Трэба памагчы зрабіць кнігу.

Выдавецкі рэдактар крыху збынтэжаны: — Разумееш, пазванілі ад першага. У гэтым годзе загадалі выдаць. Абаязкова. Ну, часу ў абрэз. Вось і я назваў цябе. Не падвядзі.

І дае мне рукапіс. Уга, такія тоўстыя мне яшчэ правіць не даводзілася. Што ж, надрукавана акуратна. Добра, паспрабую.

Едзем утрох у рэдакцыю, у "Сельскую газету". Тут жа заключаюць са мной дамову

ўмовы таварыша Шыбаліса.

— Так, на тры ўмовы да Сталіна не дацягнуў. А ўмовы такія. Першае — я не халтуршчык. Ёсць шматгадовы вопыт журналіста, рэдактара. Другая — ведаю, з якога канца вінтоўка страляе, у мінулым — ваенны журналіст, прайшоў усю вайну. Вы ж дапусьце бязгладзіцу ў апісанні баявых дзеянняў. І трэцяя ўмова: вас многа, я адзін, перакрываць мяне лёгка. Сярод вас ёсць старэйшыя за мяне па званні? Я — падполкоўнік. Значыць, не. Дык вось, камандаваць пародам буду я. Выслушаўшы вас, прымаю канчатковае рашэнне. Згодны?

Што я падполкоўнік і збіраюся камандаваць пародам, гэта ім, бачу, спадабалася. Зноў умяшаўся Рамбаеў, які прапанаваў кінуць балбатаць і прачытаць падрыхтаваны мною рукапіс. І мы чыталі, з перапынкамі, два дні. Па ходу чытання настрой у аўтараў стаў змяняцца, водгаласы былі ўжо амаль сяброўскія, заўвагі — асцярожныя. Калі перагарнулі апошнюю старонку, мне сказалі:

— Ты быў з намі ў адным атрадзе!

А вось зусім іншае. Будучы адзін час рэфэрэнтам у І. Я. Палякова, які ўзначальваў тады Прэзідыум Вярхоўнага Савета рэспублікі, разгаварыліся неяк аб партызанскім руху. Успамінаў Іван Яўцеевіч, як здабываў на армейскіх складах у Падмаскоўі зброю і перапраўляў яе ў партызанскія атрады на Віцебшчыну, як сам на лыжах ці пешкі прабіраўся туды ж праз знакамітыя "Суражскія вароты", наладжваў сувязь з падпольнымі камсамольскімі групамі. У снежні сорок другога атрымаў распараджэнне Беларускага штаба партызанскага руху вылецець у бранскія лясы і перабазіраваць адтуль назад, на сваю зямлю тры атрады — Чачэрскі, Кармянскі і Свяцілавіцкі. Іван Яўцеевіч паказаў некалькі захаваных, моцна пажоўклых аркушаў сшытка з паспешнымі запісамі. Чытаю ў адным з іх: "16. 12. 42. Сеў у самалёт "зайцам". Шчасліва прыбыў на месца". Але чаму "зайцам"? І ўсё?

Расказаў Палякоў вельмі жывалісна. Аказваецца, самалёт павінен быў даставіць па той бок фронту, на Браншчыну, групу

быццам самі. Праўда, пералічваюць і дзякуюць многім, хто ім памагаў. А вось хто зрабіў літаратурны запіс — невядома. Тут агаварыся, што вось славуці А. І. Пакрышкін, самы адважны лётчык, і танкавы маршал М. Е. Катуюк (з ім мне давалося сустрацца на фронце, ён пакінуў вельмі добрае ўражанне сваім спакоем і нават, я б сказаў, сцігласцю, хоць быў ужо вядомы) былі пазбаўлены аўтарскіх амбіцый і назвалі тых, каму належыць літаратурны запіс іх успамінаў. А самы галоўны пасляваенны шматзоркавы маршал (былыя франтавікі, бывала, жартавалі: "Яго трэба было б узвесці ў поўныя кавалеры ордэна Славы") з'явіўся аўтарам і на самай справе цудоўных мемуараў, сам зачытваўся імі. Але ўсе добра разумелі, што пісаў іх чалавек з таленавітым пярмом, які так і застаўся для шырокага чытача невядомым.

Расказалі мне гісторыю пра аднаго высокакастаўленага вайскоўца, які стаў пасля вайны найактыўным творцам усемагчымых публікацый у газетах і часопісах. Але знайшоўся яшчэ больш высокі над ім начальнік і загадаў гэтаму "аўтару" скласці ведамасць на "неграў", якія за яго пісалі, вярнуць ім атрыманыя ганарары і прадставіць гэтую ведамасць з іх подпісамі. Месяцы два бегаў ад'ютант таго аўтара сузіраць сваё імя ў розных выданнях па рэдакцыях і выдавецтвах, вышукваючы "літрабоў", каб уручыць заробленыя імі ганарары.

Па вялікім рахунку, справа, вядома, не ў ганарарах ці не столькі ў ганарарах, колькі ў маралі, зтыцы, у сумленні або несумленні людзей, якія жадаюць бачыць свае імёны на вокладках кніг, але не ўмеюць звязаць на паперы двух слоў. Ёсць што сказаць, але не даў Бог такіх здольнасцей — кліч умелых і скажы людзям, хто яны.

Чытаю пачатак адной кнігі: "Война ў кожнаго пережившего ее оставила глубокий, неизгладимый след. События ее беспокоят каждодневно, бывают, не дают спать по ночам, тревожат неостывшие раны сердца". Сказана проста, але, адчуваецца, напісаў гэтыя словы чалавек, які валодае пярмом. Так яно і ёсць. Імі адкрываецца кніга У. Лабанка "Партизаны принимают бой" і адразу ж кідка паведамляецца: літаратурны запіс М. Тараткевіча. Ведаю яго, вучонага, журналіста, некалі працаваў у адным часопісе і магу меркаваць пра яго стаўленне да праўды факта, уменне асэнсоўваць падзею, пачуццё слова. Міхал Васільевіч лёгка арыентаваўся ў расказах Лабанка, вялікім архіўным матэрыяле, ведаў, чаго чакаюць ад кнігі і былыя партызаны, і чытачы, якія не ведалі партызанскую барацьбу ў ўвогуле вайну. Разумеў і тое, за якія рамкі яму, літаратурнаму памочніку аўтара, выходзіць нельга.

Атрымаўся грунтоўны, дакументальны, цікавы аповяд пра жыццё і баявыя дзеянні партызан Полацка-Лепельскай зоны на Віцебшчыне. Не забыты многія камандзіры і радавыя партызаны, іх подзвігі, перамогі і страты, іх побыт, нават песні. Нямала сказаў пра мірных жыхароў, перажытыя імі пакуты. І трэба аддаць належнае аўтару, чалавеку, не пазбаўленаму асабістай адвагі і мужнасці, які атрымаў званне Героя Савецкага Саюза: яго роля ніяк у кнізе не выстаўлялася.

Адно, на мой погляд, істотную заўвагу па гэтай кнізе я ўсё ж выказаў аўтару. Чаму трэба было сабраць столькі партызанскіх атрадаў у адну зону, у Прыдзвінне, даць магчымасць праціўніку замкнуць вакол іх шчыльнае калцо, каб потым — так, гераічна! — з гэтага калца вырывацца? Бо ў адрозненне ад войск на фронце партызанскія дзеянні насілі зусім іншы, не пазіцыйны характар, праціўнік не павінен быў ведаць, адкуль чакаць нападзення. А тут збіліся ледзь не ў адну кучу, гітлераўцы зрабілі блокаду, з якой партызанам з вялікімі стратамі давалося прарывацца.

Я разумеў, вядома, што гэтая заўвага непрыемная аўтару, чакаў нават рэзкай водпаведзі — як гэта, самая яркая старонка ў летапісе партызанскага руху Беларускага народа, вось і кінафільм ёй прысвечаны, і мемарыял "Праўду" устаючы, а тут знаходзіцца нейкі крытык... Але Уладзімір Елісеевіч, здзіўлена зірнуўшы на мяне, пасля мінутага роздуму сказаў:

— Вы першы чалавек, ад якога такое чую. Але тады мелася на ўвазе, што мы створым плацдарм, на яго высадзіцца авіяцыйны корпус, разам штурмам авалодаем Полацкам, а потым і Віцебскам. План гэты распрацаваў Беларуска штаб партызанскага руху сумесна з камандаваннем Першага Прыбалтыйскага фронту. У снежні гэта было сорок трэцяга. Атрымалася так, што план адмянілі. Каб захаваць нашы атрады, давалося ісці на праўду.

Тады, кажу, у кнізе трэба было проста сказаць пра гэта, а не абмяжоўвацца кароткай зноскай непаралелю. Лабанок згадзіўся, але падкрэсліў, што гэта была ўсё ж адна са старонак партызанскай барацьбы, і пра яе хацелася расказаць.

(Працяг на стар. 15)

НЕЛЬГА ЖЫЦЬ БЕЗ ПАМ'ЯЦІ

— каб не перадумаў. Касьянаў моцна паціскае на развітанне руку, загадзя дзякуе.

Гартаю. Так, машыністка пастаралася, надрукавала добра, а вось аўтары... І чаму іх шасцёра? Тэкст агульны, дакументальная аповесць, але не ад першай асобы. Няма звычайных для гэтага жанру ні "я", ні "мы". Як быццам усе старонкі пісалі, не ўдзельнікі падзей. Праўда, іх прозвішчы сустракаюцца. Што ж, няхай будзе так. Але чым далей чытаю, тым больш пераконваюся, што фактура багатая, цікавая, толькі вось праўкай па тэксце не абыходзіцца. Але куды цяпер дзенешся? Дамову ж падпісаў. Сеў за машынку, рукапіс — побач паклаў і два месяцы па вечарах і ў выхадныя стукваю, крэмаю, зноў стукваю.

Нарэшце званю ў Гомель — еду.

Сустракаемся на кватэры ў аднаго з аўтараў. Яўгена Іванавіча Рамбаева. Прыйшлі і астатнія аўтары: Антонаў, Балхавіцін, Несцяровіч, Палянічка. Як нарадзілася ідэя напісаць такую кнігу? Аказваецца, на адной са сваіх пасляваенных сустрач былыя партызаны гомельскага гарадскога атрада "Бальшавік" дамовіліся, што трэба расказаць пра баявое мінулае народных мсціўцаў. Упісаць, так бы мовіць, свой радок у летапіс Вялікай Айчыннай. І назвалі шэсць чалавек у якасці аўтараў будучай кнігі, а старэйшым — Рамбаева, ён і па ўзросце самы пажылы, ужо пад семдзесят. Астатнія няхай памагаюць збіраць матэрыял. Гады тры працавалі ў абласным архіве, пісалі пісьмы ў розныя гарады і весі таварышам па атрадзе, збіраліся, спрачаліся, а Рамбаеў пісаў, пералісаў, даваў на перадрук. І вось рукапіс гатовы, але як яго выдаць? Не выдаюць у Гомелі такія кнігі. Пачалі стукання ў ЦК. Раз, другі, трэці. І вось з'явілася надзея...

Дастану абодва рукапісы — першы, тоўсты, і тое, што падрыхтаваў. Як убачылі яго, патанелі ўдвая, ва ўсіх выцягнуліся твары:

— Як, і гэта ўсё?

— Мы столькі працавалі...

— Зарэзаў ты нас, халтура атрымліваецца...

Разумею іх — аддалі шмат сіл, часу, стараліся "ахапіць" як мага больш, расказаць больш падрабязна, але знаходзіцца нейкі мінскі пісак, які... Спрабую растлумачыць, што выкінуў усё непатрэбнае, лішняе, трэцяступеннае, паўторы, але і ўпісаў сёе-тое — абагульненні, да месца пра тое, што адбывалася на фронце, нават пра мясцовасць, пра надвор'е. Салідная, кажу, можа атрымацца кніга, на дзесяць друкаваных аркушаў, не менш. Плюс фотаздымкі, уступны артыкул. Але што ім гэта ўсё? Не апраўдаў іх спадзяванняў і ўсё. Зноў шум. Што ж, кажу, шукайце тады другога літаратурнага апрацоўшчыка, жадаю ўдачы. Але тут Рамбаеў, гаспадар кватэры і галоўны аўтар, спыняе мяне:

— Не спяшайся, і вы не шуміце, не партызанская сходка. Падумаць трэба, як нам быць далей. Што яшчэ скажаш, рэдактар?

Вось, кажу ім, тры мае ўмовы. Прымеце іх — кніга можа хутка з'явіцца. Не прымеце — як хочаце...

Засмяяліся:

— Шэсць умоў таварыша Сталіна і тры

Хлеб фронту

Фота з архіва БЕЛІНФАРМ

Так у 1968 годзе (а праз пару гадоў другім выданнем) з'явілася "Партизанская криничка" — дакументальная аповесць, названая так па лясным ключы ў наваколлі Гомеля, каля якога ў жнівеньскія дні 1941 года (і ў пасляваенныя гады таксама) збіраліся будучыя партызаны гарадскога атрада.

Па ходу чытання перад усімі намі як бы ўваскрашалася карціна цяжкіх трох гадоў барацьбы ў тыле ворага. Антыфашысцкае падполле ў Гомелі, яго героі і ахвяры. Ба і паходы партызан, разгром варажых гарнізонаў. "Рэйкавая вайна" і яе адважныя ўдзельнікі. Дружба і таварыскасць, вытрымка і самаахвяраванне дзеля выратавання ад карнікаў мірнага насельніцтва...

Аповесць сапраўды дакументальная, напісаная жывымі сведкамі і ўдзельнікамі тых падзей. Самі ж яны, гэтыя сведкі і ўдзельнікі, аўтары кнігі, пра сябе аповядаюць сцісла, мімаходзь, клалоццячыся толькі пра тое, каб больш і ярчэй было сказана аб іх партызанскіх пабрацімах.

Але здаралася і штосьці, так бы мовіць, адваротнае. Звярнуўся да мяне адзін былы буйны партыйны, а ў вайну і партызанскі начальнік — "дапамажы давесці рукапіс да кандыцыі". Гэта азначала, вядома, усю яе пералісаць. Ну, аднекваюся — маўляў, няма калі, загрузаны. Праз некаторы час ён з той жа просьбай. Кажу яму, што пішу ўласную кнігу, таксама пра вайну, запіскі франтавога журналіста. (Не хлусіў, сапраўды пісаў і хутка гэтая кніга выйшла — "Такія нам выпалі гады".) Але не ў занятасці маёй была прычына. Не хацелася падключыцца да гэтага аўтара таму, што прабыў ён у тыле ворага вельмі нядоўга, а вось кнігу задумаў салідную, да таго ж не падабалася мне яго пазіцыя ў адносінах да мінскага антыфашысцкага падполля. Увогуле, не ляжала душа. Былі яшчэ два-тры такія настойлівыя прасіцелі, якім даводзілася адмаўляць. І не столькі з-за недахопу часу, колькі з-за непрыхільнасці да дзеячай, якія рвуцца ў вядомасць.

ўкраінскіх партызан, але палкоўнік, які адказаў за яго адпраўку, беларуса без прадпісанна свайго, украінскага начальства не пускаў. Нельга і ўсё тут, няма месці! Усё ж Палякоў падмануў палкоўніка, забраўся ў "Дуглас", дзе яго схавалі украінскія хлопцы. Прыляцелі ў бранскі лес, дзе знаходзілася Чарнігаўскае партызанскае злучэнне, камандзір якога, выслушаўшы Палякова, сказаў:

— Паспрабуеш вывесці адсюль беларускія атрады — расстраляю. Яны нам тут патрэбны.

Палякоў і яго абхітрыў. З двума атрадамі — Чачэрскім і Кармянскім — тэйком дамовіўся, выбралі адпаведны момант і прабіліся праз варажю блокаду да сябе, на Гомельшчыну. Ну а далей ужо цэлая эпапея партызанскіх падзей. У канцы свайго аповяда Іван Яўцеевіч заўсміхаўся:

— Пасля вайны на партыйным з'ездзе ў Маскве знаёмяць мяне з тым самым чарнігаўскім партызанскім камандзірам, цяпер ужо сакратаром абкома партыі. Вядома, пазнаў ён мяне, але выгляду не падаў. Думаю, успомніў, як пагражаў мяне расстраляць...

Кажу Палякову, што гэта ўсё вельмі цікава, ды і падзей колькі было ў Чачэрскім атрадзе — трэба кнігу пісаць! Але Іван Яўцеевіч адмакнуўся:

— Не, у аўтары нават адной кнігі не падыходжу. Іншыя няхай у пісьменнікі рвуцца. Ёсць такія...

Вось так.

Кніг пра Вялікую Айчынную, у тым ліку мемуарных, дакументальных, цяпер вялікая бібліятэка. Іх аўтарамі пазначаны маршалы і салдаты, франтавікі і партызаны, падпольшчыкі і разведчыкі. Кнігі розныя — па літаратурным узроўні, цікавасці, па адборы важнага і другаснага. Па праўдзівасці і аб'ектыўнасці — таксама. Але далёка не ў кожнай знойдзеш адзнаку, ці сапраўды чалавек, што пазначаны на вокладцы, яе напісаў, ці гэта чыйсьці літаратурны запіс, літапрацоўка.

Многія маршалы пісалі свае мемуары як

1 мая споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння паэта, перакладчыка, этнографа УЛАДЗІСЛАВА ПАУЛЮКОУСКАГА (1895—1955). Вучыўся ў Харкаўскім мастацкім вучылішчы, удзельнік грамадзянскай вайны. З сярэдзіны 1920-х гадоў жыве ў Вільні. Прымаў удзел у выпуску календароў, падручнікаў, часопісаў як кніжны графік. Супрацоўнічаў у газеце "Народная справа", часопісах "Маланка", "Авадзень". Друкаваў вершы пра цяжкае сялянскае жыццё. Перакладаў аповяданні Л. Талстога. У часопісе "Шлях моладзі" змясціў шэраг этнаграфічных эцюдаў, прысвечаных земляробчому календару. Арыштоўваўся польскімі ўладамі. У 1940 годзе выступіў з успамінамі "Арышт, Бяроза і воля".

6 мая — 90 гадоў з дня нараджэння паэта, перакладчыка ЮРКІ ГАУРУКА (1905—1979). У 1925 годзе скончыў Вышэйшы літаратурна-мастацкі інстытут імя В. Бруслава ў Маскве. Быў дацэнтам кафедры беларускай мовы і літаратуры ў Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, чытаў курс замежнай літаратуры і літаратурнага мастацтва ў Магілёўскім педінстытуце. 8 лютага 1935 года быў рэпрэсаваны, асуджаны на высылку з Беларусі. Рэабілітаваны ў 1956 годзе. У 1957—1967 гг. — памочнік галоўнага рэжысёра па літаратурнай частцы тэатра імя Я. Купалы.

Перакладаў з французскай, англійскай, нямецкай, польскай, рускай, украінскай моў. Аўтар першай на Беларусі кніжкі паэтычных перакладаў "Кветкі з чужых палёў" (1928). Выдаў зборнік краязнаўчых аповяданняў "Вясковыя рыскі" (1926). У 1969 годзе выйшаў зборнік арыгінальных вершаў і перакладаў "Іскры з крэменя", у 1975-ым — зборнік выбраных перакладаў паэзіі "Агні ў прасторах". Артыкулы па тэорыі і практыцы мастацкага перакладу, эсэ ўвайшлі ў кнігу "Ступень адказнасці" (1986). У перакладах Ю. Гаўрука ў беларускіх тэатрах ставіліся п'есы Ф. Дастаеўскага, А. Астроўскага, Л. Талстога, Б. Нушыча, А. Чэхава, В. Гюго і іншых пісьменнікаў.

8 мая — 155 гадоў з дня нараджэння рускага археолага, этнографа, фалькларыста і гісторыка ПЯТРА ГІЛЬТЭБРАНТА (1840—1905). Першым апублікаваў Тураўскае евангелле, знайшоў у нявіжскім архіве Радзівілаў урывак Слуцкага летапісу XVI ст.

13 мая — 155 гадоў з дня нараджэння ЦІТУСА ДАЛЕУСКАГА (1840—1864). Удзельнік рэвалюцыйнага руху ў Маскве і Пецярбургу, дзе вучыўся ва ўніверсітэтах. З лета 1863 года найбліжэйшы памочнік Кастуся Каліноўскага па кіраўніцтве паўстаннем. Расстраляны ў Вільні.

15 мая — 80 гадоў з дня нараджэння ДЗМІТРЫЯ ПАЛІТЫКІ (1915—1965). Дэбютаваў вершамі. З 1946 года пачаў выступаць як крытык. Аўтар кніг — "Янка Купала — перакладчык" (1959, дапоўненае выданне ў 1986 годзе), "Сляды часу" (1967), брашуры "Беларуская пасляваенная проза" (1958)...

22 мая — 60 гадоў з дня нараджэння ЛЕАНІДА ГАУРЫЛКІНА (1935—1989). Першы аповяданні надрукаваў у 1959 годзе. Аўтар кніг "Рукі не здрадзяць" (1963), "Прашу звольніць мяне" (1965), "Пакінутая на досвітку" (1970) і іншых, раманаў "Не магу без цябе" (1975), "Зямля дзяцей нашых" (1980), "Матчына хата" (1983), "Застаюся з табой" (1986), шэрагу зборнікаў сатыры і гумару. Працаваў і ў галіне драматургіі. Аўтар кінасцэнарнага дакументальнага фільма пра П. Броўку "Маўчаць ніколі я не буду" (1980).

У МІНСКАЙ ГАЛЕРЭІ "ВЕРХНІ ГОРАД"

Выстава віцебскіх майстроў жывапісу Алега Скавародкі і Валерыя Лябедкі адкрылася ў мінскай галерэі "Верхні горад". Доктар мастацтвазнаўства Валерый Лябедка, гаворачы пра сваю творчасць, сказаў, што "гэта толькі сціплая спроба аўтара асэнсаваць прастору і сілу святла". У сталічных галерэях В. Лябедка выстаўляецца ўпершыню.

Затое з работамі Алега Скавародкі прыхільнікі жывапісу ўжо знаёмы даўно. Яго выставы праходзілі не толькі ў Беларусі, а і ў Расіі, Польшчы, Літве, Францыі.

На здымку: мастак Валерый Лябедка і Алега Скавародка ў час адкрыцця выставы. Фота Віктара ТАЛОЧКІ, БЕЛІНФАРМ

1945-1995

З ПАМ'ЯЦІ ДЗЯЦІНСТВА

Нарадзіўся я ў маленькай вёсачцы на Мядзельшчыне. З дзяцінства вельмі востра ўспры-

Партызанскі каваль (паміж бацькі). З серыі "Пам'яці вогненых вёсак".

маў і тыя радасці, і тыя беды, што выпалі на долю маіх сваякоў. Я абсалютна ўпэўнены, што дзіцячы ўражанні самыя глыбокія, што перажытае ў маленстве застаецца ў памяці назаўжды. У думках мы вельмі часта вяртаемся ў дзяцінства.

Маё дзяцінства звязана з вайною. Край наш быў партызанскі. Нашу вёсачку нейкім цудам абышла блакада, хаця вакол амаль усё было спалена, а людзі загінулі, іншыя пагнаны ў Германію. Пам'ятаю, ехалі мы з маці да родзічаў, што хаваліся ў лесе, дык усе 16 кіламетраў — адны пнячыя коміны, абгарэлыя дрэвы, жывёла...

Гэтыя жажлівыя ўспаміны дзяцінства ўвесь час не давалі мне спакою. Мне як мастаку хацела аздаць даніну пакутам народа, сказаць сваё слова ў мема-рыяле памяці народнай. Да гэтых вайны, блакады я звярнуўся ў 1974 г., калі паспрабаваў зрабіць серыю літаграфій пад назвай "Блакада. 1943 год". Серыя мяне

не задаволіла. Я не здолеў знайсці ні адпаведнага сюжэтна-тэматычнага падыходу, ні вобразнага ладу. Да гэтых блакады я вырашыў вярнуцца пазней.

Яшчэ раней я прачытаў кнігу А. Адамовіча, Я. Брыля, У. Калесніка "Я з вогненнай вёскі", якая ўсхвалявала мяне, нягледзячы на поўную дакументальнасць, "нерэальнасцю" падзей — нібыта з кашмарнага сну. Страшна падумаць, што я і мае браты таксама маглі аказацца на месцы тых няшчасных дзяцей.

Пасля работы над ілюстрацыямі да кнігі А. Бялёвіча "Пам'яці сэрца" я ўжо не мог пакінуць гэту тэму і распачаў працу над серыяй станкавых лістоў. Выбар назвы — "Пам'яці вогненых вёсак" — невыпадковы. Я не лічыў магчымым і патрэбным пераказваць, "дакументалізаваць" падзеі, я імкнуўся стварыць цэльны вобраз болю і пакуты нашага народа, выклікаць пратэст супраць насілля і бесчалавечнасці фашызму, праявы

якога існуюць у свеце і сёння.

Таму складанейшымі за ўсё сталі пошукі кампазіцыйнага рашэння, бо для стварэння аб'ектыўнага характару неабходна выключыць усё выпадковае, другаснае.

У серыі няма сцэн расстрэлу, асобных праяў лютасці. Мяне больш цікавіла адлюстраванне філасофскай катэгорыі, чым выяўленчы рэпартаж. Хатынь, мішэнь, спаленныя вёскі — гэта маё дзяцінства і маё папярэджанне на будучае.

Міхась СОЛАПАЎ

ДРУГІ ДЗЕНЬ НАРАДЖЭННЯ

9 мая 1945 года лічу другім днём свайго нараджэння. І гэта не проста ўзнёслыя словы... Мне добра помняцца падзеі, што адбыліся за тыдзень да таго пераможнага дня. Наш 57-мы асобны танкавы полк, дзе я служыў камандзірам узвода разведкі, рыхтаваўся да ўзяцця Берліна. Ішлі на ўз'яднанне з саюзнымі войскамі, і раніцай 2 мая мне давялося выканаць загад па разведцы абстаноўкі на шашы блізка мястэчка Ратэнау. Гэта 18 км ад Эльбы. На дарозе было спакойна, немцаў — не відаць і не чуваць... Рушылі наперад — і раптам за паваротам нас сустрэў страшэнны мінамётны агонь! Відавочна, немцы, зразумеўшы, што ўранні па шашы праехаў разведчык, сцішыліся ў чаканні асноўных сіл і тады пачалі ўжо

страляць. Перавага была на нашым баку, аднак першыя ж варожыя стрэлы аказаліся для мяне фатальнымі: мяне параніла асколкам снарада. Трапіў у шпіталь. Сама рана была, здаецца, не такой і страшнай, але асколак, якім "зачапіла" калена, аказаўся ржавым, на назе пачалася гангрэна. Падскочыла тэмпература, і калі яна дасягнула крытычнай рыскі, гэта было раўназначна смяротнаму прысуду, хаця дактары яшчэ "па інерцыі" рабілі мне нейкія ўколы. Я ўжо знепрытомнеў. І менавіта ўранні 9 мая, калі раптам адступіла гарачка і крыху прасвятлела свядомасць, хлопцы вынеслі мяне на насілках на вуліцу. Перад вачамі застракацела нешта чырвонае, і раптам я зразумеў, што гэта — не трызненне: у вокнах,

на дахах — паўсюль былі чырвоныя — нават не сцягі, а проста кавалкі тканіны. Шумна рухаліся людзі. Пачуў крыкі: "Перамога!" Ніколі не забудуся, як зусім непадалёк прайшоў мажны салдат, на хаду адрываючы ад рукава кашулі палоску тканіны: гэтак жа, на хаду, ён пярнуў штыком кінжалам уласную руку, правёў па ёй палатняным матузком і прычаліў гэты афарбаваны крывёю "сцяжок" на штых вінтоўкі... Не ведаю, што было б, калі б не вынеслі мяне хлопцы "на свет белы". А тут — пакрысе ачуняў: к вечару знізілася тэмпература, хірург сказаў: "Ну, танкіст, будзеш жыць!" Арганізм перамог невылечную гангрэну. Праўда, у шпіталі давялося затрымацца на доўга, і парад Перамогі ў Маскве, на які я

мусіў і хацеў трапіць, адбыўся, на вялікі жаль, без майго ўдзелу. У чэрвені я змог, праўда, наведвацца да рэйхстага, да якога не дайшоў у тыя штурмавыя дні зусім нямнога... Аднак да 9 мая з усёй паўнатай пачуццяў адзначаю як асабліва значна-нальны дзень — дзень Перамогі, дзень свайго другога нараджэння...

Іосіф ВЕЙНЯРОВІЧ

ПА ВАЙНЕ З КІНААПАРАТАМ

У тую ноч з 8 на 9 мая я доўга не мог заснуць. Моцна балела яшчэ незагояная рана на галаве, звінела ў вушах. Рану атрымаў у самы разгар здымак фільма "У родную сям'ю" — пра сялян-беларусаў Беларускай гміны ў Польшчы, якія добраахвотна накіроўваліся ў вызваленую Беларусь, каб памагчы адрадыць яе раёны, ператвораныя фашысцкімі акупантамі ў зону пустыні. Ужо заставалася каля 100 кіламетраў да Мінска, калі на чарговым прыпынку ля ўваходу ў нашу цяплушку з'явіліся ўсхваляваныя сяляне.

— Таварыш начальнік!.. Памажыце! Нас рабуюць! — задыхаючыся ад хвалявання, наперабой прасілі яны.

Я выскачыў на платформу. Там нейкія мужчыны спрабавалі ўзламаць на вагоне велізарны замок. У тым вагоне была жывёла сялян-добраахвотнікаў. Адзін з грабежнікаў ударыў мяне ломам па патыліцы. Заліваючыся крывёй, я без прытомнасці ўпаў пад колы спыненага эшалона.

...Апрытомнеў я ў Лечсанупраўленні, куды мяне даставілі на машыне, у час агляду хірурга, прафесара Корчыца.

— Вы, баценька, шчаслівы чалавек... — усміхнуўся ён мне,

агледзеўшы рану на галаве. — Так-так! Не іначай, як у кашулі нарадзіліся. Каб трапіў гэты лом на 2-3 сантыметры ніжэй — ніводны хірург у свеце не ў сілах быў бы памагчы вам.

Яшчэ ішла вайна, нашы войскі набліжаліся да фашыскага лагавы. І я, яшчэ хворы, здымаў, толькі не ў Берліне, пра што марыў усю вайну, а тут, у вызваленай ад фашысцкіх захопнікаў роднай Беларусі.

...— Осіп!.. Осіп!.. — пачулася мне скрозь цяжкую дрымоту ад устрывожанага цешчы Анастасіі Фокаўны.

Я знайшоў яе, падчас здымак баёў па знішчэнні групіроўкі фашысцкіх войск пад Мінскам, у групе вязняў канцлагера на Асінаўскіх балотах, калі гітлераўскія каты гналі іх на знішчэнне ў Трасцянец.

— Осіп! Прачніся! Страляюць!..

Я падхапіўся, апрануў форму, нацягнуў боты, ускінуў на глычы аўтамат і, засунуўшы ў кішэні дзве "лімонкі", кінуўся ў двор нашага дома.

Перадранішняя неба свяцілася рознакаляровымі ўспышкамі асвятляльных і сігнальных ракет, з усіх бакоў неба несліся трасы кулямётных і аўтаматных чэргаў.

Да мяне кінуліся са слязамі на вачах суседкі па дому і, абдымаючы, паведамлілі:

— Іосіф! Міленькі! Гітлераўцы капітулявалі! Па радыё перадавалі!..

Да горла падкаціўся камяк, ад радасці я таксама шчыра абняў жанчын, расцалаваўся з імі.

Анастасію Фокаўну я папрасіў зварыць боршч з маёй сухою кілбасою. З ёй звязана цэлая гісторыя.

Кавалак палёўнага кілбаскі мне выдалі ў "НЗ", калі ў пачатку 42-га закідвалі ў тыл ворага да партызан на парашуце. У жорсткіх блакадных баях з карнікамі дзяліўся "НЗ" з пабрацімамі, і толькі гэтую кілбаску захоўваў на крайні выпадак, калі суджана будзе вяртацца жывым дадому. Я зноў і зноў браў яе з сабой — і ў Бранскія лясы, і на Украіну, і на Беларусь. Яна стала для мяне нечым нахшталт талісмана. І я даў сабе слова з'есці яе, толькі калі настане дзень нашай Перамогі.

Такой усенароднай радасці, як у гэты дзень, я раней не бачыў і не здымаў. Грымелі салюты, незнаёмыя сустрэчныя людзі абдымалі і віншавалі адзін аднаго, цалаваліся, як на Вялікдзень. Сустрэчных салдат і афіцэраў на руках падкідалі ў паветра, цала-

валі і частавалі.

Дадому я вярнуўся на змярканні, скарыстаўшы ўвесь узяты з сабой запас глэнкі. На стале ўжо чакалі тушаная бульба і боршч. Ад іх патыхала забытам, святочным водарам. Аднекуль са сваіх сховаў цешча дастала нават запаветную чацвярцінку з мутным першаком...

Успомніліся франтавыя сябры, якія загінулі на полі бою, маці, жонка і родныя, па-зверску забытыя фашыстамі...

А за вакном грымелі стрэлы. Стрэлы, што абвешчалі канец крывавай вайны, надыход мірнага часу. Як аказалася, такога няпростага.

НЕЛЬГА ЖЫЦЬ БЕЗ ПАМ'ЯЦІ

(Пачатак на стар. 13)

Не магу не ўспомніць у сувязі з гэтым яшчэ аднаго аўтара — былога партызана. Аднойчы тэлефануюць з аднаго маскоўскага выдавецтва: рыхтуецца зборнік нарысаў пра настаўнікаў — герояў Вялікай Айчыннай, напішы пра мінчаніна Парахневіча. Хто такі? Упершыню чуў гэта прозвішча. Тлумачаць, што ён Герой Савецкага Саюза, былы партызан, цяпер дырэктар адной з школ рабочай моладзі.

Іду на плошчу Перамогі, знаходжу патрэбны мне дом. У двары сутыкаюся з адным старым знаёмым, пытаюся, у якім пад'ездзе кватэра Парахневіча. Разводзіць рукамі — дваццаць гадоў тут жыве, а пра такога не чуў. Як жа гэта, дзіўлюся, Герой Савецкага Саюза, заслужаны настаўнік, у Маскве пра яго ведаюць, а ты...

Расказваю пра гэты эпізод Парахневічу. Той паціскае плячамі: маўляў, што тут дзіўнага? Ён таксама даўнавата тут жыве, але ведае далёка не ўсіх суседзяў.

Па старэатыпным уяўленні, чакаў убачыць гэтакага мажнага пасівелага ветэрана са шматпалоснай ордэнскай планкай на штрыфелі пінжака, ды яшчэ з залатой зоркай. А як жа, узарваў дваццаць адзін варажы эшалон, пагроза акупантаў! А сядзеў перада мной чалавек у прасечыкай сарочцы, хударлявы, нават някідкі, сарамяжліва ўсміхаўся. Але, заўважаю, гаворыць коратка, лаканічна. Хутка да мяне даходзіць: настаўнік матэматыкі, прывык да выразных формул, дакладных тлумачэнняў. Паказвае кніжку — зборнік задач па геаметрыі. Аўтары — ён і жонка, Кацярына Васільеўна, таксама матэматык.

Пераходжу размову на зусім іншую кніжку — "Огненные вихри", аўтар таксама Парахневіч. Дастану яе са сваёй папкі — набыў у букіністычным магазіне. Уладзімір Аляксеевіч некалькі разоў тлумачыць, што старыя сябры-партызаны ўгаварылі яго ўзяць за такую кніжку, давадаліся, што захаваліся ў яго з вайны нейкія запісы. Аднак ці маглі з іх нарадзіцца кніжка? Помог вопытны літаратар і сардэчны чалавек пісьменнік Уладзімір Жыжэнка.

Так, дзякуючы яму "Огненные вихри" чытаюцца лёгка, нават з захваленнем, даюць яркае ўяўленне пра студэнта апошняга курса фізмата БДУ, хлопца зусім не байцоўскага складу, якому ў атрадзе спачатку давяралі толькі бульбу абіраць ды ў карауле стаяць, а вось жа стаў адным з самых адважных, вынаходлівых і ўдалых падрыўнікоў на ўсю партызанскую Бабруйшчыну.

Каб напісаць нарыс пра Парахневіча, мне яшчэ патрабавалася пагаварыць з тымі, хто ведаў яго па вайне, па рабоце ў школе, бо сам Уладзімір Аляксеевіч быў вельмі нешматслоўны. Але ўражальнай старонкай у летапіс мінулае вайны ўвайшлі іх, Парахневіча і Жыжэнкі, "Огненные вихри".

Чытаю, звяртаючыся да той або іншай кнігі пра вайну, бачыць перш за ўсё імя аўтара, пазначанае на вокладцы, і не заўсёды заўважае спасылку (калі яна ёсць) на літаратурнага апрацоўшчыка. Не ўяўляюць многія, колькі працы ўкладзена менавіта ім у кожную старонку, кожны радок, каб не было сухога выкладання падзей, эпізодаў, документаў, каб кніга вабіла сюжэтам, жывымі карцінамі таго, што адбывалася, мовай.

Мне даводзілася назіраць, як мой калега па "Сельской газете" (цяпер "Белорусская нива") Анатоля Коласаў гораха штосьці

даказвае аўтарам будучай кнігі, якія прыйшлі да яго ў рэдакцыю, двум былым партызанскім камандзірам. Яны хацелі хутчэй яе убачыць. А закончыўшы рэдакцыйныя справы, вечарамі стукаў на машыны нечых ўспаміны. Неяк зайшоў у рэдакцыю Хрыстафор Прыбыль, у час вайны камандзір аператыўнай групы партызан-разведчыкаў. Коласава не было, і Хрыстафор Сямёнавіч з цеплынёй расказаў, як пры даламозе Коласава нараджалася яго кніжка "Особое задание".

Сустракаўся, адпачываў разам з Пятром Лебедзевым, будучым аўтарам кнігі "Мы — алексеевы". Не, не яму даламазаў. Але ён з удзячнасцю гаварыў пра выдавецкага рэдактара Барыса Грыншпунна, які ўжо гатовы рукапіс старанна, тонка "даводзіў".

Неяк разгаварыліся мы аб "партызанскай літаратуры" з Генадзем Будаем, калі ён працаваў над рукапісам сваёй кнігі "Свинцом и словом" (яна выйшла двума выданнямі — у 1976 і 1981 гадах). Яму, журналісту саліднаму, непатрэбны былі літаратурны памочнік, але ўсё-такі папрасіў свежым вокам пагартваць яго рукапіс. К таму часу мы ўжо гадоў пятнаццаць былі знаёмыя, як быццам шмат чаго ведалі адзін пра аднаго, але з ягоных кніг паўстаў перада мной у нечым нечаканы чалавек, аказваецца — адзін з кіраўнікоў створанай ім у Дзяржынску падпольнай антыфашысцкай групы. Малады журналіст, сябар і саратнік па падполлі Уладзіміра Амелянюка, ён збірае для партызан зброю, рыхтуе і распаўсюджае лістоўкі. Пасля таго, як яго групу раскрылі, яго жонка Ніна Кацяшова, таксама журналістка і падпольшчыца, гіне ў фашысцкім засценку ў Мінску, яму ж удаецца адыйсці ў Налібоцкую пушчу, дзе ён актыўна ўдзельнічае ў фарміраванні партызанскіх атрадаў, у іх баях з карнікамі, паліцаямі, рэдагуе падпольную раённую газету "Народны мсцівец", потым, таксама ў тыле ворага, баранавіцкую абласную "Чырвоную зvezду".

Па-рознаму разважаюць сёння пра тую вайну, у тым ліку і партызанскі рух. Аб'яўляюцца аднабокія, крайне суб'ектыўныя даследчыкі, а то і шчыра цыннічныя абвяргальнікі ўсяго запар, што было ў той вайне, у тым змаганні з ворагам герайчнага. Дагаворваюцца (або "дапісваюцца") да таго, што Гітлер пачаў быццам прэзэнтывіную вайну супраць СССР, што яму нікога іншага не заставалася рабіць. Знаходзяцца такія, хто сцвярджае, што фашысцкія агрэсары не прынеслі беларускаму народу нічога кепскага... І гэта пры тым, што трагічны лёс Хатыні спасціг у нас 619 вёсак. Пішуць, нібыта і партызанскі рух сілай навазаны маскоўскімі чэкістамі... Так, праз дзесяцігоддзі раскрываюцца і негатыўныя старонкі той вайны. Пра іх таксама трэба сумленна расказаць, але не фальсіфікуючы мінулае.

Дастану адну за другой з паліцы кнігі з аўтаграфамі аўтараў (галоўным чынам пра іх прыгадваю ў гэтым артыкуле), гартаю, перачытваю іх, і паўстае шырокая панарама падзей на захопленай фашыстамі беларускай зямлі.

Як жа важна, што пра гэта напісана столькі кніг. Магчыма, старонкі страшнай, бязлітаснай вайны, якія яны ўваскрашаюць, могуць падацца сівай даўнінай. Але ўсё гэта наша гістарычная памяць. А без памяці жыць нельга.

Міхаіл ШЫБАЛІС,
журналіст

І СЛОВА ВАЯВАЛА

Восенню 1942 года на Бранскім фронце я атрымаў з Масквы пакет ад Кузьмы Чорнага, у якім было некалькі нумароў газеты "Савецкая Беларусь" і плаката-газеты "Раздавім фашысцкую гадзіну". З хваляваннем слухалі мае баявыя сябры па зенітнай батарэі, калі чытаў я ўголас газетныя нататкі пра тое, што фашысцкія нелюдзі тварылі на беларускай зямлі.

З радасцю прачытаў я артыкул Ларысы Пампееўны Александровскай, якая звярталася да роднага народа з заклікам да барацьбы, называла імёны Янкі Купалы, Якуба Коласа, Кандрата Крапівы, Міхаса Лынькова, Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, Пімена Панчанкі і інш., якія сваім баявым словам служылі роднай зямлі.

Упершыню я тады пазнаёміўся са славытым вершам Янкі Купалы "Беларускім партызанам", які мы ўспрынялі баявым загадам:

За няволу, за кайданы
Рэжце гітлерцаў

паганых,
Каб не ўскрэслі век яны.
Крыху пазней я атрымаў ад К. Чорнага нумар "Са-

вецкай Беларусі" з маімі вершамі.

Парадавала нас і газета "За свабодную Беларусь", якую прыслаў мне яе рэдактар Ілья Гурскі. Мы, беларусы, не атрымлівалі пісем, таму кожны радок газеты быў для нас гаючай крыніцай, крыніцай натхнення і веры ў сілы народа.

Захапляліся мы на фронце вершамі К. Сіманова "Ты помніш, Алеша" і "Жди меня", А. Суркова, Міхаіла Ісакоўскага, баявымі артыкуламі Міхаіла Шолохава, Барыса Палявога, Ільі Эрэна-Бурга...

Асабліва па душы салдатам была паэма Аляксандра Твардоўскага "Васіль Цёркін", якая друкавалася ў франтавых газетах з працагам. Мы не маглі дачакацца лістаносца і пачуць ад яго бадзёрае: "Сёння надрукаваны Цёркін".

У час аперацыі "Баграціён" у 1944 годзе каля Старых Дарог наша часць пасля кароткага ляснага бою сустралялася з партызанамі. У аднаго з іх з кішэні выступала нейкая кніжка. Я пацікавіўся, што за кніжка. Не паверыў сваім вачам: то быў зборнік вершаў паэта-парт-

ызана Анатоля Астрэйкі "Слуцкі пояс", выдадзены падпольнай слудкай газетай "Народны мсцівец" у 1943 годзе. Пэст буй фашыстаў палымнымі вершамі:
Спее волі
і шчасця прыход,
Што расце на франтах
і паллях.

Не зламаць,
не сагнуць мой народ,
Бо уся Беларусь —
партызанка!

Многія беларускія паэты былі франтавікамі — Анатоль Вялюгін, Кастусь Кірэнка, Аляксей Пысін, Васіль Матэвушаў, Аляксей Русецкі, Пятро Прыходзька, Мікола Аўрамчык, Рыгор Няхай...

Многім маладым песнярам не давялося даспяваць сваіх песень — загінулі на франтах. Пад Берлінам паў Мікола Сурначоў, у першыя дні вайны загінуў выпускнік Гомельскага педінстытута, здольны паэт Леанід Гаўрылаў, пад Кенігсбергам паў Аляксей Коршак, на Волзе — Аляксей Жаўрук...

Наш народ беражліва захоўвае памяць аб сваіх песнярах.

Паўлюк ПРАНУЗА

ХОРУ — 50

З вялікім энтузіязмам, пасля вызвалення горада Луніна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, узяліся работнікі лакаматыўнага дэпо за аднаўленне сваёй гаспадаркі. А каб лепш працавала і весялей жылося, стварылі мастацкі самодзейны калектыў. Слаўны шлях прайшлі самадзейныя артысты. Яны былі

ўдзельнікамі многіх дэкад і фестываляў. Выступалі на сценах Мінска і Брэста, Баранавічаў і Пінска, Ліды і іншых гарадоў.

У рэпертуары калектыву больш за сто розных нумароў. Гэта песні на ваенную тэматыку, беларускія, рускія, украінскія народныя песні, творы сучасных кампазітараў.

За высокае выканаўчае майстэрства хору прысвоена званне народнага. У гэтым і заслуга здольнага, няўрымслівага кіраўніка Барыса Іванавіча Шчурца, які ўзначальвае калектыў каля 30 гадоў. Лунінецкі хор шчыра вітальні слухачы падчас выступлення ў гарадскім Доме культуры. Канцэрт адбыўся з нагоды 50-годдзя калектыву.

А.ХАРЛАМАЎ

Аб'ява

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МУЗЫКІ АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС

НА ЗАМ'ЯШЧЭННЕ ПАСАД ПРАФЕСАРСКА-ВЫКЛАДЧЫЦКАГА САСТАВУ
(ДЛЯ ТЫХ, ХТО МАЕ МІНСКУЮ ПРАПІСКУ):

- кафедра тэорыі музыкі дацэнт — 3 (2 і 2 па 0,5);
- кафедра гісторыі музыкі дацэнт — 1;
- кафедра музычнай педагогікі, тэорыі і гісторыі выканальніцкага мастацтва прафесар — 1;
- кафедра харэаграфіі дацэнт — 1 (2 па 0,5), выкладчык — 0,25;
- кафедра баяна-акордэона дацэнт — 1;
- кафедра камернага ансамбля

- ст. выкладчык — 1;
- кафедра фартэпіяна дацэнт — 1,25 (0,75 і 0,5);
- кафедра фізічнага выхавання дацэнт — 0,5.

Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання аб'явы. Заявы і дакументы, згодна Палажэнню аб конкурсах, накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220030, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30.
Даведкі па тэлефоне: 27-49-42; 26-06-70.

Саюз беларускіх пісьменнікаў выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Генадзю ПАШКОВУ з прычыны напатакушага яго гора — смерці маці.

Калектыў рэдакцыі часопіса "Тэатральная Беларусь" выказвае глыбокае спачуванне намесніку галоўнага рэдактара ПАШКОВУ Г. П. у сувязі з напатакушым яго вялікім горам — смерцю маці.

ПАЛЯВАЯ ПОШТА, НУМАР...

(Пачатак на стар. 11)

яны нават не маглі поўнаасцю апісаць усе жахі, якія адбываліся. У Кельне за тры вечары было забіта 14 тыс. чалавек; у Вупертале загінула 45 тыс., большай часткай жанчыны і дзеці. Тут у нас таксама прымаюцца меры ў чаканні новага налёту гэтых нягоднікаў. Жанчыны з маленькімі дзецьмі ўжо расселены па вёсках. Дагэтуль гэта было добраахвотна, але цяпер гэта, відаць, будзе праводзіцца ў абавязковым парадку. Два тыдні таму назад у нас амаль кожны дзень была трывога: часам па тры разы на дзень: да абеду, у 11 гадзін, у 3 гадзіны і яшчэ раз ноччу. Аднойчы яны прыляцелі ў 9 гадзін раніцы і зусім разбурылі Арада, застаўся

толькі адзін цэх. У Варнемюдзе была разбурана суднарамантная верф, яны абстралялі там з кулямэтаў людзей, што купаліся. Парадкам бамбілі яны і Рапін (былы Вустраў), дзе размешчана шмат ваенных. Колькі было ахвяр, мы не змаглі даведацца. Праклятыя яўрэі будуць знішчаць усё чалавецтва. Куды гэта толькі прывядзе? — канца ўсё яшчэ не відно. Набліжаецца пятая зіма, а за ёй, як многія думаюць, пройдзе самае вялікае яшчэ дзве. І рускіх яшчэ вельмі шмат, хоць такая вялікая іх колькасць знаходзіцца ў палоне. Германія вялікая, але Расія яшчэ большая. Месцамі пачынаюць аднаўляць разбуранае, у асноўным закрываюць праломы і адтуліны. Многія думаюць, што англічане зноў з'явя-

ца тут: у тыя гарады, дзе яны былі хоць адзін раз, яны зноў прылятаюць.

Салдату Вальтэру Баум,
п.п. 33504 ад Алены Берталь
Обержаль, 30.9.43 г.

...Твае бацькі, напэўна, ужо напісалі табе пра тое, што наш дарагі Оскар таксама павінен быў памерці за зусім бязмэтную справу. Так, дарагі Вальтэр, гэтых сардэчных пакут не было б, калі б гэтым панам не захацелася пагуляць у шахматы. Самае сумнае гэта тое, што вы з'яўляецеся шахматнымі фігурамі ў гэтай гульні. Я не магу гэтага зразумець, і настрой у мяне вельмі кепскі. Бедныя вы дзеці і бедныя вашы бацькі! Яны

вельмі пастарэлі і сагнуліся пад цяжарам гэтых двух удараў лёсу. Чаму ў гэтым свеце столькі сардэчных пакут? Днём і ноччу я мару толькі пра тое, каб, па крайняй меры, вы двое — Вілі і ты — вярнуліся жывымі з гэтай праклятай вайны. Для нас гэтага было б дастаткова, нават больш, чым дастаткова; цяпер няхай гэты Арнольд Акерман ідзе на фронт, але гэты злудзей заўсёды здолее так уладкавацца, каб нікуды не пайсці. Так, Вальтэр, вось яно, нямецкае раўнапраўе. У той час, як адны павінны ўсім ахвяраваць і аплачваць кулі, якімі будуць забіты іх блізкія, другія зарабляюць, нажываюцца на вайне і ўвільваюць ад фронту. Ну, магчыма, гэтыя таксама атрымаюць сваё, справа толькі ў тым, што яны з'яўляюцца членамі партыі. Але чаго абуралася, мы ўсё роўна застаёмся дурнямі і нічога не можам змяніць. Таму галоўнае, каб вы засталіся жывымі.

Бясконцае ў сваім існаванні і выяўленні мора беларускага духу, якое, як некаторыя дарэмна лічаць, маўляў, ужо знікае. Жыве яно: ідзе ўсцяж без канца і краю, дзе астраўкі, а дзе — нібыта патаемна і прыхавана. І вось калі ты сустрэкаешся з гэтым апошнім, лічы, што табе пашанцавала, — бо разам можа з'явіцца, хай хоць і невялікае, а ўсё ж адкрыццё.

Знаходзячыся на лясчэні ў 1-ай клінічнай бальніцы г. Мінска, наведваў я там стаматалагічны кабінет.

русы, а нават і чэхі. Так, так, чэхі. "У нашых мясцінах, — распавядаў Аляксей Пятровіч, — з'явіліся яны, відаць, дзесьці ў гады контррэфармацыі ў Еўропе. Відавочна, шукалі паратунку. Дарэчы, наша вёска Галоўчыцы, адкуль я родам, мае пасёлка з назвай Чэхі. І прозвішчы многіх жыхароў і таго ж пасёлка, і самой вёскі сведчаць аб чэшскім паходжанні іх жыхароў. Вось, напрыклад, некаторыя: Ажнілак, Беднак, Белаглавак, Богач, Вафак, Врціл, Гаек, Карабеч, Козак, Новак, Свобода, Траў-

Некалькі вершаў М. Ламаносава, Г. Дзяржавіна, Ш. Пецэфі...

Але самае галоўнае ў гэтым альбоме змешчана ў самым канцы — уласная творчасць гаспадара запісаў: 17 арыгінальных вершаў і па адным перакладзе з любімых заходнеславянскіх паэтаў: А. Міцкевіча, М. Кананіцкай, К. Эрбена, С. Чэха, Я. Врхліцкага, І. Горы. Кожны твор датаваны і мае прывязку да пэўнай геаграфічнай мясціны, дзе пачалося яго жыццё.

Перш чым прадставіць творчасць невядомага паэ-

15 ліпеня 1942 года Іван Казленка прыняў ваенную прысягу і быў накіраваны на фронт наводчыкам гарматы. Скончыўшы курсы ў 1943 г., камандзірам гарматы прайшоў з баямі Украіну, Бесарабію, Польшчу, Нямецкую Сілезію, Чэхаславакію, дзе (горад Аламоў) і сустрэў Перамогу. Быў узнагароджаны ордэнам Славы III ступені і многімі медалямі. Пасля дэмабілізацыі напрыканцы 1945 года вярнуўся на роднае Палессе. Працаваў выкладчыкам рускай мовы і літаратуры ў старэйшых класах Галоўчыцкай сярэдняй школы на Нараўляншчыне. У 1946 годзе ўступіў у шлюб з Каламбар Палінай Антонаўнай — настаўніцай гэтай жа школы.

Падарванае нявольяй і вайной здароўе саступіла цяжкай хваробе, якая прывяла да заўчаснай смерці на 41 годзе жыцця (памёр у 1954 г.). Засталося тры дзяцей (Аляксандр — ад першага шлюбу маці, Анатоль і Уладзімір) ва ўзросце ад 3 да 10 гадоў.

Характар у бацькі быў спакойны, стрыманы, вельмі. Вызначаўся ён, па словах аднавяскоўцаў, добразычлівацю і інтэлігентнасцю; карыстаўся павагай настаўнікаў, вучняў і жыхароў усёй вёскі. Быў абраны дэпутатам мясцовага Савета.

Пастаянна займаўся самаадукацыяй, да позняй ночы засяджаўся над кнігамі і сшыткамі. Любіў Ф. Багушэвіча, Я. Купалу, Я. Коласа, асабліва М. Багдановіча, А. Пушкіна, М. Лермантава, А. Міцкевіча, Т. Шаўчэнку, С. Ясеніна. Хораша спяваў беларускія, украінскія і рускія народныя песні.

Пасля жаніцтва купілі яны з маці на сціплыя настаўніцкія зберажэнні невялікую хаціну. Адкладвалі грошы кожны месяц, у дадатак маці і бабуля Марыя Антонаўна Сырава (таксама з чэхаў) шылі-перашылі людзям адзенне. Трымаі карову, свіней, курэй. Пасля да хаціны зрабілі прыбудову, дадаўшы сенцы, камору і яшчэ адзін пакой пад "залу". Жылі годна, чыста, не горш за іншых людзей.

У радкі вольных часіны хадзіў бацька ў ягады, гры-

бы; чытаў дзецям кніжкі; маляваў з імі каларовымі алоўкамі дрэвы, птушак, звяроў.

Была ў бацькі заветная мара: мець хоць невялікую бібліятэку. Ён нават намеціў у прыбудове месца, дзе б стаяла шафа з кнігамі. Мог часам патраціць на кнігі незалланаваныя грошы, таму пачуваў сябе няёмка перад маці. Маці гэты "грэх" заўсёды разумела і даравала яму.

Не любіў бацька апалядаць пра сваё лагернае жыццё. Але, па словах маці, пастаянна падкрэсліваў, што столькі і такіх інтэлігентных і адукаваных людзей, як у лагеры, ён пасля не сустрэаў нідзе і ніколі.

Хаця бацька і не чалаві больш за яго "палітычнае мінулае", вучоў у педінстытуце ён не скончыў. Ці то здароўе не дазваляла, ці то былі сумненні ад аглядак на ўзрост, ці яшчэ што — невядома. Так і застаўся ў яго працоўнай кніжцы запіс "Н/В" — незакончаная вышэйшая адукацыя. Пастаянна на гэты конт з іроніяй заўважаў, што хутка яго была вучні з закончанай адукацыяй папросіць яго "вызваліць месца".

На маё пытанне, чаму Анатоль Іванавіч не звяртаецца ў органы па справе рэабілітацыі свайго бацькі, адказ быў даволі сціслы і пераканаўчы: "Навошта чыстую крыніцу памяці засмеваць нейкай няшчырай казённай паперкай".

Трэба дадаць, што сваю маці, Паліну Карлаўну, Анатоль Іванавіч у 1990 г. перавёз бліжэй да сябе. Вядома, і з прычыны, што Нараўляншчына вельмі забруджана радыенуклідамі, ды і ўзрост не апошняю ролю адыграў. Сёння яна жыве ў Каралішчавічах, пад Мінскам, дзе калісьці месціўся дом творчасці беларускіх пісьменнікаў. Як у Мінску, так і ў Каралішчавічах у Казленкаў пануе беларуская мова. Дачка Анатоля Іванавіча Паўлінка вучыцца ў беларускім гуманітарным ліцэі...

Вось якое цікавае знаёмства падарыла мне мая хвароба, мой зубны боль. Дзякуй ім за гэта.

А цяпер — колькі вершаў Івана Аляксандравіча Казленкі.

Яўген ГУЧОК

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшоў	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачоў	(1957-59)
Я. Шарахоўскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прокша	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар

Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ

Міхась ЗАМСКІ

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Жана ЛАШКЕВІЧ

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Барыс ПЯТРОВІЧ,

першы намеснік

галоўнага рэдактара

Юрась СВІРКА

Віктар ШНІП,

намеснік

галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарава, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі --

332-461

намеснікі галоўнага

рэдактара --

332-525, 331-985

аддзель:

публіцыстыкі -- 332-525

пісьмаў і грамадскай

думкі -- 331-985

літаратурнага жыцця --

332-462

крытыкі і бібліяграфіі --

332-204

паэзіі і прозы -- 332-204

музыкі -- 332-153

тэатра, кіно і

тэлебачання -- 332-153

выяўленчага мастацтва і

аховы помнікаў --

332-462

навін -- 332-462

мастацкага афармлення

-- 332-204

фотакарэспандэнт --

332-462

бухгалтэрыя -- 268-640

Пры перадруку просьба

спасылацца на "ЛІМ".

Рукапіс рэдакцыя

не вяртае і не рэцензуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа

не супадаць з думкамі

і меркаваннямі аўтараў

публікацый.

Набор і вёрстка

камп'ютэрнага цэнтра "ЛІМас"

Апаратныя сродкі і тэхнічная

падтрымка — фірма

"Дайнона"

Выходзіць раз на тыдзень

па пятніцах

Друкарня

"Беларускі Дом друку".

(г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 11264.

Нумар падпісак 4. 5.1995 г.

ЗАКАЗ 1333

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

НАРАЎЛЯНЦЫ

Ішоў да дантыста па неабходнасці, без вялікага энтузіязму, а пакідаў той кабінет з пачуццямі ўдзячнасці і нейкай дадатковай светлай радасцю за сваё існаванне на зямлі, на Беларусі. Віноўнікам такога майго настрою з'явіўся доктар Аляксей Пятровіч Будзянок. Ён зняў мой нясцерпны боль, вылечыў мне хворы зуб, а галоўнае... Аляксей Пятровіч — надзвычай неардынарны чалавек. А адна з іпастасей яго неардынарнасці — гэта апантаная любоў да Беларусі, да яе гісторыі, культуры. З пацыентамі ён размаўляе па-беларуску. Запіс у рэгістрацыйнай кнізе хворых вядзе таксама на роднай мове. Адна хворая пра беларускую мову нашага лекара сказала: "Ад гэтага я толькі смялей пачуваю сябе: цябе бы хто родны лечыць. Хай бы ў нас паўсюдна было так".

Праз колькі дзён, сустрэўшыся па дамоўленасці ў вольную хвіліну, у нас з Аляксеем Пятровічам адбылася цікавая, прынамсі для мяне, гаворка. Ураджэнец Нараўляншчыны, мой суразмоўца, выказаўшы недавер да сцярджэнняў пэўных асоб, што нібыта Гомельшчына ніколі не дбае пра беларушчыну, паведміў мне, што ў іх дома беларусамі (свядомымі) з'яўляюцца не толькі бела-

нічак, Янічак (апошняе — дзясвоцае прозвішча маёй маці). Усе тыя далёкія і наступныя чэхі даўно растварыліся на веці вечныя сярод беларусаў. У мінулым годзе ў Галоўчыцах былі эмісары з Чэхіі з прапановай, хто хоча — перасяліцца да іх, але ніхто не паехаў".

Бацькоў у Аляксея Пятровіча ўжо няма. У родных мясцінах сёння бывае нячаста. Але цёплыя ўспаміны аб малой любай Бацькаўшчыне жывуць у яго душы. Сваё сям'я яго таксама — беларуская, беларускамоўная. Дачушка Ірына вучыцца ў 6 класе (беларускамоўны клас), сын Максім — у 9 класе.

А яшчэ мой доктар пазнаёміў мяне са сваім земляком, які таксама жыве беларушчынай. Гэты мой новы знаёмец Анатоль Іванавіч Казленка, архітэктар, загадчык аддзела Бэлдзіпраздаўпраекта Міністэрства аховы здароўя Рэспублікі Беларусь, паказаў мне кішэнага памеру паэтычны альбом свайго бацькі. Умовы альбом складаюць наступныя раздзелы: 1) Беларускія народныя песні (22 адзінкі); 2) Украінскія народныя песні (9 адзінак); 3) Рускія народныя песні, цыганскія рамансы, песні на вершы класічных рускіх паэтаў і песні на вершы савецкіх паэтаў (22 адзінкі); 4)

та, паслухаем, што раскажаў пра свайго бацьку Анатоль Іванавіч.

"Мой бацька, Казленка Іван Аляксандравіч, нарадзіўся 27 лістапада 1913 года ў вёсцы Вуглы Нараўлянскай воласці Рэчыцкага павета Мінскай губерні ў сялянскай сям'і. Прафесійную адукацыю настаўніка атрымаў у Мазырскім педагогічным вучылішчы (1930—1932 гг.), а таксама ў Мінскім педагогічным інстытуце (1933—1937 гг.), які не скончыў у сувязі з масавымі рэпрэсіямі на Беларусі. Паданосе за чытанне вершаў "варожага зместу" аднойчы арыштавалі групу студэнтаў, сярод якіх быў і Іван Казленка, студэнт 4-га курса літаратурнага факультэта. Асуджаны на 4 гады з адбыццём тэрміну ў адным з лагераў для палітзняволеных ва Удмурціі, ён працаваў там на катаржных работах (лесавал, кар'ер). Бацька спайна пазнаў тугу па Радзіме і блізкіх. Душа яго імкнулася на роднае Палессе; пачуцці выліваліся ў радкі ("Гуслі", "Туга па Бацькаўшчыне", "Плач жаўны").

У 1941 г., калі тэрмін зняволення бацькі блізіўся да канца, пачалася вайна з фашыскай Германіяй. У гэты час ён разам з іншымі вязнямі падаў прашэнне адправіць яго на фронт. Просьбу задаволілі. І ўжо

Што ты таксама ёсць маэстра
З свайго лучковаю пілой.

Піла лучковая іграе,
Бадзёра стукіе тапор,
А навакол не замаўкае,
Звініць тысячаструнны бор.

Ўжо вечар задрамаў над борам
І вецер стомлены заціх.
А ў сэрцы гуслі ўсё гавораць,
Звіняць тугія струны іх.
Верасень, 1939. Удмурція

ТУГА

ПА БАЦЬКАЎШЧЫНЕ

Хаджу самотны я па лесе,
Над галавой таежны шум.
Маё далёкае Палессе
Паўстала зноў прыбоем дум.

Мной бацькаўшчына
не забыта:

Па Беларусі роднай сум,
Як самы дарагі здабытак
У сэрцы я сваім нясу.

Жывуць у думках невясёлых
Са мною, быццам цені-сны,
Лясы, балоты, нівы, сёлы
І песні роднай стараны.

Ляццяць на поўдзень
за крыкам гусі,
Рыдаюць дзесьці жураўлі...

А мне калі ж да Беларусі
Шляхі адкрыюцца, калі?
Жнівень, 1941

ПЛАЧ ЖАЎНЫ

Ці чулі вы, як слёзна плача
У лесе чорная жаўна?
Дзяцей згубіла, не іначай,
Таму і ў роспачы яна.

Таму яна і лямантуе,
Аб дрэва б'ецца галавой.
Хто бедную жаўну пачуе,
Паспачувае ў горы ёй?

Бязлюдны,
непрытульны ўвосень
Лес — ні гаспадар, ні госць,
І толькі ад шумлівых сосен
Ёй спачуванне ў горы ёсць.

Мой смутак шчыры
ў гэтай страце,
Бо там, у роднай старане,
Па мне таксама плача маці,
Падобная такой жаўне.
Верасень, 1941

ПАЛЕСКІЯ ЗІМЫ

Я на поўначы
быў ад Радзімы,
Мусіў холад я там праклінаць
І палескія мяккія зімы
Ўспамінаць, успамінаць,
ўспамінаць.

Тут, на Захадзе, цёплыя зімы:
Дождж, слата, гразь
і брудны снег.

І зімы беларускай кілімы
Часта бачу я ў сне.
Нямецкая Сілезія, люты, 1945

АПОШНЯЯ
СВАСТЫКА

Я бачыў двух немцаў
на вуліцах чэшскага горада,
У іх з рукавоў
была свастыка спората.
Ў пантофлях грукочуць яны
па бульжынах
Без шапак. Галовы крыж-
накрыж прастрэжаны.
Былі яны свастыкай
так закліямёныя,

Для яснасці
крэйдаю пабялёныя.
І твары злачынцаў былі,
як пад крэйдаю.

А хто там смяецца?
Хіба тут камедыя?
Хіба мы забудзем,
што гэтыя клоуны

Тварылі ў краінах
падпарадкаваных?
І тыя крыжы, што злачынкам
прастрэжаны,
След молній, народжаных
гневам прыніжаных.
Чэхаславакія. Чэрвень, 1945

Іван КАЗЛЕНКА

ГУСЛІ

Іграюць сосны, пілы ўтораць
Тутім, звянячым струнам хвой.
Чаму ж назвалі гуслі борам
І кожную струну сасной?

І зачарованы аркестрам,
Ты не заўважыш, дружа мой,